

عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیْنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مُتْرَجِم

مولانا سیفُ الحنانِ حَقَّانِی

تاج کتب خانہ پبلسٹری
کتاب خانہ پبلسٹری
قصبہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ

مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

تاج کتب خانہ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پینبوری

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئمه شبیه	۲۱
۳۲	درئیه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجه شبیه	۲۴
۳۳	شپرمه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسمه شبیه	۳۰
۳۲	د فیضی تفسیر بی نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیر اعجاز	۳۸
۵۲	دیوپ په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذاب تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبو د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبه	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی قسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	در بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خول	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۲
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا ده	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	در بیع اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسانی ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکلی اعجاز	۸۹

صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد یاره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۴
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو بیدلنه	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفي دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۲۵
۱۸۸	وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا دول او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافی، بصری، یبسی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اعلیٰ آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	یو عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرآتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرآتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جستانی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئیدر دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۰	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۱	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۲	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۳	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۴	۲۶۳	د پوکلو حکمت
۲۶۵	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۶۶	۲۶۵	د مومن خوراک کښاک
۲۶۷	۲۶۶	د بیان د حوض کوثر
۲۶۸	۲۶۷	د عمل نامه
۲۶۹	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۰	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۷۱	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیسر بیان
۲۷۲	۲۷۱	د عملو نو تولو ته به شوک وی؟
۲۷۳	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلتون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۰	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی و سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا أَحَقُّهُ دُخُولِي نَبْوَتِهِ كَالْوَنَةِ هُمْ زِيَاةُ مَوَدَّةِ قُرْآنِ كَرِيمٍ بِهِ خَدَمْتُ كُنْ مَصْرُوفٍ يَأْتِي شَوْعِي دَعَا مَا دَخِلَ تَوْفِيقُ مُطَابِقِ دَرْوَادِ نُوْتِ قَاسِمِ رُو اَو نُوْرُو هَغَه كِتَابُو نُوْمُطَالَعَه كُوْلَه دَكُوْمُوْنَه چَه دَقْرَان فِهْمِي بِه بَارُو كِنِي مَدَدَا غَسْتِي شُوُو اُو كُوْمَر مَعَارِفِ چَه دَالله دَجَانِبَه بِه نَزْرَه مِرُو اُو دُو كِيْدَال هَغَه بُوْلِي بِه خِيْل خِيْل وَخْت دَدْرِسِ قُرْآنِ شَرِيْفِ بِه شَكْلِي كِنِي بِشِ كُوْل -۱-

الْحَمْدُ لِلَّهِ -۱- دَا اَحْقَر دَدِي دَر سُوْتُوْنَه قَدِيْم اُو جَدِيْد دُوَا طَبَقُوْتَه دَا مِيْدَنَه زِيَاْتَه فَاوْدَا اُسْرِيْدَا ، دَدُوْسْتَانُوَا صِرَا رُو ، چَه حَه تَفْسِيْر اُو لِيْكَر ، لِيْكَن مَا دَا مَنَاسِب اُو كُنْر لَه ، چَه دَقْفِيْر بِه حَا ئِي دَقْرَانِي اِلُوْمُو بِه مَخْتَلَفُو شَعْبُو كِتَابُو نُو اُو نِيْكَم چَه بِه مَخْتَصِر وَخْت كِن نَا ظَرِيْن هَغَه اُو سْتِي شِي ، اُو دَلِز جَسَامَتِ بِه وَجَه مَالِي كُو تَوْفِيْقَه حَضْرَاتِ هُم دَهْفِي نَه مَسْتَفِيْد شِي ، لِيْكَن تَالِيْفِ كِنِي دَدِي خِيَال اُو سَاتِلِي شُو -

۱) چَه دَقْرَانِي قُرْآنِ بِه تَعْيِيْن كِنِي دَسَلْفُو طَرِيْقَه نَه وِي پَرِيْسُو دَلِي شُو ، اُو دَبِيَان شُو و مَعَارِفُو اُو حَقَا تَقُو بِه شَان دَا وِي چَه دَسَلْفُو تَا نِيْد كُوِي نَه چَه دَهْفِي مَخْرِيْف -۱-

۲) دُوْمَه دَا چَه دَا دُوْر دَعْقَلِيْتِ اُو فُلْسَفِيْتِ دِي ، دَدِي وَجِي نَه مَقَاصِدِ شَرْعِيَه نَقْلِيَه دَعْقَلِ اُو فُلْسَفِيَه بِه رَنُك كِنِي بِيَان شِي ، چَه دَقْرَانِي مَغْرِبِ زِدَا طَبَقِي دَهْدَا يْتِ سَا مَانِ هُم اُو شِي -۱-

۳) دَرِيْمَه -۱- دَا چَه دَقْرَانِي مَقَاصِدِ بِه تَعْبِيْر اُو تَوْكِيْنِي دَا صِلَا حِي

شماره	عنوان	صفحة
۱۴۳	دغوريزا و ناغوريزا پيژندل	۲۸۵
۱۴۴	د تول مقام ، د پل صراط تيريدل او نور	۲۸۶
۱۴۵	د صراط حقيقت	۲۸۸
۱۴۶	د صراط او نور حڪمت	۲۸۹
۱۴۷	د نور اسباب	۲۹۱
۱۴۸	په كومه وجه د صراط پورې وتل اسان بڼي	۲۹۱
۱۴۹	جنت او دوزخ	۲۹۲
۱۵۰	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۲۹۳
۱۵۱	د آدم عليه السلام د كبر د وخت	۲۹۵
۱۵۲	د آدم عليه السلام په راكوزولو كين حڪتونه	۲۹۷
۱۵۳	د جنت د ژوند حقيقت	۳۰۲
۱۵۴	د آخرت د ژوند اجمالی نقشه	۳۰۳
۱۵۵	د عيسى عليه السلام راكوزيدل	۳۰۴
۱۵۶	د مسيح عليه السلام ژوند	۳۰۶
۱۵۷	ختم نبوت او د عيسى نزول	۳۲۶
۱۵۸	د ذوالقرنين ديند متعلق د كفارو د عذاب هميشواله	۳۳۲
۱۵۹	تتمه	۳۳۶

تعبیرات کروی، اور بیات تَرْدِ هغه تعبیرات استعمال شی چہ
د جدید مذاق مطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے
وجہ دے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ مِر دہہ اُکڑا، او پہ مطلب
خیز اختصار مِر اکتفا اُکڑا، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا
طرز مِر کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا بیات غت کتاب جو پیدے
شود کتاب ترتیب پیا دے دول دے:-

① ضرورۃ القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقۃ القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین
یورپ تر دید چہ قرآن د اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیلِ قرآن او د هغه تدوین :- د نزولِ قرآن او جمعِ قرآن
تحقیق :-

④ محفوظیۃ القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د
شُبہا تو تر دید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن د اہم مقاماتو حل د هغه حکمتونہ
اور ازونہ او د شُبہا تو انزال :-

⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د هغه حکمت او د موجودہ
دور د شُبہا تو جوابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالوا اہل
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ د هغه نومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ را کری، پہ خپل درکالا کینے د قبول او منظور
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کری، او محترم الحاج سید،
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د
اللہ جل جلالہ، د کتاب د سعادت باعث جو پکری، او د هغه دینی
عبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت
سبب جو پکری :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-

دوحی او دقرآن ضرورت

دانسان د سعادت او شقاوت حصول لپاره انسان عقل ته خوږ دے و چې کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بنیاد هغه مخبر په او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندل دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثر نه دارنگ بھردی چه په هغه باندے د خبرے او مشاهدے په ذریعہ ہیچ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پاسرہ چه تجربہ کاہ شته دے.

۲) دویم د دے و چې چه عقلی فیصلو کینے د و هم دخل وی، او د دے کبله دغه فیصلے اکثر غلط اُشی.

۳) دریم د دے و چې چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گمراو د فاسد عقل صورتونه په دے امور و کینے زیات دی.

۴) څلورم د دے و چې چه د عقل فیصلے عموماً په جدا باتو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه د چه دا قوام عالم د عقلونو فیصلے د معرفتِ الہی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاگانو، د امورِ آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوبنه خوړل گنا گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل بڼه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الہی موندلو یو طریقه ده، او د چابلہ، د چا د نبوت تصور یو ډکے، او د چابل، څوک د اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور و کینے دے، دے نه؛ واضحہ شوه چه په مذکور امور و کینے عقل کافی نه دے، اُس موټر؛ هغه دلائل عقلی پیش کو و کومونه به چه د معلوم پیری چه د دے امور و د پیژندلو د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او د دے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اصولو د ایسے یقینی فیصله مقررہ شی، چه په هغه کینے د شک ښه هیچ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

دقرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) رُوم د دلیل بقائی دے، د هرا انسان فطری خواست دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو تړون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جا، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د اټول بیکاره دی، د دے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هرا انسان د ژوند په بقا باندے څوک دُشمن که چرے حله اُگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مُدا فعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور لگوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطرہ پینښه شی نو هغه به دارو د ملوغت مال لگوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلوم پیری چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیچ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات او استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا اویے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش اگرو، چہ د علم نفسیا نو د مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ ناممکنات فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ ناممکنہ دہ چہ دؤہ پہ دؤر کینے پنچہ شی پیدہ توله نری کینے دا سے یوروخ گس بہ ہم پین نہ شی چہ دہغہ خواہش وی چہ دؤہ پہ دوو کینے پنچہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی داسر نلک ناممکن عادی ہم فطرہ دتولوانسانانو مطلوب نشی کیدے، دیوانسانان پہ فطرت کینے ہمدانہ دی پراتہ چہ ہغہ، وتول عمر د خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی ددے نہ دامعلومہ شواہ، چہ ناممکن عقلی او فطری دواپہ دتولوانسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ دتولوانسانانو فطری دتولوانسانانو فطری مطلوب دے، ہچرے ناممکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا د پارہ پہ دے نری دعالم تغیرات کینے داسے اشیاء موجود دی چہ کچرے دزر خرابیدونکی اوسخاکیدونکی بل خیر سرہ اگلوے شی نوخہ زمانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتازہ مہی رقب، بانندے، چہ مالگہ امبزے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت د شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسودوخہ مودے د پارہ باقی ساتلے شی، د مصر یہ آثار قدیمہ کنس دا سے منرہ بیاموندے شوے دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دامعلومہ شواہ چہ دا د پچو زوکالونہ دیو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہرکله چہ پہ دے عالم تغیر کینے دبقا زیا تولو داسے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے داسے مسالہ بہ نہ وی چہ د ہغے ترون دانسان روح سرہ اوشی اوپہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا او استمرار حیات حاصل شی، ابندی اولازوال خیزونہ دالله تعالیٰ ذات او دہغہ صفات دی، چہ انسان سرگلا د ہغے پہ لکیدوانسان تہ دوام حیات او استمرار بقا صلیدے شی اودا دول صفت الہی صرف دالله کلام او دہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ الله تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کہر وجہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اوبقا حاصل شی کوم چہ دانسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ دہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوبہ دے وجہ ناممکن دے چہ دنیا پچلہ دار فناء دہ اوپہ دے کینے بتول مؤثرات د فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند اوبقا د پارہ دداسے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات د فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ ددے دنیا د تنگی د کبلہ دتولوانسانانو استوگنہ دلتہ ناممکنہ دہ، ددینہ معلومہ داشواہ چہ دہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے د تکمیل د پارہ د کلام الہی اودوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہوے د جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نود کلام الہی مکرینو نکتہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تو پوجواب دہ، چہ ددو زخیا نو ژوند د مرکز نہ ہم پزردے، دویم جواب دادے، چہ کلام الہی ابندی دے نو خکہ ددے اثر ہم دہ، ابندی دے چہ داد انسان ژوند ابندی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت ددو زخ دی مگرد ابندی ژوند ادوہ تہ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ دکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف
 د استعداد او دک عمل دے، جنتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ دکفرا او نکار دکندے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات دواہرہ دی، ددے مثال
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ دک نر تعلق یوشان دے
 مگر دوی خرمن پیر توہ بیزی او دکامورنگ پیر سپینیزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم دغہ حال دکفرا او ایمان دے لکہ څنگہ چہ قرآن
 واضح کہے دے :-

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّشَاءً وَ لَوْ كَفَرْنَا لَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ حُمْلًا مَّكْرُومًا
 رَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ط : سورة بنی اسرائیل آیت ۱۰۵ : پیدا کولو دک پارہ نازل کپے دے ایکن
 دکفار و دمعاندہ نو ظلم پہ وجہ قرآن دک معنی دک پارہ دک نقصان سامان
 جوہر شی :-

دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے دوا قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ دنزوعیہ، چہ هغه دتدات دا بے عطا دک چہ پہ
 هغه انسان دک خپلو مفاد دک پارہ جدا و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ هغه انسان دد بے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم دمذکور فوائدو پہ حصول کئے دک سرہ مزاحمت کوی
 دانسانی فوائد و کلیات، خو بل - څښل، اغوستل، استوگنه او دک بلوغ نه
 پس منکو حه دک دایول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، دوا نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دایول او دانسان دا بے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ څه هم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو بے
 ئے مقابلہ کوی دتولو انسانی جنک جکرو بنیا دهم دا څیزونه دی ،
 فطرت دا غواپی چہ ددے او مقاصد و د حفاظت دک پارہ دک عا دلانہ
 دا بے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے
 ختمه شی، اس دا قانون دک چاوی دک خداوند تعالی، که دانسان دک دا ظاهرا
 دک چہ دے قسمه قانون جوہرہ دکی دک پارہ دک خلود و صفا تو ضرورت
 دک، علم محیط (۲۳) رحمت کامله (۲۴) قدرت تامه (۲۵) غیر جانبداری :
 علم محیط خو حکم ضروری دے، چہ دانسانی حقوقو دهر ابرخ علم دک لری
 او دانسانی فوائد او حقوقو سرہ تپری دانسان نو دژوند پہ بتولو دوارو
 دک (پیر آخرت) باندا دے دک دده نظروی چہ دغه عادلانه فیصله دانسان
 ژوند په دے بتولو منزلو کئے ددرسته وی او داهم ضروری ده چہ دغه
 فیصله دک دانسان دک پارہ دننا څو پہ لحاظ هم ددرسته وی خوا هغه
 نتایج انفرادی وی، او که اجتماعی ظاهری وی، او که باطنی (ژورے) مثلاً
 کچرے انسان دسود دک جواز او دزنا یا لواطت یا الترضاد جواز قانون جوہر کپی
 نو دے کئے خو دک څو شما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شو بے دے، لیکن دے بتولو
 کئے دپورا معاشرے دک اجتماعی ضرور لحاظ نه، دے ساتلے شو بے دسود
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی همدردی فقدان دے، او نرنا او
 لواطت سرہ دصحت جسمانی او دک عملی قوتونو دک کمزوری غوندے، ضرور
 نظر انداز کپی یشوی دی، او په دے کئے همدارنگ په قبر او آخرت کئے دک
 عذاب خیال هم نه، دے ساتلے شو بے :-

درحمت کامله پنه وجہ ضرورت دے، چہ دک عادلانه قانون جوہر
 په موقعه څه قسم غفلت انشی، او په قانون کئے عمدا دا بے اجزا شامل
 نکری چہ هغه دانصاف خلاف دی :-

قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
 یہ سزا و کر کوئی کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
 اور رنگ پہ قانون سازی کہنے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پہ غرض
 بل قسم خلقتہ نقصان ورنگری، لکہ خنگہ چہ یورپین خلق واسے کوی
 داخلور صفتونہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہ پارہ ضروری وی
 صرف د خداوند تعالیٰ بہ ذات کہے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم بعبادہ من الہم یولیدہا، ترجمہ :- د اللہ پاک رحمت پہ
 خیلو بندگانو دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ
 قانون جوہر و لو کہے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کر لو کہے د
 چاہے او کیریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار کھکے کیدے شی
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہنے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری
 نہ چا سرہ پہ رنگ اور بہ کہنے شریک دے، بلکہ ہفہ خود سے ذات
 دے چہ کم یلید و کم یولید، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک
 کیدے شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ
 ذات سرہ خاص دے : ع
 سروری زبیا فقط اس بات پہ ہنما کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری
 برداری (حکمرانی) صرف دے دے پے مثله ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :۔ سورۃ یوسف : قانون جوہر و کول صرف د اللہ تعالیٰ
 آیت ۳۱ : جل جلالہ حق دے :

د دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، بھر کیف انسانی
 حقوق سرہ تولی قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
 د جاہلیت حکمرانی پیلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ : ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ
 أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ : قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ
 سورۃ مائدہ آیت ۴۹ : یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور   زور بتان قاہر شور
 زیر گردون قاہری از آمری است   آمری از ماسوی اللہ کافری است
 د اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان
 لاندے خوغلبہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
 کافر دے :

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم اور روح نہ مرکب رجوبی دے او بیابہ دے
 دواہر و کہنے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے
 او خسیس دے ہم دواوجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نو بدن بیکارہ
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او
 جمادات ہم دے نہ خبر داری مثلاً یورونڈے سرے چہ روح بگینے
 وی او خوردے پہ یوحائے کہنے اودہ پرورت وی نو ہیغ خیز پر حملہ نہ کوی

نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح او مٹی، نوجہادات او حیوانات ہول
پہ دہ حملہ کوی باوجود دے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ تَرَجِمَهُ ۖ اَوَالله تَعَالَى ذِكْرُهُ اَوْ د
سورۃ الحجاثیہ، آیۃ عتد : آسمانوں ہول خیزونہ ستا سوسینی کیری

بیانے زمکہ ہمدغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ
پہ پوزہ او خولہ کینے ننو مٹی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ
پس یہ دہ خکہ غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکہ چہ بدن کمنا اوروح بربر دے
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ
دغذوانہ ہلہ جو پیری، چہ ددے ہول جہان وسیع کارخانہ پہ
دے محنت اکری، مزکہ او ایہ بوہے دمزکہ نہ را ہتوکوی۔ ہوا شروتازہ
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اکری، نمرے دانے پنے کری
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندرنہ
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دبالن پہ صورت کینے د
اوبوانتظاماشی، دانول انتظام دکتر انسانی جز (جسم) دغذا دنکیل د
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا دے، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش
دپارہ قدرت ضرور انتظا کرے دے دا حوکیدے نہ شی چہ دکتر جز
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوکے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکبیا وغیرہ مکمل انتظا م
اکری، اورئیس دکوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظا مرا نکری، نو حکیم
مطلق دبدن (سور لئی) نہ خیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے
خکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اوروح
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ چیل فرض پورہ کولو
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتو پنے نہ دے پہ
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس وایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتو دن
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا اصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے۔ پہ دے کبے دغذا ایت دوا
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدنی غذا دا
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موبودی چہ ددے
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او ا پیٹے خوراک نہ فی شوق نہ
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری اووے خوری دغہ رنلک پہا دودئی،
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہا کانری او اسپنہ کینے نشتہ
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ۔ قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژ بہ (عربی) کینے ہم دے
لیکن سر ددے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اود دے
یاد ساتلورہ پارہ ورو نہ او تکرار و نترمرگہ پورے کوی، ددخت اور محنت
دقربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی
کشش موجود دے لکہ چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے

جسمانی نہ وی نوذ جسمر ملک لانرمی دے . ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نوذ روح اصلی (حقیقی) مرلک یقینی دے ،
 غذائے قرآنی نہ حیاتی حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ تَرْجِمَهُ : اے مومنان تو تاسو د اللہ
 وَاللَّاتِّسْوَالِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا أَخْبِيَكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۳ : ہفہ قرآن طرف نہ بنی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْواتُ تَرْجِمَهُ . اعلان اکری چہ دقرآنی
 سورہ فاطر آیت ۲۱ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی
 خلقو سر ، برابر نہ دی چاچہ دقرآن غذا بروحانی نہ حقیقی شووند بیاموند
 دے :

۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 د بدن دپارہ د تغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح دپارہ دمرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ
 مٹھرکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او
 خراب افعال او حرکات دی ، ددے دوارہ قسمہ بیمارو دپارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دارو درمل
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سرہ د بدن مرضونہ معلومہ وی او دھن دصحت دپارہ

د داسے دارو درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلتم
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے دپارہ قانون ہم جوہر لے شی ، لیکن روح انسانی ، دھن
 صفات او امراض بتول دانسانی تجزیے د اثرے نہ بھردی نہ نے
 دمرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے دپارہ خشہ دارو درمل
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مائی دے ، او صرف عالم بالاسرہ
 تہ لے یوحقیقت دے لہذا ددے ، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے
 شی ، چہ ہفہ دمرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دارو درمل)
 پرے اثر نہ غور بخوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، دروحانی مرضونو
 علاج دبدنی مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ دبدنی مرض
 پہ وجہ انسان وقتی طور مرشی ، مگر دروحانی مرض پہ وجہ دانسان
 دانسی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم داوجہ دہ چہ خالق کائنات
 دبدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج دپارہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخپلہ انتظام اکری
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او دروحانی علاج دپارہ تجزیہ
 او بے خط نسخہ دہ :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ تَرْجِمَهُ . موبذ قرآن نازل کر وجہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مَبْنٰی اسرائیل ایہ . ہفہ کینے دروح علاج او دھن دتوت
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو دپارہ د اللہ رحمت دے ،
 پہ دے وخت کینے دروحانی امراض کوزالے او ددے د فیضان صحت
 دپارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے دقرآن نسخہ دتولو انبیاء علیہم السلام پہ بتول
 روحانی نسخو بانندے مشتملہ دہ ، او یہ دے کس دابدی روحانی صحتا بدی

اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته آختل لیکن ددے روحانی
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن
 بلکه د دوی د گندہ او بیمار و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی
 او پدے کینه د فواجشو، منکران و او د وینو تو یولو د لسه یو سیلاب په چپو
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدے کتے شی،
 لکه د زکے نه نر آسمان نه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدے نه
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ
 پیدا کیری دی، یو داخلی نور او بل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے،
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رندہ وی او د داخلی نور
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتے فرق بلشی کولے
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی
 بیا هم هغه په نوره تیاره کتے د مار او پری فرق نشی کولے دواړه نورونه
 داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔
 دارنگ د دویم قسم خیزونو د پاره هم د اندرونی او بیرونی دواړه
 قسمه رنراگانو ضرورت وی، انه رونی رنراگانو آسمان ده

د دے دواړو ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنراگانو روحانی امور و د پاره کلام الہی
 دے چه لکه د آسمانی رنراگانو په شان یو بله آسمانی رنراگانو،
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنراگانو بعداری کو پدے
 سورة اعراف آیت ۱۵۱ : کومه چه حضور سره نازل شویده۔

۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ د د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزونو سره هم د انسان
 محبت فطری دے، او خالق کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه
 انسان په خپل قول تاریخ کتے د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شویده
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالی مظهر اگنر لو او د هغه
 عبادت ئے اکرو، د دے دواړو صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هر د فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حدہ چه د روس او چین خلق چه د خدا ئے
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ماؤزے تک مجسمه انصوری نه
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتے
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتے د کیونستو
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا ئے په خائے بل یو مصنوعی خدا ئے د خلقو
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پری

اُشی، اودوی دامقام خپلو ممتنا زو مشرانوته ورکړو. بھر صورت مُحبت الہی و فطری جذبہ دے دے دپارہ زیومظہر ضرورت دے چه د خدائی دخو بیے اونا خو بیے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چه خوشوی هغه اکر او کوم تے چه نا خوشوی هغه اکر و. لکه څنگه چه دهر محبوب د محبت عامه تقاضا دلا، اُس د خدائے د خو بیے اونا خو بیے معلومول تر هغه نامکنه دلا چه خدائے پخپله دخپل کلام په ذریعہ نه وی خود دی حکم چه دیوانسان خو بیی اونا خو بیی تر هغه نشی معلومیدے تر خو چه هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړے لکه څنگه چه یوکور به د میلہ دخو بیے دخوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر خو چه میلہ هغه نه وی نیکاره کړی، د الله ذات خود دے نه هُم یر بلایا و بالادے، خو حکم د هغه د محبت تکیل دپارہ دا ضروری دے چه هغه موربزه اُبنائے چه فلا نئی عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د هغه خو بیی دی او فلا نئی نا خو بیی او د اتم خود دل بغیر د کلام الہی نه نامکن دی دے دپارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه د هغه دخو بیے اونا خو بیے علم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه ضرورت د قرآن ثابت شوی.

دلیل اتباعی

په دنیا کینه اتباع او تابعداری موجوده دے، اولاد د والدینو، شاگردان د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عمله د خپلوا نسا اونا احسانمند د احسان کورونکو تابعدار او فرما نبرداروی، دا صورتونه او د دے نه علاوه نور نول د تابعداری صورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند په تباکشی، شاگرد د اُستاد نا فرما نه وی نو نظام تعلیم به گپه وحی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله د افسرانو تابعدار نه وی نو د حکومت انتظام به نس نس شی، که زیر احسان دخپل محبت تابعدار نه وی نو دریا نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے د نیا کینه د هوشیز دپارہ علت او سبب موجودی دغه رنگ دے منگورتا بعدار او فرما نبردارو د پارہ هم د عدت او سبب ضرورت دے، چه هغه د احسان او اقتدار دے. په اولاد د والدینو، په شاگرد د اُستاد اونا په زیر احسان د محبتانو احسان د فرمانبرداری او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د سکر په ما تحت عمله د افسرانو اقتدار د فرمانبرداری فطری سبب دے د دے پنځو صورتونو نه علاوه نور د د صورتونه د فرمانبرداری هم شته مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلا د امام ابوحنیفه امام بخاری رحیمہما الله او یا اهل معرفت مثلا د شیخ عبید القادر جیلانی یا دنور و بزرگان نور رحیمہما الله تعالی تابعداری هم کوی د دے دواړو صورتونو سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری دی لکه د معشوق حُسن د عاشق دپارہ یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه د علمای دین او بزرگان دین حُسن د عوام دپارہ لہذا د دے ټولو اطاعتونو اسباب او علتونه صرف د دے دکت.

۱ قدرت ۲ احسان ۳ حُسن

په انسان کین چه د د دے و نه یو هم علت موجود وی نو د هغه اطاعت کولے شی حالانکه داد انسانی ذاتی خو بیی نزدی بلکه د الله عطا او بخشش دے هر کله چه خداوند تبارکے د دے د دے وانه و س چشمه او جامع دے، او د اتول صفتونه د هغه ذاتی او قوی تر دی نو د هغه د و لے اطاعت اکر پخپلی فطرت غوازی چه د د ا یی ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د د د هغه وی، هغه د د وی چه د هغه وحی او کلام د ک پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعہ انسانانوته را اُرسی چه د دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸: دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پچھلہ ددہ ذرہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کئے وی یا آزا د
قبائلو پہ غرونو کئے ہرکلہ چہ ہنہ یوبدکار مثلاً زنا یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولونہ ضرورتاً شرکیزی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کئے د دے، جرم دا اثر یونسمر د و نوالے تکدسا
او انقباض محسوسوی سر د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کونکے
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خرعدالت یا پولیس اونہ پہ
دغہ خٹکے کئے شہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہرقانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کئے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب شہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مات کپیدے نو داسزا
حک غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ اونہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دے تاثر و چہ شہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ شہ قانون مات کپیدے
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو برحقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
د پارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ د کوم نہ پہ خلاف کولود دے مجرم
پہ ضمیر کئے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدھنہ کلام الہی یا پبلو تکر کئے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

۹: دلیل تخلیقی

عالم د یعنی اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د دو خیزونو نوم دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کئے بہ ضرور خہ حکمت وی، حکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہنچ یوکار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنکہ بے فائدے او بے حکمت یوکار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولونکے حکمت شتہ، د خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزونو
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمرود د ہنچ گرمی او سرنپا، ستوری و
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کین مصر و نہ دی، لکہ خنکہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسودۃ الجاثیۃ آیتہ : ہنہ خیزونو کوم چہ بہ آسانو نواد
پہ زمکہ کئے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستا سو پہ خدمت او پہ فائدہ کئے پہ دا ایسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ د نگران مقررولو خہ ضرورت نشتہ
اونہ د انسان پہ خدمت کئے د سستی یا د غفلت شہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شوے چہ، د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کئے یو خیز ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورگوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوډا ضروری خبره ده چه انسان د عالم دپاره نه ددے پيدا د هغه دليل دادے چه دا ټول عالم که نه وه نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچرې انسان نه وه نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے د هغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه څنگه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنايب خدا او د خليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دآقائے حقيقي کومه منشاوی، په دغه منشا الهی به پخپله عاجل وی او بل به پوره عامل کوی اوردے ته وپيلے شی عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التباريت آيت ۲۰ : کائنات د عبدیت او بندگي دپاره ددے په ددے بندگي کيڼه د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کيڼه ددے چه هغه د خپل مقصد تخليق تکميل اکرې نو د حيات ابدی د خوشحالونډ به يفضيلا ب شي، اُس مقصد تخليق يا منشا الهی معلوم وکود نو دپاره ضروری ده چه پخپله خالق د هغه وضاحت اکرې او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نو ځکه د کلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

۱. دليل ترحمی

رحمت او شفقت خوري ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کيڼه خاله پاتې د رحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کيڼه هم او د عقل نقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کيڼه درحم ضروری، د عالم کائنات یواکيڼه ده په ددے کيڼه رحمت الهی صاف ښکاري، کائنات کيڼه صرف دوه خبرونه دي

- ① مرحوم، او منعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے
- ② رحمت او نعمت، د آسانو نواو د زمکه هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنَّمَا اللَّهُ لِأَلْحُصُولِهَا : کچرې تاسو دالله تعالی نعمتونه شميرل اِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّالٌ (طه) سورة : غواړئ نوډه شی شميرې بيشکه انسان ابراهيم آيت ۳۳ : به انصافه او ناشکره ددے.

دالله تعلق د رحمت خودا حال ددے انسان فی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول ښه دی، بلکه څه مضراو تباه کون دی او څه مفيد او نفع مند دی، د دُنیا ټول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف ښه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال ددے لطيف اشياؤ دی چه په انسان غور فکر یا لیبارتري (تجربه گاه) کيڼه د هغه فائده نقصان نه شي معلوميد ددے دغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچرې په ددے اعمالو کيڼه دالله تعالی هديت هر نه وی او انسان په تباه کون او زهرالود عقائد او اعمالو کيڼه مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولې نو دا به دده دشان رحمت د خلاف وه لکه څنگه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کيڼه زهر کم دی بل به خبره انسان ئ خوری اوددے پیر غلې پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچرې یو ژوند په گنده یا کوهی کيڼه خپه اگده او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو دآ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اچت ددے هغه کله دا بے کولې

کسی چیز انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کہنے میں تامل ہی اور دے دیا ہے
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبری دی اور وہ ذات پہ ہر شے خبردار دے
 نودہ در حمت تقاضا دے کہ ہفتہ کی جانبہ دے دے ہدایت نامہ مہجور وی
 چہ پہ ہفتہ کیے کیجات دے ہندہ اور مہلک عقائد اور اعمال کو تشریح اور بیلتوں
 مہجور وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ دے انسان
 تہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت اور اعجاز

دقرآن دہ اعجاز زیادہ دہ معجز کید و مطلب داد نے چہ قرآن کلام الہی
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، دے علوم اور معارف داللہ تعالیٰ ذات
 علیہ و عرفان دلا محمد و دسر چشمے ابدی قوانین دی دیوانسان دمجہ د
 اوناقص فکر اور دما غونیتیہ نہ دہ اونہ داد انسانی انکار اور نظر یا توپہ شان
 دوکم خیال، جذبات اور خواہش نفسانی نہ اثر اور تبدیلی قبلہ و نکو تصور اتو
 مجموعہ دہ، دافطرت اور حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی اور نہ پہ ہفتہ کیے د
 غلطی شہ گنجائش شہ نہ دے پہ قوانین کیے دترمیم اور تبدیلی ضرورت
 شہ اور نہ دہولو پشتری قومونو دحقوقوسرہ تری دعدل اور انصاف
 دلونے لارے نہ دآورید و احتمال ممکن دے، چہ دہفتہ متعلق دقرآن
 کریم پچھلہ ترتیب وار دعوے دارنگ دہ :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَدَقُرَان پہ مطالب کیے ورا ندے ورسنو
 لَامِنْ خَلْفِهِ طَقْتَزِيلٍ مِنْ حَيْكِلِهِ حَيْدٍ دہفتہ باطل دنتو ہفتہ گنجائش نشہ
 سورہ حم السجدہ آیت ع : دہفتہ ذات نازل کردہ کتاب دے
 چہ دہ حکمت اور دانایی سرچشمہ دہ اور پہ بتلو صفات کاملہ دہ مصروف دے
 لَامُبْدَلٍ لِكَلِمَتِهِ دسورہ انعام آیت ع : پہ قرآن کیے دہفتہ ترمیم اور تبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَقُرْآن ہدایات پہ ہفتہ کیے اور
 عدل لاط سورہ انعام آیت ع : انسان عدل کیے پورا اور مکمل دی
 اس یواغے دا خبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا داللہ تعالیٰ کتاب دہ یاد انسان
 ذہن دخورائی نتیجہ دہ، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نو بیابہ ہر ویو غیر
 الہی طاقت دے پہ ورا ندے عاجز وی اور دے کیے بہ ہفتہ شک پاتے نہ شی
 چہ دہ کلام الہی ... دے اور کچرے دویمہ خبرہ صحیح شی نو بیابہ پہ
 دے کیے ضرورت شک وی چہ دہ کلام الہی دے اوکہ نہ، موبز بہ ورا ندے
 دائناتو چہ قرآن معجزہ دہ اور تول انسانی طاقتونہ دے بتول شہ
 چہ دیور وروک جزر حصے جزر و لونہ ہم پلتے دی، ہم داوجہ دہ چہ
 دہ کلام الہی اور معجز دے اور ادا لکہ دنورو پیغمبرانو علیہم السلام دہ معجزو
 پہ شان دیوخت دیارہ معجزہ نہ دہ بلکہ تل دہ پارادہ چہ
 دے جواب دے منکرین ترقیامتہ ہم نشی وروکے اور یورپی عیسائی
 جارح سبیل دے خبرے نہ پورا رشتینی کیدے شی لکہ چہ ہفتہ لیکہ
 چہ دیوانسان قلم دقرآن پہ شان معجز کتاب ہفتہ کیے لیکہ بلکہ دہ معجز
 دمرور دندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ دہ تاریخ اسلام جلد ص ۳۲۴
 از عبد القیوم ندوی) دہولو نہ اول موبز دقرآن دہ اعجاز اور معجزے کیدو
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پوہیدل آسان شی :-

دمعجزے اور اعجاز تشریح

پہ دنیابنے خمورہ خیزونہ چہ ظاہریزی دہفتہ بتول درے قسمہ دی
 ① عادیات ② عجائبات ③ معجزات
 عادیات ہفتہ خیزونہ دی دہ کومر چہ ترون ہفتہ مادی اسبابوسرہ
 دی چہ عام خلق نے پیڑنی لکہ دغٹو کولونہ غٹم را لکو کیدل اور دہلہ لکو

کولونه د جُورے اونه را تو کیدل، د داروپه استعمال مرض لورے کیدل، دودئی خوراک سره لوبزه او اوبو خبشلو سره تنده ماتیدل د تجارت نه کته موندل او په سامان جنک سره برے موندل دا امور عادیه دی او د عام رواج مطابق دے نه ذکر شوی نتیجے حاصلیږي

عجائبات

عجائبات هغه یزونه دی چه د مادی اسبابو په نتیجه کینه پیدا کیږي، مگر د مخصوصو او ماهرینو نه بغیر عامو مخلوقو ته د دغه اسبابو او د هغه د پیدا نشو و نتیجو هېڅ علم نه وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات د مشین په زور او رکاو دے زفلول الوتکه او خوول، سمندری جهاز چکول، ریډیو سټیشنونه آوازونه او تقریرونه خوړول، میزائل، آتم بم او هائیډروجن بم جوړول دا ټول په عجایباً توکینه داخل دی، دارنگې سمجری عملیات د مادی اسبابو او د مهارت پیدا واری، لیکن د دے مخصوصو مخلوقو نه بغیر عام خلقونه دا اسباب او په دے اسبابو او د انړه نتیجے معلومه نه وی نوڅکه ورتا دا څیزونه عجیبه علومیږي، بیا په عادیاتو او عجایباً توکینه یو خاصیت مشترک دے :-

مشترک خاصیت

د دے دواړو قسمو په ډول نور خلق هم جوړولے شی فرق صرف دوسره دے چه په عادیاتو کینه د مهارت فن ضرورت نه وی، څوک هم چه غمړ اگری، نو غمړی پیلے شی، لیکن عجایباً توکینه د مهارت فن ضرورت وی صرف یو ماهر انسان د هغه ایجاد اگری او نور په زړه کوونو ماهران ئے بیا جوړوی، لکه څنگه چه امریکه ایتم بم او هائیډروجن بم جوړ کړو بیا چین د دے په ډول لیکړو، دینه ثابتہ شوه چه عجایبات هم دا ښه څیزونه نه دی چه بل یو ماهر انسان ئے نه شی کولے نوڅکه دے

عجایباً توته معجزه نشی ویلے :-

معجزات

معجزات هغه دی چه یو خوپه هېڅ قسمه عامو عادیاتو خاصو عجایباً تو (مادی اسبابو باندے) د انړه نړی بلکه د هغو وجود خالق کائنات یه مخفی قوت او مشیت او انړه وی او دا بغیر د نبی علیه السلام نه بل هېڅوک نشی حاصل کولے مثلاً الوتکه هم الوحی، او د سلیمان علیه السلام تحت هم الوتولیکن اوله معجزه نه ده او دویمه معجزه ده الوتکه هر انسان جوړولے او الوتخولے شی لیکن د سلیمان علیه السلام تحت صرف په مشیت الهی الوتلو چه دا ټول نه خوچا وړاندے اکرے شونه اوس څوک کولے شی او نه به آندک څوک اکرے شی :-

قرآنی معجزه ، بلاغی دلیل

په دنیا کینه دوه قسمه مصنوعات دی : یو الهی مصنوعات لکه نیر، سلېو، مئی وغیره او بل انسانی مصنوعات مثلاً موټر، سائیکل وغیره اوس مونږ چه غور اگریو نو بنکاره غټ فرق دا دے چه الهی مصنوعات د انسانی طاقت نه بهر دی، او انسانی مصنوعات دا ښه نه دی بلکه بل یو ماهر انسان ئے هم جوړولے شی، مصنوعات الهی نه خو بل انسان جوړولے شی نه دے د پاره په دنیا کینه کارخانه شته او نه خوپه بازار کینه خرڅیږي هم دغه حال دکتا بونو هم دے د انسان جوړ شوی کتابونه دا ښه نه دی چرد هغه په شان یاد هغه نه ښه بل څوک نشی جوړولے مگر د قرآن متعلق دادعوئده چه دا د خالق کائنات د علم او قدرت نتیجه ده د دنیا ټول انسانان په جمع د دے پشان څه چه د دے دیو وړوکی سورت الکوثر چه یو کرښه نه نښیات نه دے، پشان هم نشی جوړه کولے دلته هېڅ شک پاتے نه نشو چه دادالله تعالی کلام دے، لکه څنگه چه هر په دے معیار قرآن

کریم پچھلہ د خپل اجماعاً و دکلام الہی کید و پہ باسرا کئے د عربو فصحاء
او بلغاوتہ د مقابلہ دعوت و رکری دے، فرمائی،

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : کچھرے ستا سو پہ قرآن کئے داشب
عَبْدِنَا فَإِنَّا نُنزِّلُ آيَاتٍ مِّن مِّثْلِهِ : وی چہ دا کلام الہی گوندی نہ دے نو
وَأَدْعُوا شُرَكَاءَهُمْ كُفْرًا مِّن دُونِ : تا سرتوک یو خائے شی خپل بتول
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ○ سورة : امدادیان ہم را ا بلئی او د دے دیو
البقرہ آیه ۲۲ : و ہر وکی سورت غوندے یو بل سورت

جو رکری ، کچھرے تا سو پچھلہ دعویٰ کئے رشتینی بی،
اودائے ہم و رسہ افرمائی :

وَكُنْ تَعْمَلُوا ، سورة البقرہ ، آیه ۲۲ ریض تا سودا سے ہچرے نشی کوے
پہ دویم آیت کئے دے نہ ہم زیات مضبوط ہو کو کن فرمائی :-

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْإِنْسُ عَلَيَّ : کچھرے بتول انسانان او حیئات دے
أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَآيَاتُونَ : د پارہ جمع شی چہ د قرآن مثل
بِمِثْلِهِ وَكُلٌّ مِّنْهُمْ لَبْعِضٍ : : جو رکری او را ڈہی ، نو نشی را ڈہی
ظہیراً ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : اگر چہ دا بتول پہ دے کئے د تیریل
ملا تیرا کری :-

پہ دے آیت کئے داسے یو قوم تہ خطاب دے د کو مچہ پچھل ادبی قابلیت او
پہ فصاحت او بلاغت باندا دے ناز و ہغوی د قرآن د شنان و او اول
مقصود د ہغوی قرآنی دعوی غلطول او ما تکل و او اعلان د حضور
علیہ السلام پہ خولہ مبارکہ اکرے شو کو مچہ ائی و نہ تے شعرو شاعری
نر دے او نہ تے فصاحت بلاغت کئے خہ بچر بہ او مشق لولو بلکہ دوی
دا خلوی نسبت کالہ عمر داسے تیر شری و وچہ د دے زبان پہ ماہرینو کئے :
دہہ ہیخ شہرت نہ و و پہ داسے حالت کئے دے اعلان د ہغوی تا و نر

ہم زیات کر و کچھرے کیدے شوے نو ہغوی بہ پہ دیرہ آسانہ قرآن او
صاحب قرآن تہ پہ دے سختہ ماتے و رکری وہ چہ کم باکم یو
کر بہ عبارت خوبہ تے د قرآن پشان جو رکری وے ، حکمہ چہ د قرآن
پچھلہ ہم دا اقرار دے کچھرے داسے ا شونو قرآن بیا کلام الہی نہ
دے او صاحب قرآن بہ د خدائے رسول نہ وے لیکن ہغوی پہ خپل ادبی
ذوق او د فطرت سلیمہ پہ بنیاد د قرآن مثل جوہر و ناممکن اگنرل او د دے
آسانے لارے پہ خائے د قرآن د مقابلے د پارہ د جنگو نو دیرہ گرانہ او طویل
تیر مینہ طریقہ اختیار کرہ چہ پہ ہف کئے تے مالونہ او خائونہ تباہ کرل
اوشہ خو : پکینے د خپل ملک او وطن نہ ہم لاس او و نخلو سرہ د دے
چہ پہ دے کئے ہم ورتہ کامیابی نصیب نہ شوے ، د تورے او خونریزی د
مالی جانی قربانی و رکول او د ژبے او د قلم خوز و لو آسانہ طریقہ
پرینودل د دے دلیل دے چہ دوی سرہ د قرآن د دے چیلنج ہیخ
جواب نہ وور حالانکہ دا ہفہ خلق و وچہ د دوی د فصاحت او بلاغت جواب
بہ ترقیامتہ اکرے شی دا خود قرآن د اجماع بلاغی دلیل دے
چہ دیر صفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیرہ مستشرقینو د اسلام د
مقابلے د پارہ صرف د غٹو نٹو اگاٹو او معاوضو ہضم لولو پہ فرض بیا ہم
خوگہ و د بے بنیادہ اعتراضات کری دی ہفہ بہ مکتبہ پہ وار وار
نقل کو و او جواب بہ تے و رکری :-

اولہ شبہ اولہ شبہ اہل استشرق دا کریدہ چہ کیدے
شی د عرب فصحاء و پہ دے وجہ بل قرآن نہ جو پہلہ
چہ دائی ضروری نہ گنرلہ نہ دا چہ د بل قرآن جوہر و لونہ عاجز و و لکہ چہ
یو انسان بنو یارک تہ خوتلے شی لیکن د غلتہ د نللو ضرورت نہ گنری د دے
جواب دادے چہ بیشک د نیویارک سفر د پارہ یو اے قدرت کافی بہ

دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو
باندے دعر بو بلفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقه
کیدے شوا حکه چه قرآن ته شکست و رکولود پاره ددوی اود قرآن منزکر
په صیح کینے مقابله په دے وجه جاری وه چه قرآن ددوی دپلا مگنی دین
باطل کولو، نو دے متا پے ضرورت دے دپاره ووجه خیل پلا دگنھ دین به دے
هم بچ کرے وے اود قرآن مثال پیش کولو سره به دے په مذہبی
مقابله کینے خیل حریف یولی مسلمانانو اوصاحب قرآن ته ماتے و رکړے
وه، دقرآن په مقابله کینے دوی ته خپله بریالی دومره عزیزه اوضروری
۱۰ چه د هغه دپاره دوی به کچه مالی او جانی قربانی و رکولے چه په هغه
جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او په قرآن منونکو باندے په
مکه معظمه کینے ددوی هغه ظالمانه کار نائے کوا هانے دی، هغوی په دے
سه پوه و و چه قرآن ته په ماتے و رکولو به د هغوی دین بریالی شی اود
هغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی به هم اهنه شی اود دے مذہبی جنگ
یو فریق (مسلمانان) به هم خوار اوزار شی اوس دلته داشبه داسے
عبث ده که خنگه چه په صحرا کین دتندے نه مرسری په باره کینے او پیل
شی چه دے خوبزے ووبه اوبو خبیلو ته قدرت هم وولیکن دا بو خبیلو
ضرورت دژند وور آنری به نکر غلام جان) ددے نه علاوه حضرت مولانا محمد
قاسم نانوتوی رحمه الله تعالی دآریه ساج بانی پنہات دیانند ته دمنظر
چیلن و رکولو نه پس هرکله چه هغه ته ورغلو، نو هغه ته د حضرت مولانا
علی مقام په رو مبومنا ظرو کینے بیکاره شوے وونو جوپ انکارے او کړو
اودے ویل چه مال را ده دمنظر بے نده کړے نو حضرت مولانا فرمایل
چه اراده غم دا ختیار شه دے که اول و نه ده کړے اوس ته اکړه به دے
خبره هغه خاموش شو داحال ددے شه هم دے، مونږ وایو کچرے

مشرکین مکه دنظیر قرآن پیش کولو اراده نه ده کړے، نو د عراق مصر
شام لبنان اود بیروت هغه گنډ شمیره عیسایان اوس دقرآن دنظیر پیش
کولو اراده اکرې، حکه چه د هغوی مورنئ نریه عربی ده او په دے ژبه
کینے دوی گنډ شمیره کتا بونه لیکلی دی او په دیر و جلد و نر کینے دے عربی
لغتونه جوړ کړی دی، د عربی ژبے لوست لوستے شاعران هر دی عیسائی،
غبت غبت حکومتونه او قومونه کدرونه رو پی هرکال دقرآن او
داسلام په خلاف خرخ کوی، که دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
دے دومره کرانے مقابلو او منصوبو په څائے به ئی داکړی وولیکن ممکنه
ده چه عیسائی قومونه خوسپو بدمئی ته اوس مگردا هچرے نشی
کیدے چه دوی دقرآن ماتو ته پیش کړی؛

دویمه شبه

اهل استشراق دادویمه شبه کړے ده چه
کیدے شی دعر بو فصحا و سراه هغه اسباب
موجود نه و و کوم چه دقرآن جوړ و لود پاره ضروری و، داشبه هم حکه
به خایه ده چه دیو څیز جوړ و لود پاره ضروری اسباب صرف څلور څیز و:
(۱) قدرت یا مهارت (۲) ماده یعنی هغه مساله کومے نه چه دا جوړ بړی
باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چه ددے په جوړه و لوآ ماده کوی (۳) نمونه د
هغه څیز چه کوم جوړ و ل غواړی مثلا دمیز جوړ و لود پاره اول دا ضروری
ده چه جوړ و نکے دترکانو اولوهاروی ددے قدرت او مهارت ولری، یو
عام سرپے ته نشی جوړ و لے،
دویم، دا چه لورکے و، موجود دی، حکه چه دپغیر لورک میز نشی جوړ بړی
(۴) درم، څیز هغه باعث دے چه په کوم دمیز جوړه و لو مقصدا حاصل بړی
مثلا دمیر قیمت حاصل و ل یا پخپله د هغه د استعمال و لو ضرورت،
(۵) څلورم، څیز دمیز نمونه ده :-

داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاء و سرہ داخلہ و اسباب موجودوں
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم و انثر د واپر و صورتوں
 کینے د دوی جواب نہ و وک دوی ہم دغہ مشغلہ وکہ، مادہ د قرآن ہغہ
 آتہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و و دوی بتول کلام د دے نہ
 جو و و، د بقل قرآن جو و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کینے اینی و و، چہ د دوی زوہ دین
 محفوظ شی۔

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و و نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
 قرآن آؤر لو، بلکہ د داسے قرآن جو و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و و،
 نو حکم د شبہ ہم بے حایہ دہ۔

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاء و دغز
 د قرآن ماٹون جو کرے وی خصوصیت نہ دی
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکم چہ دغہ وخت
 کینے سیوا د خو کسا نو نورہ توله د نیا د قرآن خلاف وکہ او اس ہم د قرآن
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کین دیر زیات دے
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجودہ د مؤمنانو
 آرسولو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجودہ وخت دے دیر و مخالفینو
 تہ وے راؤ نہ رسول؛ د آد دے خبرے دلیل دے چہ داسے ہیغ نہ ووشوی
 حکم خوبنکارہ قدرے ہم نہ شو،

خلوص شبہ

خلوص شبہ داسے دہ چہ یوسائس دان
 یونوے خیر ایجا د کپی بل سا نئس دان داسے
 نشو کولے د آد دے خبر د لیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جو پیدل
 ددے معجزہ دہ، ددے جواب دادے چہ نو مصنوعات کینو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جو کر کپی بل لے خواہ مخواہ جو رہ و لے شی اقرآن کینوں
 دے حکم خون تراوسہ چا جو نکرے شو۔

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی
 کولے نو حکم داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، ددے جزا
 دادے چہ سحر او معجزہ کینے د غر کے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
 اسباب بولاندے دے اگر چہ د اسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم دغہ
 اسباب استعمال کپی نو ہغہ، ہم د سحر عمل کولے شی لکہ چہ پہ ہرہ
 زمانہ کینے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ
 دے نو سدستی ددے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ۔

شپزمہ شبہ

شپزمہ شبہ دادہ چہ اهل استشراف وائی چہ
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
 و و حکم بل چا دے مقابلہ نشوہ کپے کونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم کلام دے ددے جواب دادے چہ عربو پچلہ و لے دا شبہ پیش
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی اهل استشراف
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پچلہ فصیحاً نو د
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حایہ دی۔
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کونو دغہ
 پہ احادیث مبارک و قرآن کینے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکم چہ ہغہ رنگ
 او شان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کومچہ پہ قرآن کینے موجود دے دلتہ
 مستشرقین بل مذہم پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام دہ قسیم و یونوری
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکم غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کپی

ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ دہ، "اکتروارد"
 "سسم ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ ترو کو تو کینے کچرے ت پنخہ
 ویشو کنجیا نے ملاؤ شی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنہو سو پنچہ او یا وُو
 کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی
 چہ انسانی عقل معلومہ کپی دی او کوم اسباب چہ نام معلوم دی ہغہ،
 نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغہ معلومہ علتو نو پہ
 کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت
 حد بندی نہ شو کوئے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی
 نہ شو کوئے چہ د کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کرے دے نو دہغہ
 نہ بغیرے نہ شو کوئے، "دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ" پہ کارخانہ
 فطرت کینے خداوندی مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شووٹیلے دکاتنا تو خالق
 کبول او زیاتول ہم کوئے شی، دادے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ
 او کما پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص
 لتون دہ چہ ہغہ نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، او دنولو سائنسدانانو مننے
 شوے قانون دے چہ تجربہ اولتون چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغہ نہ یقینی
 علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کبھی چہ خومرہ اور نہ
 ماخلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیتو لو اور نو تجربت
 کریدہ او دہغہ اور ہم مونزہ تجربہ کریدہ کہ خہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ
 السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغہ
 نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یوم معلول
 پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔

کوم دہ کینے موجود وی خود ا قوت دخالق کائنات بخشیش او ور کرہ دہ
 چہ ہغہ ئے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شوا و
 پہ داسے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ
 رنگ کچرے یوم معلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ
 علیہ السلام سرہ د سمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ
 پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشود و کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا ندا ہے
 د طاقت نہ وُو ایینودے نو دے وخت دا معلول با علت شو نہ چہ معلول
 بے علتہ، داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل اکرہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے
 چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلطہ دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغواری ہر
 ہم ہغہ کوئے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت
 ایینود و ئے ہر دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہغہ صرف
 پہ ارادہ الہی کیزی اصل خیز ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی
 سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی او دغہ دخدا ئے او د
 انسان مینج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ
 ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ او بویا و و دئی مریدل
 غواری نو دا بہ یوا ئے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خواری او
 اوبہ بہ خبندی نہ ہلہ پہ مریری خو خالق فطرت دادے نہ دہ ہغہ اسباب
 نہ ضرورت نشتہ بلکہ د ہغہ بتول کار و نہ صرف د ہغہ دارا دے تابع دی۔
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. سورہ یس رکوع ۸۱
 کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانونو او زمکہ جو کہ ولو کین صرف
 ارادہ الہی کافی نہ وہ کہ مزدورانو خہ ضرورت ہم پینش شوے و و ؟
 ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزانو دہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف
 پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ را غلے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشرق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے پہ ذریعہ د علم و الفاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جیہ جواب خودا کے چہ پچھلہ پہ بائبل کینے دانبیاء علیہم السلام د وحی ذکر موجود دے نو وحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُموردی چہ اہل کتاب ر یهودا و نصاری دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار محض صدا و عینا ددے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے ڈ الفاظ و یا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دہ چہ ددے، تاہنہ د سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل العرفان پہ علوم القرآن کینے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا و پہ یوحنا بانڈے د تنویم مقناطیسی عمل اُکرو، د ہفہ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہفہ ورتتہ خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا د غہ عامل ہفہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستابل حوم دے پہ دے عملے ڈ ہفہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی د ہفہ پہ ذہن ورا تپلوا و ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن کینے و اچرے نتیجہ دا شولا چہ ڈ غہ حوان پہ ذہن کینے د غہ الفاظ او علوم دا سے کلک پر یو تل چہ عمل اثر د ختید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول دینہ معلومہ شولہ انسان پہ یو مخفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ را اُروے شی نو آ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ او قرآن نہ شی را اُروے؛

دویم جواب دادے چہ تیب ریکارور دا حقیقت نور ہم دیو آسان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکارور تہ دا سے اُروے او پکینے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ یو بے رُوحہ آ لے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کینے محفوظ کیری؛

سَنَقِرُ لَكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ اعلیٰ آیہ عہ : واچو دچہ ہفہ بہ تہ نہ ہیر دے :-

ان عَلَيْنَا جُمُعَةٌ وَقُرْآنُكَ هُ : ستا پہ ذہن کینے دوحی الفاظ جمع کول بیا سورة قیامہ آیہ عہ : : پہ تا بانڈی لو کول حونز دیمہ واری دہ

نہم شبہ

اہل استشرق وائی چہ د قرآن مضامین پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی کیدے، ددے رُو جیہ جواب دادے، لکہ خنک چہ شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبہ معلقات پہ یو قصیدہ کینے گنر مضامین بیانیری گلہ پکین د محبت اظہار، کلمہ د باران تعریف او کلمہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے پہ کوم کینے چہ یو گورنر تہ د م یرو خیر و نورا د انتظام حکم و رکوی چہ پہ ہفہ کینے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نو کہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ د کتاب د بیخہ د خدا ئی شہ کتاب شد انسان جو کر کے نہ دے نو ددے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا انسانی کتاب کرے، نو پہ دے کینے بہ خا خدا د انسانی ترتیب پینے شولے کونے دریم جواب دادے لکہ خنک چہ امام رازی رح پہ تفسیر کینے لیکلی دی چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہفہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ

اود ترتیب سے اقسام مجازے کہ قول قرآن لایرما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غے کرے دی لکہ بیان القرآن سبق الغایات فی نسق الایات، کئے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اہل استشرافو پہ ستریزو پستی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول دقرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کئے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۳) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کئے بے ترتیبی چہ چاہہ بشکار کا دادہغہ د نظر قصور دے، حکم چہ دقرآن مقصدیوانکے تعلیم نہ دے، بلکہ تعیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د هغه دپارہ قرآن کلام امر اونہی نہ پس د جنت اودوزخ اود هغه د نعتونواو تکلیفونو ذکر دے دپارہ کوی چہ د تعیل حکم نتیجہ بہ جنت اود هغه راحتونہ اود عدم تعیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلام الہی اوصاف دے دپارہ ذکر کیری چہ د الله تعالی لوئی پہ زرہ کئے یکلم شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعیل نہ تیار شی، کلام پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کئے دپارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آمادہ شی، کلام ہنہ قصے اواقعات ذکر کوی پہ کومو کئے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے دپارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمانبرداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کوکہ وی داخلور اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کئے بہ دے ترتیبی شک ہچہرے ہم پیدا نشی،

لسبہ شبہ

اہل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کئے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ هغه تہ لحن و عیل نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ ماد هغه نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کئے تپوس اکر و مثلاً راء ان هذین لیسجرین ط سوده طہ آیة ۷۱، ۷۲) وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ ط سورة النساء آیة ۷۱، ۷۲) رَأَتْ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ ط سورة المائد آیة ۷۱، ۷۲) نو هغوی افرمایل:

يَا ابْنَ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَأُ وَفِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عَبِيْدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كُنْتِ الْمَصَاحِفُ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کئے دے ذکر شوی ایتونو کئے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بشکاری د حضرت صدیقے رضی اللہ عنہ نے چہ تپوس اکر و هغوی افرمایل چہ دادا کتاب غلطی دہ، د دویم روایت نہ معلومیزی چہ دقرآن لیکلے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تہ پیش شوے نو هغوی افرمایل چہ دے کئے هغه لکھ شتہ، لیکن عرب بہ هغه پہ خیلوڑ بوسرہ صحیح کری،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حکم صحیح نہ دے چہ دے دوار و تردید ہنہلہ دے روایتونو کئے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہر کلام چہ دے نشی دقرآن الیڈے نو دے فرمایل، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَآجِمِلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رض دیر پہ خائستہ طریقہ دامرتب کرکے دی، نو دے نہ پس بیاد دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کئے غلطی دی؟

د صحابی رم پہ یورواپت کئے دینہ اوبدا و جمع کیدال ددے جوگہ دی
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کئی
صرف در یونو خایونو تصحیح کرے۔

۱) لَمْ يَتَسَنَّ عَ لَمْ يَتَسَنَّ كَرُو سورة البقرة آية ۲۵۹

۲) اَمْ هَلِ الْكُفْرُ بَيْنَ عَمَلِ الْكُفْرِ بَيْنَ كَرُو، سورة المطارق آية ۷
۳) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ عَ لَا تَبْدِيلَ لِحَلْقِي اللهُ كَرُو سورة الروم آية ۲۰
ہر کلمہ چہ ہغوی د قرآن د تصحیح دومرہ فکر کولو چہ یوم معمولی غلطی
عہم در سنہ کولہ نو پہ مذکور روایت خنکہ اعتباراً را کرے، شی چہ د
لحن او غلطی اقرار کولو سرہ بیا ہم ہغہ پخپل حال پر لبینودہ چہ د عقل نہ
خلاف دہ لہذا داسروایت د عقل او نقل دواہونہ خلاف دے چہ د قبلو لو
جوگہ نہ دے۔

۴) دویم جواب دادے، چہ د لحن نہ مطلب ہغہ رسم الخط دہندہ عام
رسم الخط نہ خلاف وی ابو عبیدہ پہ فضائل القرآن کیتے لیکلی دی، چہ
د لحن معنی د مشہور رسم الخط نہ خلاف کول دی، لکہ لا اذ بَحَثْنَا او لا
اوَضَعُوا خِلْقًا:

۳) دریم جواب دادے، چہ لحن نہ مطلب طرز تلفظ دے، نہ غلطی،
لکہ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سورة محمد آية ۲۴
آئے تہج التلفظ مثلا البصراط بالصا ا المبدلة من السنين کہ

کوہے دہرے غلطی یا بے قاعدگی چہ ذکر شوی دی د ہغہ دویمے جواب دادے
کچرے پہ قرآن کیتے د عربو د قاعدونہ خلاف خہ لفظ وے نو د قرآن مخالفینو پہ
پہ دغہ ومانہ کیتے د غلطی خامفا پہ گو تہ کرے وے، ما او قرآن ا عیاز بے
صانت کرے ورو فتح بہ کئے حاصلہ کرے وے، چہ ہغوی داہے ا نہ کرے۔

۳) نہ مناہل العرفان جلد ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱

ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کنے
 معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغاً نوپہ نظر کنے
 ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا نداسے پہ عدبوکنے یومعمول او عام
 شیوہ ذیفی نہ دیرورا نداسے پہ مقامات حریری کنے داسے عبار تونہ
 موجود دی چہ بعضہ خالص پہ حروری مہملہ کنے او بعضہ پہ حروری معیہ
 کنے او بعضہ عبار تونوکنے یولفظ کذحروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ ک
 حروری معجزہ نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار
 دقرآن ماتون نہ دے کنرے اونہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ تراخر
 عشرہ دقرآن داجازا قائل پاتے شوے دے اوپہ خیل ہم دغہ تفسیر کنے
 دقرآن اجازار تعریف پہ زور داروالفاظوکنے پیش کریدے لکہ لیکے۔
 کلام اللہ لا حد للحامید ولا عدل؛ واللہ کلام داسے دے چہ دہ دتغریفون
 لکاریمہ وھو ماع لا ساحل لہ؛ ہداو حہ حدائشہ او دہغہ دفضائلوشیر
 ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ دے نشتہ، ذیفی دداسے اقرار با
 دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجاز کنرے مدعی سست اذکواہ چت
 جو بیدل دی،

د مسیلہ توکرے

ذیفی نہ علاوہ کذ مسیلہ ہغہ توکرے
 چہ پہ ہغہ کنے دانسانی ہدایت بونئی تدر
 ہر نشتہ نہ خوہنہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کنرے دہ اونہ بل چا کنرے دہ، بلکہ
 ہغہ یولین ما ہرزبان ہغہ دذکر کولو و ر ہم ا نہ کنرے موبز دناظرینو د
 ضیا فت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کووہ۔
 وَالْمَبْدَاتِ رَزْمًا وَالْحَصِدَاتِ حَصْدًا : خا دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی
 وَالذَّرِيَّتِ مَحَاوِرَ الطَّيْنَاتِ طَيْنًا : اوپہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی اوپہ ہغہ
 وَالغِيْنِيَّتِ مَجْنًا وَالْحَابِرَاتِ حَبْرًا و : بنحو چہ غم صفا کوی اوپہ ہغہ بنحو چہ

الشَّرْدَاتِ تَرْدًا وَاللَّقِمَاتِ لَقْمًا : چہ اور کذ میچن کوی اوپہ ہغہ بنحو
 إِهَالَةً وَسِمْنَا : چہ اوہ اغزی اوپہ ہغہ بنحو چہ دودی
 بنحو ی اوپہ ہغہ بنحو چہ بنوہوا کنے دودی ماتہ وی او کذاز دے او کچو پہ
 نوری اغستونکو باندا دے / دلفظ خامیا نونہ علاوہ ہغہ پہ ہر خائے کنے
 واد، استعمال کرے دے حالانکہ بعضہ خایونہ دنا او دتم استعمال
 دی بیادا چہ کوم کارونہ دسروویا د بنحو او دسروپہ کماہ و و ہغہ دے ہم
 صرف بنحو نہ منسوب کرل دامضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے
 چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم خبر وہ دامرنگ دانوکرے
 هُمُ الْفَيْلُ مَا الْفَيْلُ وَمَا أَذْرَبُكَ مَا الْفَيْلُ لَهُ ذَنْبٌ وَبَيْلٌ وَخَرْطُومٌ
 طَوِيلٌ، جاحظ دہغہ دل سے توکرے ہر نقل کوی دی
 يَا ضِفْدًا عِ بِنْتِ ضِفْدٍ عَيْنِ نَقِيٍّ مَا تَشْقِيْنَ نِضْفَكَ فِي الْمَاءِ وَنِضْفُكَ
 فِي الطَّيْنِ لَا الْمَاءُ تَكْتَرِ بَيْنَ وَلَا الشَّارِبُ تَمْتَعِينَ

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی المتوفی سنہ ۳۲۰ ہ د
 د ادوارہ توکرے دآئی رہا نفی او دچیند خے پہ بارہ کنے دی
 یهود او نصاریٰ ونہ غتے پیے اغتے او دقرآن او اسلام پہ تردید کنے بہ
 کتابونہ لیکل کد ہغہ دکتا بونونومونہ دادی، التاج والفريد، والزمر دکا،
 وقضيب الذئب، دکتا بولیکونہ پس بہ دے یهود او نصاریٰ ونہ نورے
 پیے غوبنے چہ نہ بہ دے وکولے نورہ دے دے کتا بونو تردید بہ لے بیاکولو
 ابوالعلاء المعری ددہ دکتا ب تاج پہ بارہ کنے لیکل دی،
 لَا يَصُحُّ تَاجٌ أَنْ يَكُونَ تَغْلًا رَد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ ترورہ
 شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ د ابن الراوندی پہ شان پھلہ
 ہم ملحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یومعتزلی ابوعلی جیائی سرہ

ملاقات اُکرو اور تھے اُوئیل چہ حُما قرآن اُوڑے ، جُبائی اُوئیل
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا هغه اُوئیل چہ اے ابن
الراوندی ته پچپله منصف شه چہ ستا په دے کلام کتے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او هیت در هبه ، د اب ، نشتہ ۴

هغه اُوئیل چہ نشتہ ۱

د متنبی توکرے

متنبي د پيغمبري د دعوت کولو په دخت اُوئیلی وو
اُوئیل قسم بحالقی اللیل والتریح الهبات بالیل
ان الکافر لَطَوِيلُ اُوئیل و ان الکفر لکفوف الدیل ، بیا اے توبه
کرة او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما خد د مصطفی صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومی کتاب من تر ص ۳ دے ، د دے خیزونو د نقل
کولو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکاره کول دی ، دویم داچه متنبي و
غیره د مسیلمه او ابن الراوندی وغیره نه دیر زیات لور ادبی مقام لولو
لیکن هغه هر کله چہ په دے میدان کتے قدم کینو دو نو د هغه
کلام داچے بنکاریدا و چہ د هغه معتقدینو پچپله هغه پورے خندا کوله
اود د هضمیر هم په دے دلره ملامت کولو .

دویمه خبره داچه د قرآن په جواب کین چہ چا خد اُوئیل مسلمانانو
بے له تعصب هغه نقل کول ، دریمه خبره داچه د قرآن دامقابله
په بغداد کتے په هغه وخت شویده چہ پچپله مقابله کولو تکی درعیت
په حیثیت دیو مخ پر ترقی اسلامی حکومت کتے استوگن وواد آزادی
کتے دومره وه چہ حکومت تپوس هم اُنکړ وچه غالباً د هغه وجه
داکیده شی ، چہ اعجاز قرآن یو نمر دے په دے توکر و دے ته هیڅ
نقصان نشی رسیده ،

د اعجاز القرآن پوه

مشاهدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چه بلاغی
حیثیت سره ذوقی خیز دے

لکه د ترخو او خوبو او بویو پښندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لورونکو
د بارکه د ایوب د یهی خیز دے لیکن مو بز تيو خو خیزونه په گونه کوو چہ
د هغه په وجه به معمولی فهم لورونکو حضراتو ته هم د قرآن اعجاز واضح
شی ، خه مضامین خود مشاهداتو سره تعلق لری چہ هغه بنکاره
خیزونه دی لکه آسمان یا نور د لیس خیزونه او خه معنویات یعن د
لیدلو نه بهر خیزونه دی ، مثلاً . اخلاق اعمال قلبیه دا حکامو
عقائد او د غیبیا توقوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات وونه چہ معنویات ، د دوی کلام ټول
غورزگونه هر به مشاهداتو کین وی معنویاتو کین به هیڅ ددک ندی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیانوی او غیبیات او معنویات هم اوسره د دے په زور بیان کتې فرق ندری
د عربو او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانه وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کتے به اے خپل زور بنکاره کولو هم
دغه وجه ده چہ د عربی شاعر ی په باره کتے دامقوله مشهوره وه
چہ أَحْسَنُ أَكْثَرُ ، یعن هغه شعر دیر بڼه دے چہ په هغه
کتے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د درشتیا و پابندادی
چہ په هغه کتے د واقعاتو خلاف هیڅ مضمون نشته په دے وجه
د قرآن دائره تنگه وه خو بیا هم د دے په فصاحت او بلاغت
کتے فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د درشتیا و چا پابند کولو ته
هغه کلام به بے خونداه پلته شی ، او بلاغت به ئی هم ختم شی
دا یواځه قدران دے چہ درشتیا و پابندادی سره د هغه خوند مزه
نوره هم زیاتیری او بلاغت کتے هروخت چدا تون کین وی .

۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بخت
 دیبان جوش د ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی د جنگ پہ مضامینو کتے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاق کتے بمثالہ دے خوبہ قرآن کتے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دغہ پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی
 رم، دقرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کدی چہ دغہ بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کتے کزلیج اوکر کچینی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
 رسورۃ الذریت، آیت علی

(۵) سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بدل بزی، حکمہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہغہ
 مزہ وی، بلکہ دغہ دمضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی
 دحضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن دزملنے
 پہ تیریدو سرہ دغہ دبعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے
 وجہ دغہ افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دغہ دافادیت قائم ساتود ہارہ واچولہ، لیکن
 دقرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د
 دے نہ معلومیری چہ دقرآن دالفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 دپارہ کدی دے چہ داہہ ترقیامتہ دیرے مو دے دپارہ برقرار دی،
 ددے غلوروا مردوملاحظہ کولونہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری
 چہ دادول کلام دبلافت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بمثالہ اومشہ ہورے قصیدے
 دشاعرانو خپلو انورا کوٹھے کرے یوائے دامرو القیس یو قصیدے
 ہر ہغہ آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دغہ خور دغہ دراکو خولونہ
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغہ دطوفان نوح علیہ السلام متنتز
 دقرآن دآیت واوریدو،
 وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،
 يَسْمَأُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ
 سورۃ ہود آیت ۵۳
 نو دامرو القیس خور سمدستی دغہ قصیدے ہم ہراکو حکمہ کرہ،
 (راجاز القرآن اللانی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اودا دمرو زوندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دہ، ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرنے وحی خہ شی وی، نو بیشک قرآن یوالہائی کتاب دے (تاریخ
 اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۷ ص ۳۳۳)

قانونی اعجاز دقرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے
 چہ قرآن داللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے ورتنا نو
 (پارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ
 مختلف قومونو، وملکونو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خا مخاہ دے
 کتے داسے یوکزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغہ کتے دترمیم او تغیر ضرورت
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ کیو حکومت اوبا دشائھی پہ قوانینو کتے
 دغہ قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بد لئی راولی او

اوسم غہ د انسانى قانون د خامئى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ ہنہ د انسانى ژوند د بنو لو آرخو نو سترتون لری او دهن بنکاره کوونکے ہم صرف د پیغمبر علیہ السلام ہنہ یو ذات دے چہ لیکل لوصل لے نہ وکری او اقمی رنا خواندہن بللے شو، دهن وطن بتون خلق نایکلی او نالو ستلی وو پیکوم کینے چہ دورى بنکاره شوی وو پدغه وطن کینے نہ د تعلیم زور شور وروا ونه دهن قانون نه خلق خبر و خوسره د دے د ایشیا، یورپ او افریقہ پہ درے وارو براعظمو نو کینے د زرق کالونه زیانته موده په دے فیصله کیدے نہ په دے کینے چا نقص بنکاره کرو او نه په کینے دتر میر او تبدیلی ضرورت پئیس شو په موجوده زمانه کینے چہ تعلیم عام دے او د بتولے تبری خلق د یو تبر په لوگه یو بل سره تری دی خو صرف مسلمانان نه بلکه د یورپ مخالفین هم د قرآن قانون بے مثالہ معقول او جامع بولی حالانکه په دے خواریس سوہ کاله تبر شوی دی،

۱۸) داکتر سوسیل لیکلی، چہ د قرآن کریم مطالب دا سے همه گیر او د هرے زملنه په مناسب دی چہ بتول آواز ونه لے خامخا قبلوی او محالو - شگلنو، بنارونو او بادشا هو کینے کر نکیزی ۱۰

۱۹) مسٹر ولف لیکلی، د رنشد وهدا ینا وسیع جمهوریت، انصافی او عدالت نوجی تنظیم، مالیات، د غنرباؤ د حمایت او د ترقی اعلا آیین په قرآن کینے موجود دے،

۲۰) د فرانس داکتر مویس لیکلی، د قدرت مهربانو چا کوم کتابونه انسان ته ورکری دی قرآن دهن بزلونه بهتر دے د تاریخ اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۱ ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوی صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه ا لگوئی چہ دا دول ۱۰

کتاب د انسانى فکر پیداوار کیدے شی ۱۰ هچرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالی هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه نه د تولو قومونو او د تولو زمانو نه د ضروریا تو علم وواو په دے کتاب کینے لے بتول را خائے کړه،
ابیات اقبال مرحوم

<p>آن کتاب زنده قرآن حکیم حرف او راریب نه تبدیل نه سخه نکوین اسرار حیات صد جهان تازه در آیات او نوع انسان را پیام آخرین</p>	<p>حکمت اولایزال است و قدیم معنی اش شرمندۀ تاویل نه بے ثبات از قوتش گیر ثبات عصر با پیچیده در آفات او حایل اور حمت للعلین !!</p>
---	--

۲۱) د دینہ علاوہ سردامند برلیکی، د قرآن قوانین د تا جدار نه تر کتر فرد پورے، بانده حاوی دی او دا دومره معقول دی چہ مثالئی نشته، د حواله بالا تاریخ عبد القیوم ندوی
۲۲) آر لنڈ لیکلی چہ قرآن هغه اصول پیش کړه چہ د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقی هم دے ته ماته نشی وړکولے،

د تاریخ عبد القیوم ندوی هم دغه حواله
تأثيری اعجاز (۳)
قرآن حکیم د خپلوتا تیرا تو دمخه هم یو معجزه ده حکه چہ په هنج انسانى کتاب کیدا

دول تاثیر نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله تبری پر وړهنا کړه
د اثر اچولو اولنه ترون د انسان روح سره دے، حکه چہ دا بدل شوی نو انسانى تصورات، گفتار او کردار کینے پخپله تبدیلی راخی، د دے دره وارو مرکز روح یا زره دے، لکه شنگه چہ حدیث دا حقیقت بنکاره کړیدے چہ

پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست
 وی د بخاری شریف، اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نوے نری د خرابو
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ
 تلبہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بغیرد لوٹ مار نہ د
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ
 مجلس بہ دشرا بوخبلو نہ خالی نہ وو، داتفاق بونی ہم پہ دوی
 کینے نہ وو، او د ہرے قبیلے او قوم خلیق بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح توے دریے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خود سری
 عامہ وے، داحالات انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرکو نو کالہ کینے ہم
 نہ شو بنہ کیدے دچاہہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ دصد و جری
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لگو نوم و نشان
 ہم دغلہ نہ وو، اس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و
 اشاعت توے دریے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ انجمنو
 قائم، اصلاحی فلیونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابوا و شر و فساد کینے
 اضافہ کیزی او دجرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اس ددے
 منظر او د قرآنی اصلاح د منظر نسبت آکرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے دا مشکل ترین کار پہ دیر آسانی حل
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ توے نری
 نہ معلوم دے، د تاریخ پہ صفحہ کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، د بیخہ ختم شوہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت ا شوچہ دغہ بت پرست
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے
 ہروخت دا اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے دا اللہ خوف خائے شو
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ دغہ قوم چہ د خپلو سکہ رو نو و دشمنان
 وو د اسلامی او قرآنی پیروں پہ دجہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نو نہ ہم زیات
 آکرل، خانہ جنگی ختمہ شوہ، او بقول عرب قوم دینے اور و دلئی
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شول
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی
 قدم چہ کوم خائے نہ، ارسید و دغہ خائے نہ دا توے خرابی ختہ
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کیدو نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، دا یونانی حقیقت دے
 چہ دا سے اصلاحی کارنامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف د قرآن
 پہ وجہ ا شوہ چہ دتو لو انسانی کتاب نو رہ پہ جمع او د نری دتو لو۔
 حکومتونو د طاقت رہ جمع نہ بھر وہ نو دا دے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی
 کارنامہ ئے آکرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، دا کوم چہ ما لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کرے دے د ہنہ تفصیل بیا تولو نہ ویا ندے

دا وضاحت کول غرارم چہ ما دودہ دودہ نیمہ کالہ ولے اُلیکن حالانکہ
قرآن خود بیرویشٹ کالہ نازلیدو، دھنے وجہ دا دلچہ دکھکے
دیارگس کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت دقرآن آواز بند کپیو
اوددے دتبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے دہجرت بجہ
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار دجنگ پہ زور دفتح مکے پورے جاری اُسانلو
دایویشٹ کالہ خوقرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ اوآواز نہ
مذکور طریقو بند اُسانلو اوباقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویشٹو
کالو کینے، صرف دودہ دودہ نیمو کالو کینے دا کار اُشو، ددے وضاحت نہ
پس بیا خپل مقصد تہ را کپو جو:-

دیورپ پہ نظر کینے دقرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکی، چہ قرآن
پہ دنیا ہنہ اثر اُخو رتھو لو
چہ دھنے نہ بہتر مسکن نہ وو، دفرانس یسبان لیکی چہ قرآن دا سے ڈونڈا
اوپر زور ایمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس دسک گنجائش نہ پیدا کیدی
سرولیم میورلیکی۔ چہ قرآن دکالنا تو د فطرت پہ دلائل سرہ خدا کے
پاک دتولونہ اعلیٰ ہستی ثابتہ کرکے او انسان لے دھنہ پہ اطاعت
را نیست کپو:-

مستر جی۔ ٹی لیکی چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر اوجولو و دسانس
دنیا دقرآن ضرورت نورہم واضح کپو:-

مستر عمانوئل دی انش لیکی، چہ دقرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت
دابشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ اوآو پہ دے دیونان سر علم او عقل تہ
ژوندا حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکی چہ دقرآن دتعلیم نہ دحکمت اوفلسفہ
ظہور اُشو او دا سے ترقی لے اُکری، چہ د خپل وخت دتولونڈو

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اُچت شو
انجذابی تاثیر

دقرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبن بیان
کپو ہنہ ہم دا سے یومعجزہ دہ چہ بوانسان
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن داصلاحی اعجاز نہ علاوہ دقرآن انجذابی
تائیر ہم یومعجزہ اوددے خبرے پختے دے چہ قرآن کلام الہی دے،
د، حکمہ چہ قرآن دیر غب کتاب دے دھنے یاد دل دیر گران دے،
دویم داچہ دغیر عرب مسلمانانو دپارہ دکہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنے
پہ یاد لو کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یاد دل آسان او پورڈی
ڈبہ کینے یاد دل دیر گران دی،

دس، دسیدہ خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیر دی چہ پہ
دھنے سپری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنے پہ یاد لو کینے یو بنداش دے
دس، غلورہ ماہ داچہ دقرآن حافظ دپارہ دقوم یاد حکومت نہ خہ تقضواہ
نہ دہ ترے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ دے،

دس، پنچہ داچہ دقرآن یاد لو دپارہ دیر وخت پہ کار دے اویا دیا د
سانلو دپارہ لے بول عبرت مرگہ ددورا و تکرار ضرورت دے،
دوسرہ خواری کچرے ددنیاوی دگری حاصولو دپارہ کرے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتہرا، دا بول دحفظ قرآن پہ لادگت غب
خندان دی، لیکن سرہ ددے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے دحفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ
ترقی دے چہ دا ددے دلیل دے چہ دقرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذابان
دا سے کشش موجود دے چہ ددے بنداشو تہ سرہ ہم مسلمانان خپل
خان تہ را کبزی او ہیٹخ یو بندیز پہ دے اثر نہ غریجوی داکشش او انجذابان
تائیر دقرآن یومستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام

الہی دے حکم چہ بل بو کتاب دومرہ حفظ کوونکی پہ مخ دز مکے نشتہ
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کینے شتہ تردے حدہ چہ دتوریت او انجیل
بو حافظ ہم نشتہ :-

دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ
معیزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارہ رائے دی، یوصیح
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے اوبلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
دصحیح رائے ثابتو او دغلط رائے دیکارہ کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی
تاثیرا عجازی دے کور :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی دے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر   ② قلبی اثر   ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا رسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے امنتے شی نو بیباچیل ہنہ
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ زور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اوتو
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پیلہ جو رہے
کرہے وے کہ دا سے وے نو تاریخ کینے بہ گے خہ قدرے ذکر شوے وے
لیکن دقرآن وحی :-

پہ یخنئی کینے خولہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شہ وخت پہ
یوعامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم

باوجود ہغوی دبیخ مبارک نہ بہ د خولو غت غت خا خکی پہ دیر زور
خشیدل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لقد رأيتہ ينزل عليه الوحي في
اليوم الشديد البرد فيصم عنه
وإن جبينه ليتفصد عرقا
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ
سخنہ یخنئی کینے بہ پروحی نازلیدہ او
ختمہ بہ شولہ نو د ہغوی دتند و مبارک
نہ بہ دا سے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رگ نہ وینہ دارے وھی
پہ یخنئی کینے دا سے سخنہ خولہ راتل غیر اختیار ی دہ چل و ل پہ د کینے
نشی کیدے اس دا بناکارہ خبرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی
کیدے معلومہ شولہ چہ دا حضور علیہ السلام خیل کلام نہ و و بلکہ
الہی دے :-

دروند والے او پینے کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند
والے او پینے لہ گہ، ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو

کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خرنہ وی بیباچہ پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-

بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-
كَادَتْ فَخْدِي أَنْ تَرُصَّ، ترجمہ: قدیہ وچہ خما د پتون ہلوکے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

دسورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کین پہ اربنہ سورروان و، چہ وحی قرآنی
نازلہ شولہ، ہنہ اربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اربنہ دا دول اثر نہ دوحی راتلونہ
وراندے او نہ وڈ ستو چرے شوے و، دا صرف دقرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

أَنَا سَلِّقُ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبرہ علیہ السلام موثر بہ تاباند

یو دروند قول دروا چوؤ :-

ھر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن مخالفین کو کفار و بہ خاندان اعتراض
او انکار دوا رہ کرے وے، ھر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے ثابت دے، دا تا تیر صرف
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے داخل وی دا د قرآن د تاثیر
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھرو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دستر کو مبارکونہ بے اختیار اے وینکے جاری وے۔ وَعَيْنَاهُ تَذَرِفَانِ
⑤ مطرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یواھے دھنوک ہم نہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کینے ویشیدے پہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْهُ اَزِيْرًا كَا زِيْرِ الْمَرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د
خبروہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یواھے، دا سے اثر
کیدے سی، دا تا تاثیر خود کلام الہی کیدے شی۔

۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خومرہ چہ بہ عمل کو لو کینے وی د

چل دل خبرے یواھے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ
دل ترنلہ دہر د وکے عمل پر نشی کو لے تر خوچہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کیدے و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَانصَبْ وَرَالِ رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایت ۱۷ وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیت شہ
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کو لو تر دے حد اے چہ (تَوَكَّرْتُ قَدَّ مَا هُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ ا پرسید
② بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی ا نر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
وو لکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ
خہ پہ قرآن کینے وو ہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے
پہ یو انسان د خپل چل دل د کتاب پہ دے مہول نالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دلیل د دے خبرے دے
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت دہو لو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شو او دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علیہ او بے
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ
سیاسی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی

اودوی گنہ نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب
 اوین تہ ویلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب دایا نو،
 یعنی دنالو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن دے عربو ہرہ
 قبیلہ دے پلے دشمنہ وکے تر دے چہ دے مدینے منورے دانصارو دودہ مشہور
 قبیلہ اوس او خزرج پھلو دیوبلے دشمنان وو، (۳) خلودم خیز کار یگری
 دے او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وکے او نہ کار یگری دتورے او دے معمولی
 پوشاک دیارہ ہم ہنوی دھندوستان او دشام دے عیسائو محتاج وو،
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او دے قبور پو نہ بغیر ہنوی
 دنور و قومونو محتاج وو، حکم چہ دھنوی وطن دکرون دے جو کہ نہ دو
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پھلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرِّیَّتِیْ اٰ وکیلے۔

(۱) شپدم خیز معدنی دولت دے او پہ دغہ وخت پہ عربو کینے یومعدنی
 دولت تہ وو اس چہ موبنزخہ کور و ہنہ دے سنی ذملے پیل او ار دے
 (۲) او م جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکم نہ وو چہ دغہ
 ملک چہ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وکے، دا او بوہم بکوت
 وو دیختی او گرمی نہ خان ساتلو دے پارہ دوی سرہ کور و نہ وو نہیا تو
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او دے علاج خہ انتظام ہم ورسرہ
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ دے توحید اعلیٰ او پاکیزہ
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن دے عربو خلقو بہ دکانہ ویا دکانہ و نہ جو
 بتانہ عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے سبکارا او عربو پتو لو پہ جمع
 دے رہا دتور کولو بنہ زور اگلو دودہ دودہ نیم کالونہ زیات وخت

قرآن دے آزادا شاعت (خوزولو) دیارہ وخت نہ وو مؤندلے شوے،
 لیکن دے لہزہ مود کاکینے قرآن عربو لہزہ دکوم خائے نہ تزکوم خائے
 ارسول دے اندازہ دے قرآن نہ ویرا ندے او دے قرآن نہ وو ستودے پو
 دے نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ دکومو
 موبز ذکر او عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، دوعہ دے پورے
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے دے دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ دے بشریت
 بتول تاریخ دوی دمثال پیش کولو نہ تش تود دے ہر دغہ وجہ دے چہ
 دتیر شو و اتہ کمزور و سرہ ہم ہنوی دے مشرق او مغرب دودہ لو یو
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دک پک بادشاہور قیصر دے کسے
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دیر لہزہ وخت کینے ہنوی تار پہ تار کور
 دھنوی دے وے والو خولے او دھنوی لوئے او تخت و تاج تے کسے کسے
 کولے۔

اوس سوال دا دے چہ داسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شوہ، چہ دوزو دے طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین
 سہارا اتمیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے
 دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو دے پارہ دودہ
 قسمہ اسباب کیدے شی، (۱) یومادی رہ او دریم روحانی او فیزی
 اس ذکر شو چہ ماڈی ہیچ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ دے عربو
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ماڈی اسبابو دے غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ دے دے کہ نہ قطعاً اردک وو او نتیجہ بہ اے وے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوقہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور وحا
 طاقت چہ کوم عربوتہ دقرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام
 دبرکتہ نصیب شوے وو اس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوقہ چہ
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دیولونہ
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو او سنی زوال باعث
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ
 د دے دوارو اس ہفہ طاقت دچہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د ذر و کالونہ
 ہر زیات وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
 مَا هُوَ شِفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَ شِفَاءٌ۔ لیکن پہ کاغذ
 لیکلے شوے او پہ خوے وچلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے
 ترخوچہ پہ ہفہ عمل انشی دیورپ مستشرقین دا راز بنہ پیڑنی چہ کہ
 چرے مسلمانانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرے نونوی کہورہ۔
 مسلمانان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ وارہ
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یومرے شی او د دنیا ر و ہیمہ منبر طاقت
 بہ جوہر شی او چھو بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار اٹھی، نو خکہ خہ مودے
 را سے ہغوی مسلمانانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلمانانو ذوال د قرآن او د اسلام پہ
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکرے او ہمدنا وجہ دہ چہ
 پہ اسلامی منکر نو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلمانانو
 کینے انتشار او مرکز نہ تہتید وکی جذبات پائتم مومی۔ مو بز پہ خپلو
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشتراکیت او اسلام کینے دامسلہ پورہ حل
 کرے دہ چہ د ہفے رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل
 سینے دے، اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ
 اسلام سر ہ پچھلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ
 نور و کتابونو کین شتہ او دیور پی تہذیب کنہکاریانے پریندی چہ ہفہ
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچھلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خمو بز خانہ جنگی
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴- غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلید وکی او
 خرابید وکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے
 راخی، نو ترخوچہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیدا کولو
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدا اٹس مقصد پورہ
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوے انتظام کرے دے چہ د
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپوز مٹی پورے ددہ د غذا پہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رکھو گی (دپارہ ذمکہ غنم را
 اُتو کوی اوبہ اوہو ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستورو پہ کشش ہفہ دانہ
 نیسی اوغٹیری، نمر د سمندار نہ ہراس اوجت کپی پورتہ ورچ شی
 اود ہفہ نہ ہاران پہ شکل کینے د ا بوانتظام ا کپی او پھیلے گرمی ہفہ د غنم
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جڈا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لگیا دہ چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر د یر لک اولاندا دے دے چڑغہ
 لاندا دے او کمزوری جڈر دپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د شہ
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ
 دے چہ بدن د زمکے شہ دے دے غذا سامان ہم د زمکے نہ اُتو
 اوروح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ د دے غذا اہم د غہ خائے نہ
 پکار دہ :-

د روح آسمانی غذا

د روح د ژوند د پارہ قدرت یو روحانی
 غذا بتجویز کرے دہ خو ہفہ دلے دہ
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنو د لے حکم چہ د روح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے د پارہ بہ غذا ہم
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کیدہ پشی چہ روح انسانی تہ متنتقل
 شی اودے ژوند دے اُ سائے شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خنگہ چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم
 ژوند نا ممکن دے :-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری
 دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دودئی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او ا سپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار
 پہ مینج کینے ہنکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دودئی او غوبنہ خورل د
 انسان طبیعت غواری او دائے طبیعت نہ غواری چہ د ا پسنے اولرگی یو
 جو رہہ کپی او دے خوری :-

(۴) دویم معیار دا سے چہ دودئی او غوبنے خوراک سرہ ہن غٹیری
 او ترقی کوی مگر ا پسنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواری، حکمہ خو پہ، لکھونو حافظ
 د برعبر لگیا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ د سا تلود پارہ تہ مرگہ بول عمر
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز، کینے چہ بیان کرے کچرے
 روح تہ قرانی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ
 خنگہ بدانی ژوند د بدانی غذا نہ ہوند لو پہ وجہ ختمیری :-

د روح مرگ او ژوند

د روح مرگ او ژوند د ہفہ د پیدا کولو د
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پہ پیدا کولو مقصد لیدل، او د غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ

دے دغہ شان درُوح پیدا کول دے معرفتِ الہی دپارہ دی خوپردے
چہ دامقصد حاصلیری نوزوح ژوندے گوندی مردے۔

۲۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ دھے مقابلہ ددے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظوبیانوی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذْ عَاظَمْتُمْ كَلِمَةً وَسُئِلْتُمْ فِيهَا حُكْمٌ
وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط: أَمْئِي هَغْوِي تاسوداسے خیزتہ
سورۃ الانقال - آیہ ۲۳: دابلی کومچہ تاسوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند جسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ
هغوی سرہ بہ ہیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ
چہ صرف جسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن اواسلام نہ حاصل دوا، دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے:

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لَرَسُولِ اللَّهِ عِيسَىٰ بْنُ مَرْيَمَ
وآیہ ۱۰۳۔

دحضرت ابوقتا دہ وضاحت داسے بیان شوے (دائے ترجمہ) چہ د
عربو خلق دیرذلیل خوار اودیتولونہ زیات کمراہ و و هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک و و هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو
پہ مینج کینے تری و ووی سرہ دپشخید و ہیج خیزنہ و و هغوی دخوراک
نہ محروم و و، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خوپرد تردے چہ اسلام راغے
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن و وکر و چہ هغه دوی لره د قومونو
سرداران اوحاکمان جوہ کول۔

قرآن روحانی غذا دہ

دعذا دپارہ موبزوراندے ددوہ معیارہ
بیان کیری دی دا، دطبیعت میلان ۲۷) او

ترقی را، قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستے کیری نرئی کینے دھیج کتا دومرہ خافظان
نشتہ خومرہ چہ دقرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ ورکولے نشی نہ دقوم یا حکومت لہ طرفہ
اویا خود قرآن ژبہ همر غیر عربود پارہ اُپرادہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، ہم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ دطبیعت میلان نشتہ:

۲۷) دویمہ خبرہ دادہ چہ غذا خوپردنکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نو دقرآن تاریخ هم دا بنائی چہ دقرآن پہ برکت کمزوری انسانان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق
پاک شول، ددے نہ پس دھیچا همر پہ دے کن شک نہ پاتے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ دآسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ همر دے قرآن هغه عظمت اوشان ورا بجنبلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الفی کیدیشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کپے دے چہ دهغینہ
چنپلہ دا یقین پیدا کیری چہ دا دخالق انسان لہ طرحہ دے دانسان
جوہ شوے نہ دے، حکمہ چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کلہ هم ددے لاسے نہ
داوریدو او پہ یوانسانی لاسے حیات باندے دتگ کوشش اکرونو
هغه تہ امن اودام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان
 شی نو د بیعت کتاب به تر جوړ شی لهندا مو بزد قرآن د صداقت په
 غرض یو خو نیا دی اُصول پیش کوو،
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول - د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو
 د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د
 انسان پوښتی ذمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې
 په دے حیثیت رشات، یقین اُلری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو
 د پاره قرآن پوښتی ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعُهُ خَالِقُ كَائِنَاتٍ
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیائے اعلان اُکړو -
 وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ رَسُوْرَةُ النُّخْلِ آيَةٌ عِلْمُ الْاِنْسَانِ تَه تَوَلَّ حَصْلُ
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد فرمایلو چې انسان
 خپل کوشش سره چې کوم څیزونه حاصلو د هغه آخری فیصله
 هم د قدرت په لاس کینے ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّشَاءَ اللّٰهُ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ آيَةٌ عِلْمُ سَنَا سُوْخُوْبِنَه

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خوښې مبارکې نه دا اعلان اُکړو -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانُ اُكْرَهْ جِهْ خَه د خپل خان د
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّة ۱۱۰ پاره هم د سُوْد اُوْرِيَان اُخْتِيَار نه
 لر تر خوچه د الله خوښه د اِفِصْلَه اُنْكِرِي -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان
 د محبت یو مضبوطه رِشته پیدا شی، چې کله هُم نَشَلِيْزِي،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د اِیْمَان
 سُوْرَةُ الْبَقْرَةِ آيَةٌ ۱۶۳ : اُوْیْقِيْنَ د خاوندانووی هم د دے محبت

د اثر وی چې د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره اُنْ تَرْلے شی او د هغه
 ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چیتے شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد او باد شی او په کائناتو د هغه نظر د اِسْرے وی چې هغه د اَدْجَال
 د محبوب صیرف یو آئینه کزوی، هغوی په ولاړے په ناسته او په ملاسته

يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَرُكُوْعًا وَاَوْ : اللّٰهُ يَادُوِيْ اُوْپِد دے خیال او فکر په
 عَلٰی جَنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسْمَانُوْو اُوْزْمْکے نظر اُچوی چې له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا د عالم بے مقصد نه
 هَذَا بَا طِلَاط رَسُوْرَةُ اَلْاِعْرَانِ آيَةٌ : دے پیدا کړے :

اُوْدِ اَيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ه : په تصور کینے دے د دین د نیا د کامیابو
 چشمه رب العلمین کسری او اعتقاد دی، قولى او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیا د خپلو مشکلا تو د حل د
 پاره هم د هغه مدد غواړی هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کړی

او د الله تعالیٰ په اَصْر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعميل
 د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چې چا فائدا رییض

X

حاصلہ کرے دہ قرآن پچھلہ ذہنوی حال پچھلو دے الفاظ کو کہے بیا نبوی
 وَ لَکِنَّ حَبَبَ الْيَکْمُ الْاِیْمَانَ وَ زَیْنَةً ۝ اللہ ستا سو پہ زہر و نو کینے دایمان مینہ
 فِي قُلُوبِکُمْ وَ کَرَّةً اِلَیْکُمْ الْکُفْرَ وَالْفُسُوقَ ۝ و اچولہ او ستا سو پہ زہر و نو کینے لے ور
 وَالْعِصْیَانَ ۝ اُولَئِکَ هُمُ الرُّشِدُوْنَ ۝ نَبُو سْتُوا و ستا سو پہ زہر و نو کینے دکفر
 گناہ او نا فرمائی کر کہ و اچولہ ہم خلق پہ سمہ لاددی رسورہ حجات آیت ع
 داہم ہفہ خیز دے چہ پہ دے دخالق کائنات او د مرکز حیات سرہ
 تہرون پیدا کیری او د اتہرون بیا ہفہ خیز دے چہ ہفہ سرہ دانسان زہر
 او د ماعوتہ نسل او آرام نصیب کیری او د تہولو د نبوی پریشا نو خاتمہ اش
 الْاَبْدِ کَرِ اللّٰهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ ۝ الرّٰوْعٰدِیۃ ع ۝ صرف دا اللہ پہ یاد زہر و نو تہ
 (اطمینان حاصل کیری)

دویم اصول، دانسان دنور و انسانا نو سرہ تعلق

دانسان ژوند پہ تمدن او اجتماعیت بنا دے یعنی پہ گناہ وخت تیرولے شی
 بواجے نہ خپل ژوند ضروریات دنور و انسانا نو پہ مدد حاصلوی
 حجامت دپارہ د نائی ضرورت مندوی، جامو د پارہ د جولاً د لو بنو د پارہ
 دکولال د مکان جو رولو د پارہ دکلاما او علاج د پارہ دکطیب او دکتر محتاج
 وی دارنگ بے شمیرہ نور و ضرور تو نو د پارہ د بيشمیرہ نور و انسانا نو
 محتاج وی، ترخوچہ ددہ دنور و انسانا نو سرہ تعلق نہ وی نو ہفہ ژوند
 نشی تیرولے نو ضروری شوہ، چہ دانسانا نو پہ مینج کینے تعلق د پارہ د
 دا سے بنا نسلہ اصول وی چہ انسان پہ ہفہ دا اجتماعی ژوند فائدے
 حاصلولے شی، قرآن حکیم د حقوق انسانی متعلق دا سے بنکارہ احکام او
 جامع ہدایات و رکری دی چہ پہ ہفہ عمل کولو سرہ دانسان دکہا
 ژوند د بوجہ شحالہ او پرامن جو ریدے شی د تفصیلاً تو گنجائش
 نگ کینے دانسان دکہا دے د ژوند یو خو ل اصول قرآن

قائم کیری دی، لا ک بشریت کیو والی اعتقاد یعنی د رنگ نسل او وطن
 دا اختلاف باوجود تہول انسانی قومونہ دیو بہر مثال لری لہذا ایوانسان
 د تہولو انسانا نو سرہ ہم ہفہ سلوک کوی کوم چہ ہفہ دخپل بہر
 (خاندان) سرہ کوی، حکمہ چہ تہول انسان دیو مو د پلا مر یعنی د آدم علیہ
 السلام او د حوا آبی اولاد دی،

رہب رنگ، نسل او د ملک اختلاف صرف د پیژندہ کلئی د پارہ دے د جنگ
 جگرو یا دکوکے د پارہ نہ دے،

دریم اصول، دانسان دکائنات عالم سرہ تعلق

دانسان تعلق دکائناتو سرہ دخادم او د تختاومر پہ، حیث دے کل کائنات د
 انسان پہ خدمت کینے لگیادی انسان تہ معلومہ وی او کہ نہ خوشفلی
 عناصر تہول یعنی زمکہ، باد، اوبہ او اور، د زمکے آسان مینج کینے وریج
 او باران او بکری نمر، سپور مئی او ستوری دا تہول پہ خپل خپل خائے
 دانسان پہ خدمت کینے لگیادی او دوی د ژوند ضروریات تو تہا زہر و نو کینے
 لگیادی ہمدغہ حال دخنا ورو، اونو تہو او دمعدنیا تو دے چہ ڈھریو
 دکفائد و تحقیق یو مستقل علم دے ددے حقیقت قرآن حکیم پہ دے
 الفاظ کو کہے اعلان کرے دے :-

خَلَقَ لَکُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ط اے انسانہ د زمکے او د آسمان تہول خیزونہ
 سورۃ البقرہ آیت ع ۱۱ : ستا دکفائدے د پارہ پیدا دی
 وَ سَخَّرَ لَکُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ط او لگی کیری دی ستا سو دکفائدے
 سورۃ الحجاثیة آیت ع ۱۱ : د پارہ د زمکے او آسمان تہول خیزونہ دکائناتو
 دے تعلق معلومیندو سرہ پہ انسان بانڈے شو حقیقتو نہ پرائے شی
 (د دے جہان تہول بکری اولاد مینی خیزونو کینے دانسان فائدے دی
 انسان لہ بکار دی چہ دا لیتوی ددے نہ دانسان پہ زہر کینے پہ

کائناتوں کی حاکمیت اور دھنے کا قبو کو لو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او
 کائناتوں پہ صیغہ کینے ک فائدے و کولو او د فائدے ا غسٹو ترون .
 قائمیزی انسان دے نہ ک فائدو او غسٹو کو ششونہ کوی، اور علوم کوینہ
 پہ ذریعہ پہ دے فائدو قابو موی او دے فائدو د تخلیق حکمت پورہ کوی
 رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او
 مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لہذا ہنہ بہ داہو
 د نبوی فائدے ک انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کوی او شرف انسانی
 بہ کوی خادم محکوم یا تابع نہ جو کوی او دے پہ دے نظریہ عمل کو کوی
 (جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے
 نہئے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیاد انسانی شرف د تکمیل
 ذریعہ جو کوی انسانی شرف بہ پہ د نیاد تقریباً نوی ہنہ بتا زرواں
 حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ کھنہ خودی
 نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی
 او ک نیاد ک ذیلو ضرورتو د پارہ بہ پہ انسانی شرف بانک داغ نہ کوی .
 (رج) ک کائنات عالم ک قابو کولو او دھنے ک خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم
 وی، چہ انسان بہ ک شرف نہ ہج شی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او
 نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ ک عبادت لائق نہ
 کنری حکم چہ محکوم و مرکلہ ہم د خادم عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ
 مرادونہ غواہی ہم دغہ وجہ د چہ قرآن ک ہنہ انسانانو پہ بارہ
 کینے فرمائی کومو چہ ک آسمان یا زہکے خسیزونہ معبودان جو ک کوی :-
 وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَانَ لِنَاسِ حَرَمٍ : چاچہ د مخلوق عبادت او کرو نو داسے
 السَّمٰوٰتِ : سورہ حج آیت ۳ :- شواہ چہ ہنہ انسانی شرف ک آسمان
 نہ خان راگذار کوی :-

او ہم دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق عبادت نہ ویزارہ
 صرف ک خالق کائنات عبادت گزار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ
۴- خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد
 انسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ چہ انسان دخیل ژوند ک
 مقصد معین کولو غتہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان
 تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنگہ چہ
 انسان د ہولو مخلوقاتو نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات
 دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے در سراب بل یو مخلوق
 ہر نہ وی برابر - ک غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ
 پئی د بیرونی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غواو
 عنوانہ مینہہ زیاتہ قیمتی دہ دخر نہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ
 دخر نہ دھنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان ک
 اکر و نوثا بتہ بہ شی، چہ ک انسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ
 دی انسان بہ دے نہ خادمت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ دا خبرہ
 دہ چہ ک انسان د ژوند خد مقصد دے، او دے سوال حل کول ک
 انسان ک ہولو نہ کومبی ذمہ واری دہ
 دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزیونہ خود ک مقصدیت نہ خالی نہ وی
 ک انسان غوندے ک ہولو نہ دلوتے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟
 خکہ چہ ک خالق کائنات پہ حکمی بہ داغ اُلگی نو بنا پہ دے دانسان د
 پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنگہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی
 دہ، ک مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون د و نہ
 اُقتل ری د خوراک خون د وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، کویسے خبر
 (خوراک) خود انسان د شرو نہ مقصد خکہ نشی جو ک پیدا دے چہ بعض

خناور لکھ مبینہ اور ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودہ لکھ
 ہم زیات ورکوی، حکم دیر خوراک کینے خوندا ہم دیر وی، لکھ خنگہ چہ
 یوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نودے دویم
 کس لہ بہ خوندا ہم زیات ورکوی، داو نیل حکم غلط دی چہ دیبینہ
 اوہاکی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاکی اومیبینہ وابنہ گیا خوری
 او انسان پولا داو چرکان ا حکم چہ دہاکی اومیبینہ دپارہ دغہ وابنہ
 گیا پولا داو چرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خوندا ورکوی اُس
 دویم خیزر رتبہ، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
 وہی خیزونہ دی حکم چہ عزت اور تیبہ دمال دپارہ دہ اومال ہم د
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-
 دغہ دپارہ دیر نیم خیزر حکومت) ہم یو مستقیل مقصد، حکم نہ دے
 چہ دمال اور تیبہ دپارہ اومال ورتیبہ د خوراک دپارہ مطلوب دی
 لکھ خنگہ چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنگہ مقصد نہ دے، بلکہ دا
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ کیری
 منہ سے تیرے پکینے وھلشی شرو نسا د پکینے کیری، ووتونہ دھن
 دپارہ بکاروی حکومت آوری بدل پکینے راجی، مطلب داچہ دزر کونو
 خپرونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ
 دے چہ دھنہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان
 دی اودا سے ہیچ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی
 لذات او خوندا ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خوندا و نو
 اغسنو کینے کلہ سر و مال او ہول تیر ہم ا بیلی مگرد خناور ولذات
 ددے ہولو خطر و نر خالی دے دھنہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم اود مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرو یا
 خپلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سر دی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا
 غم جن کیری او آندہ خطرے فکر ہم دسرہ خا مخاوی ددے وچہ
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر و نو نہ دک دی اود خناور وھنچ
 یولذت کینے ہیچ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ
 چہ انسان دخپل ژوندا مقصد پچیلہ نشی مقرر رولے دامقصد
 بہ ددہ خالق مقرر وی، لکھ خنگہ چہ دہوائی جہاز جورہ ونکے د
 ہوائی جہاز مقصد متعین کری نہ چہ پچیلہ ہوائی جہاز خپل مقصد
 متعین کوی ہر دامقصد پہ صفا و بلیغوالفاظ کون قرآن حکیم بیان
 کرے دے :-

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیریا نوا مبنیاً مود تخلیق
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مو
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار

اونہ پہ بل خور دل :-
 دا سے لکھ خنگہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا اپورہ
 کوی حکم چہ موبز تہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ د خوراک رات
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکم
 چہ ہنہ دیر کوی اوزور آور دے،
 کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہنہ
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددے مقصد ہنہ
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال
 دانسان اودھنہ دیر ذی دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور وغن۔ ایشان رد
 مشین د پارہ) روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی
 گنرے شی چہ لپر۔ وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، او ہم دا
 انسان د الله پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسانا ژوند آخری منزل

دانسانی ژوند آخری پورے د الله سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ
 فَمَلِّقِيهِ ط سوره الانشقاق آیت ۷: تَبْرَأُونَ لِلّٰهِ تَه و دروان ئے او
 بیا بہ ورنسره یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوک، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورنہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورے خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

دا خبرہ دیرہ بنکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اول
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تر دے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونو او مصیبتونو د ک
 پاک دی۔

دا خود بنکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا بنکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورے راشی او دا آخری
 پورے کومہ دے، دا پورے ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ دانسان ژوند
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل نہ ویلے شی، چہ خد وخت د ہفہ عمل نتیجہ
 را ائی نو د ہفے عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا از مکہ چو کھوی
 تخم پکھے آجوی، د ہفے ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال ئے
 ساتی، خچکیداری ئے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین
 یا پہ غوایانو او خروئے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلے
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکم چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت
 آخری پورے تہ ارسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ تر مرگہ
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورے بیا مومی آویہ
 تہ بہ ا دریزی او دا د ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگ چہ پہ دے آیت
 کئے د عملونو د نتیجہ بیان دے۔

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ
يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۖ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۖ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ
ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبُورًا ۖ وَوَضَعْنَا
سَعِيرًا ۖ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۖ

سورۃ الانشقاق آیۃ ۷ تا ۱۳

چاہتہ چہ عمل نامہ پہ بنی لاس
ورکپہ شہرہ، نوہفہ نہ بہ آسان
حساب آغستہ شی اوخپلو خلقوتہ
بہ خوشحالہ راشی اوچاہتہ چہ
عمل نامہ، دشاڈر سترورکپہ
شہرہ نوہفہ بہ مرگ غواہی او

یہ جہنم کینے بہ اغور خیری، حکمہ چہ ہفہ بہ کورکینے بیغمہ وو:
دانسان دا حالتونہ قرآن حکیم پہ دے آیتونو کینے بیان کری دی
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَيَّ اللَّهُ: پر مخ دزمکے شوک گر خیدنے
رَزَقْنَاهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا: نشتہ مگر پہ اللہ دہفہ روزی
سورۃ ہود آیۃ ۱۰: ۱۱: ۱۲: ۱۳: دہ او دہفہ داستوکینے او امانت
الینو خانے ورتہ ہم معلوم دے،

پہ دے آیت کینے دانسان ددرے وار و حالتو ذکر دے دُنُوٰی ژوند
چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دآخرت منزل کوم بخا
چہ آستوگنہ کوی یعنی جنت یا دوزخ دقبر او برزخ حالت چہ کوم کینے
امانت وی تا اکتل چہ دانسانی ژوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ
خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانسانی ژوند نظام ٹے پہ بنہ دول
پیش کریدے چہ داد ول بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے
نودا دلیل ددے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے۔

۷۔ شمولی اعجاز

داعجاز شمولی مطلب پہ قرآن کینے دا سے خوشیزونہ دی کوم چہ
پہ انسانی کلام کینے نشی جمع کیدے ددے نہ معلومیزی چہ دانسانی
کلام دے نہ چہ انسانی ہفہ خیزونہ دادی:

۱۱) حِدَاتِ اسْلُوب ۷ مطلب داچہ دقرآن حکیم طرز بیان دانسان
کلام نہ مختلف دے پہ دے بتول ماحول کین دے مثال نشی ماسا
انسان چہ خہ واخلی نوخپل ماحول نہ ٹے مراخلی نوکچرے دانسانی
کلام دے نودعربود ماحول نہ بہ ماخوذ دے خود ایسے حکمہ نہ دہ
چہ پہ عربو کینے خو خہ چہ پہ بتولو ژبو کینے دکلام دسے طرز
موندے شی:

۱۲) کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام منشور مسجع رجم کلام
منثور غیر مسجع: دقرآن حکیم پہ دے دریاو وکینے یوطرہم نہ دے
اودوست دشمن دا قرارکوی چہ قرآن دسبع معلقات یا ددیوان
حماسہ پشان شعرہم ندے حکمہ چہ دردیف، قافیہ او بحر وغیرہ
پابندی پہ دے کینے نشتہ او دمقامات حریری پشان منشور مسجع، یعنی د
بند ونوالہ نشرہم نہ دے او دعام مصتفیبنو پشان بے بند
نشرہم نہ دے، دینہ معلومیزی چہ پہ مخ دزکے دا سے کلام بل
هداوشتہ نہ نوددے بئیا داوسر چشمہ انسانی اوزمینی ندا
بلکہ الہی او آسمانی دکہ:-

۱۳) پہ انسانی کلام کینے دمتکلم دجد با توجیر دخل وی چہ ہفہ د
قہر خبرے کوی نو، پکینے درحم بونئی ہم نہ دی اوچہ درحم خبرے
کوی نودتہراخ: پکینے نہ وی حکمہ چہ انسانی جذباتو کینے اعتدالی نہ وی
پہ خلاف دقرآن حکیم چہ دے کینے پہ یو وخت دزیری او دویرے
دجنت او ددوزخ، او قہر او درحم ٹیکو پہ یو خانے وی دے نہ معلومیزی
چہ دانسان پہ شان دجد با تونہ مغلوب ہستی دقرآن نہ دہزبان
نَبِيٍّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ
سورۃ الحجر آیۃ ۷۷: پہ دے آیت کینے دمغفرت دا اعلان سرہ د

دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت
درحم او شفقت اظہار ہچھرے نشی کو لے اودہ دم او شفقت پہ وختے
د غصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس دہر انسان د کلام چہ مطالعہ اُشی نو پہ ہجے کتے بہ خانما داسے الفاظ
بنکارہ شی چہ د بھرنی دُورے د باؤ پیداوار بہ وی چہ د ہجے نہ بہ
معلومیزی چہ متکلم د ویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کتے خو کله د قوت اظہار کیزی مگر داسے قوت ہچھرے نہ
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمان نو باندا د حکومت اظہار کیدے شی کہ
چرے چالبرہ مطالعہ د قرآن ہر اکرے، نو ہفتہ تہ بہ ہر ہرہ صفحہ دا
محسوسہ شی چہ داسے متکلم کلام دے چہ د کائنات عالم دیو خیز
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اونہ د با ویزی ہلکے عظیم تو کجکل کائناتو باندا دے
حکمرانی کوی۔ د طرفان نوح د بندیز بہ بارہ کتے د قرآن د الفاظ نور
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلینی : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دوریدونہ بنداشہ
چرے یوانسانی طاقت ہم داسے حکم ور کو لے شہ :-

اسی کلام د انسان د دماغی قوت د محدود والی مظهر وی د ہجے
د بلاغت اس پہ ہر میدان کتے یوشان منہا ہر نشی د ہلے . ددہ
قابلیت پہ خاصو مضامین کتے د بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامین کتے
د ہجے د بلاغت د ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
د شرا بو پہ تعریف کتے بہترین شعر خود ویلے شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر " ابوالصاہیہ " پہ دُھد و تقویہ، پہ فتاویٰ د نیا او پہ شوق
آخرت باندا دے د بلاغت نہ چک شعر ویلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی ویلے، پہ فارسی شاعرانو کتے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامینو پورا زور سرہ شعر ویلے شی لیکن پہ بل میدان کتے ہجے
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے د
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع باندا دے شعر ویلے شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دیر بنہ کلام او پہ بعضو لڑکم
او پہ نور د ہجے ہم کم ویلے شی۔ دے نہ علاوہ د شاعرانو او بلیغانو
تول مضامین د فکر او د ما دیا تو کدائے نہ بھر نہ وی پہ دے
ہتو لکتے غیبیات او د مادیاتو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوسا تو کتے د شاعرانو خیالات کار کو لے شی، لیکن پہ غیبیا تو کتے
د تخیل پرواز ختم شی او دے ہتو نہ علاوہ شاعران د رشتیا د
او د واقعہ تو پابند نہ وی، حکم چہ پہ دل سے بیا پہ خیال پابندی راجی
د شاعرانو کار دغہ وی چہ پہ خیال کتے خہ خبرہ ہر خنگ چہ داغلہ
ہجے د پارہ ہر خہ الفاظ چہ د ہجے پہ خیال کتے داغلہ نو د شعر پہ نقاب
کتے رنگینی سہارو ورا چوی پہ دے کب لے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ او دارشتیا دی او کدے دروغ . ہر بہ دے وجہ د شاعرانو
پہ بارہ کتے یو معقولہ دہ چہ، " احسنہ اکذبتا، چہ دیر بنہ
شعر بہ ہجے وی کوم کتے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن د قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرہ وسیع دی، چہ دے کتے عبادات ،
معاملات، قوانین منزلیہ، د معاشرت احکام، د مملکت قوانین، بین
القوامی قوانین او بیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات ،
واقعات د نیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو
د بیا نولو د پارہ دائرہ دوسرہ تنگ دہ چہ ہیج یو مضمون او عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی او سرہ دے د قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کئے یو ذرہ فرق ہم نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-

وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا كُفْرًا وَخُدَاةً لَهُ سَوَادِيلَ فِيهِ إِخْتِلَافًا كَثِيرًا ○ سورة النساء : چاکلام سے نوزد ہم یہ مشابہت
"یہ عہد :- بلاغت اور مضامینوپہ صداقت کئے بہ خافخافرق

راغلو

داسے شان دہندہ کلام کیدے شی چہ دہنے سرچشمہ لا محدود
قوت وی او ہندہ صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر
شوچہ قرآن ہم دالله تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

یہ قرآن کریم کئے دغیبی علوم یو یو لویہ ذخیرہ موجودہ چہ
ہفتہ نہ دیورغت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ
اشی چہ دنالوستی قوم یونالوستی ذات بہ ہفتہ نہ رسائی اشی ددے
غیبی علوم چہ یوقموندہ وی :-

راہ کو بان دینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دہنے نتیجے او اثرے
رہن دانلو کے واقعے، دوخت نہ ڈو وجہ دہنے خبرورکول اور دہنے داسے
حقیقت بیا نول چہ ظاہری اسبابوا اثرہ نہ وی،

رہن دمرکرا طبعیا تو نہ بعد اموروپہ بارہ کئے داسے حقیقتونہ
بیا نول چہ دلو کے فلسفی اور دیولو فلسفیا نورد مجموعی قوت نہ ہم
چہ براؤچت وی :-

(۴) دتیر شو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
نوح ع۔ حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت
اسعیل م۔ حضرت اسحاق، حضرت یوسف ع، حضرت موسیٰ
حضرت ہارون م۔ حضرت داؤد۔ حضرت سلیمان م، حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ

او حضرت زکریا علیہم وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام
تاریخی واقعات اور ددے نولو حضرتو علیہم السلام ددعوت او تبلیغ
مقصدونہ اور ددے نولو حضرتو علیہم السلام مرد قومونو امتونو
واقعات اور دوی پیغمبرانو علیہم السلام ددعوتونو اور شاہ دونوپہ
خپل خپل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات اور دوی انجامونہ
اور نتیجہ، ددے نتیجہ علترنہ او اسباب عبرتو نہ اونصیحتونہ چہ شنکے
تحقیق او حیرت انگیز صداقت اور بلاغت سرہ قرآن بیان کریدی
دہنے مثال پہ انسانی تخریر کئے نشی موندے :-

ددے واقعات یو جو حصہ پہ تو زیت کئے موجودہ او حصہ دتورنت
دعالمانو او تاریخ پہ سینو کئے محفوظ وہ لیکن دصاحب قرآن علیہ
السلام پہ نول ژوند کئے یو واقعہ ہم داسے نشہ چہ ہغوی نہ دانشانی
استاذ نہ دزکلی کرے خہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیرشہ کرکے کوی
وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ صانہ حضور علیہ السلام زکریا کرکے
داسے علومو باقاعدہ حاصلو دیارہ بالخصوص دیوانا نوستلی
سری دیارہ چہیرہ زمانہ او دپرلہ نیسے زکریا کرے ضرورت وی، دہ
دیارہ دخو کینتو یا خوملتو ملاقات کافی نہ وی لیکن دنبوت دزمانے
دقرآن دشنا نو ہیخ وخت ددوی عدا دمی توب نہ انکار انکروا ونہ د
تیر شو پیغمبرانو علیہم السلام یا دتیر شوی قومونو پہ واقعات کئے
خہ شک بنکارہ کرے ور دا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول دشنا
اور دوستانو دا حقیقت اور شتینی منلہ چہ ہغوی علیہ السلام امی دو
او چانہ ہم ہغوی زکریا کرے نہ وہ کرے او قرآن کومرہ وصی واقعات
دانبیاؤ یا دامتونو چہ بیان کریدی ہفتہ ہم صحیح منل کہ منڈے
منل نوحانجا بہ فی اعتراض کرے وے، پہ دے بتا موجودہ مستشرقینو

اعتراضات رد و اورد و موروپه بار کجککه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ ورکول دی، داستراقت فتحہ علیی ارادہ ندادہ بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او پہ نبوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبونونہ د قرآن او نبوت ہفہ جرے غٹے شی او د ہغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگد اکولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نستے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنۡوَاهِهِمْ ۗ وَ اللَّهُ نُورٌ يُجَلِّو
 وَ اللَّهُ مُنۡتَهَىٰ نُورُهُ وَ لَوۡ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٥٠﴾ : خولو مکرپی او الله د خیل رنہ
 سورۃ الصف ایۃ، ع: پورہ کو تہ دے ہر خومرہ چه کافران بے بدگنپی
 پہ عاموانگریزی دانو کتے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم
 مہارت نشتہ او ددے نہ علاوہ د دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ
 عقیدتندی ہم دہ چه داد مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ
 کرکہ دہ، دا خلور خیزونہ دا سے دی، چه مستشرقین خیل فتنہ تہ پہ دے
 ہنہ ودہ و د کو تے شی، مؤید د گولڈ زیتر، د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب
 او د ولیم میور، د لائف آف محمد، نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ
 کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہفہ اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ و او دا
 خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہ شو، مؤید دراتلو کی ۹ مورہ
 پہ بارہ کتے د قرآن کریم یو خو ہفہ غیبی اعلانات بیا نوو چه نوم لاشو
 نہ وواونہ د ہفہ خہ اسباب او ذرائع وو

① قرآن کریم دا سے قسم اعلان پہ دے الفاظ کو تے کہیدے: عَلَيْتِ
 الرُّؤۡفِ فِيۤ اٰدۡنِ الْاَرْضِ وَ هُمۡ مِّنۡۢ بَعۡلِا عَلٰہِمۡ سَیۡلٰوُن ﴿٥٠﴾ : سورہ
 الروم آیۃ ع: رومیان د ایران پہ مقابلہ کتے د سے مغلوب شو چه د
 کسری فو کونوروی حکومت او د ہفہ مرکز دل سے تباہ کرو، چه دے یو

خیل فلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنو دل چه ددے خبر سے خہ نبیہ
 ہونہ و، چه رومی حکومت بہ بیار اپا لشی او د کسریہ ہفہ لوے حکومت
 تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی د لسو کالونہ کہہ مودہ
 مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ د لسو کالونہ کہہ سو د کا کتے رومیانو کسری
 تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پھیلو
 ستر بدورشتیا او کیل ویکے ا کید و او د تاریخ پہ بانو کتے محفوظ شو۔

② مسلمانان دیر کمزوری و، او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص
 د حدیبیہ پہ مقام سستہ ہر کتے چه صحابہ کرام د دیر لڑے خایہ
 مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت را غلی و وقت ریشو د طاقت بہ نشتہ کتے
 ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه داکار د عربو
 د منل شری قانون نہ ہم خلاف و، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغی
 کمزورے دفع ہوا منط پہ ہفے کتے یو دادفعہ ہر و، چه داخل د مسلمانان
 عمرہ نہ کوی بلکه آئندہ کال د بیاراشی او پہ، دے حال کتے سورہ فتح
 نازل شو، اِنَّا فَتَحَّا لَکَ فَتْحًا مُّبِیۡنًا ﴿١﴾ (سورہ الفتح آیۃ ع) چه پہ دے
 کتے ددو فتحو پیشگوئی شوے و، یو د یهود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانان
 پہ قبضہ کتے را تلک او د ہغوی لوے طاقت تہ ملتے ورکول، او دویم د
 قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مکر عرب مکہ
 مکرمہ فتح کول، دا دوا رہ فتح مسلمانانو صرف پہ د کو کالو کین حاصل
 کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

③ قرآن حکیم دا سے وخت کتے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی
 کرہ چه د صحابہ کرام و زون تہ ہم خطرہ وکہ بلکہ یومسلمان ہم خان
 محفوظ نہ کتے یو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم
 ددے مطابق ہغوی د دھکے حکومت حاصل کرو د ہغوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څلور دے الفاظو
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لِيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
 دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُم مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ط (سوره نور
 آیه ۳۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم د اے نور د پیر غیبی اعلانات
 دوخت نه لرو چه کړیدی او بیا رشتیا اخیستل مکره لهند والی په عرضی
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت دا اے یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کینه نشته:
 دا د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن
 په دیر تکلیف یا دوی یاد دے ساقی او د دے دورونه او تکرارونه کوی،
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته، دا جاز بیت یواځے د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه،
 (۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هر بیا بیا ټول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته تړ پورته کیږی نه دینه معلومه شوه چه
 انسانی روح د پاره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی
 (۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تخریبه شوه د هېڅ بیا
 پوهیدونکو خوا اثر خا نغا کیږی، نو دا اے کشش چه په بل یو انسانی کتاب
 کینه هم نشته، د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۰- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه شای
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما ما را زری رح فرمائی،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه ده، په قرآن کینه په
 یو ځلے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی
 بیا ټیږی، نو ظا هر بین نابوهه خلق د اے ربطی گنری خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د پاره بیا کوی یو د د اے څیز ښودل چه
 انسان ته لرو چه د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هبل
 تر غیب د پاره قرآن حکیم نور مضامین هر بیا کوی چه هغه به د تاریخ
 منای شوی واقعات وی یا بخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بدله نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د ذمه دار گنری نو نتیجه تی
 دا وی چه د د اے ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے دده هر حرکت په جذباً تو بیا وی
قهر په وخت د رحم او شفقت نه خالی وی او د رحم په وخت د قهر
او غضب نه تنزی وی، په خو شمائی کینے به چووی ضم به ورسره پوتنه نه وی
لیکن د الله شان د جذباً تو نه پاک دے، او قرآن د هغه کلام دے که
په کین غضب سره د مهربانی او مهربانی سره د قهر ذکر وی خو خایونه
جدا وی مثلاً د غضب خائے کنه کاران وی او د مهربانی خائے کینے
فرمان برداران وی هر دغه وجه ده چه قرآن کینے د ویرد لوسره د زبیر
و کولو او زبیری و کولو سره د ویرد لو، جنت سره د دوزخ او دوزخ سره
جنت ذکر په یو محله کینے موجود وی او بے شمیره خایون کینے په یو آیت کینے
مینه، او قهر، دواړه موجود وی مثلاً،

نَبِيٌّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کړه چه
وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خو معاف کوونکے او مهربان
سوره الحجراته ۲۰

د دے جمع نه مطلب دا چه د قرآن سر چشمه د جذباً تو گوید دے انسانه
نه بلکه د جذباً تو نه پاک د حکمتونو د خزانے کلام دے، د هغه د حکمت
تفاضله، چه انسان کینے د محبت او خوف دواړه حکم وی، کچرے خوف
خدائانه وی، نو بیا به د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانه کېده و د
شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویر د نوی نو حکومت
پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چه په عبادت کینے خدای
وی د محبوب حکم په اخلاص سره مننه شی او د هغه د پاره محب د خدای
قربانئ و کولو نه هم تیار وی، هر کله چه په الله تعالی کینے دا دواړه
جمع دی نو د هغه په کلام قرآن کینے د هر دواړه خائفا جمع وی، په

خیزونو کینے دا دواړه جمع کیدل د نیت په حساب د پرکم دی،
انسان ده زموی یا د ظالم انسان نه ویریزی مینه نه ورسره نشته
مور سره د هغه محبت شته لیکن ویرا کینے تر نشته معلومه خو کچر
بولکے خالق کائنات کینے دا دواړه جمع کیدے شی بلکه د هغه ذات د دے
دواړه مرکز دے، ثابت شوه چه قرآن حکم هر د دے ذات کلام

د ترغیب او ترهیب په باره کینے آیتونه پیش کوم
لَا تَقْظُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ۝
يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْبَاسِقُ ۝ بيشکه الله ټول گنا هونه معاف
الْعَفْوَ الرَّحِيمُ سوره الزمر ایه ۱۷: کولے شی، په تحقیق هغه معاف
کوونکے او مهربان دے:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةٍ ۝ هیت نفس نه پوهیږی چه ما کوم
أَعْيُنٍ جَزَاءٌ لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سوره: ستر و یخولو والا نغتون نه د هغه
السجده ایه ۱۷: د پاره د معلونو په بدل کینے پت سائے
دک: د ویرولو په باره کینے ارشاد دے:

وَحَابٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ مِّنْ وَرَائِهِ ۝ ناکامه دے هر هغه کس د چا چه
جَهَنَّمَ وَيُسْقَى مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ يُتَجَرَّعُهُ ۝ په خپل زور ویا پروا و اسلام
وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ طَوْسٍ وَرَأَيْهَا ۝ سره نه ضد کولو د هغه د رستو
عَذَابٌ عَلِيمٌ ۝ سوره ابراهيم ایه ۱۷: د خپل لے شی کوټ به تر اخلی
مگر تیرولے به لے نشی او د هر طرفه به په ده د مرگ سختی وی خرموی
به نه او د دے نه پس به په سخت عذاب کینے کپروی؛

۱۲- ملکی اعجاز

د ټولو ټولو انسان بادشاه حکم هر چلیږی او خلق تر ویریزی هم

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان بہ ہمدادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت وواو فطری ذوق تہ ہم
 رجلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمدے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْخَبْرُ يُوَكِّدُ** دنور قوم نو دکلموں پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو
تَفْسِيرًا آیتہ عی پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَآلْ عَرٰبِ اَبَهٗ عٰی موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی دے عرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے عرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برہان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائل پہا ذکر کو:

عِلْمُ اللّٰغَةِ يٰۤاَعْلَمُ اللّٰسَانُ

د مفسیر قران دپارہ دقران دذکر کو:

(عربی) مہارت دپہ ضروری دے۔ علم السنۃ
 اودامہارت پہا دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران
 مفرداتو لسانی تغیرات او تصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہا دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود
 ذریعہ حاصلیری، دمکربا تو اود قران دمجلود تغیراتو تصرفاتو
 حرکاتو اعدا با تو دمبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتوہ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محل استعمال دنکتو اود آسراو چہ داہہ علم البلاغہ، خمورہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفرداتو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افرادمی او تکریم ذولقران پہ وخت ددے علومو ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود بورومتعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذمناهل العرفان بہ ہمدادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت وواو فطری ذوق تہ ہم
 رجلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمدے لرلو نو حکم ہغوی ددے علومو دمقاصد و ماہرو، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نوم دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ربوا و نزول قران ذرمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذاصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، پہ غرض ددے علومو مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْخَبْرُ يُوَكِّدُ** دنور قوم نو دکلموں پہ وجہ دا ذوق فطری باقی پاتے نشو
تَفْسِيرًا آیتہ عی پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

اِنَّ اللّٰهَ رَآلْ عَرٰبِ اَبَهٗ عٰی موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی دے عرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے عرض دا قول دالله تعالیٰ اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تا بعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او دمطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برہان، مناہل العرفان او پہ تور دکتا بونو کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائل پہا ذکر کو:

عِلْمُ اللّٰغَةِ يٰۤاَعْلَمُ اللّٰسَانُ

د مفسیر قران دپارہ دقران دذکر کو:

(عربی) مہارت دپہ ضروری دے۔ علم السنۃ
 اودامہارت پہا دے علومو حاصلیری، دمفردات قران دمذلولات تو
 دموقوع استعمال تحقیق چہ داہہ پہ علم اللغہ سرہ کیری، دقران
 مفرداتو لسانی تغیرات او تصرفات چہ داہہ علم الصرف والاشتقاق پہا دے پارہ چہ دنزول قران اسباب۔ دقران دمجملاتو تشریح اود
 ذریعہ حاصلیری، دمکربا تو اود قران دمجلود تغیراتو تصرفاتو
 حرکاتو اعدا با تو دمبدال چہ داہہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کتوہ حکم شوے دے لیکن داوضاحت نشتہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظو دانتخاب اود محل استعمال دنکتو اود آسراو چہ داہہ علم البلاغہ، خمورہ دے۔ دہرمونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د دکتونو شمیر خومره دے دمنوخ او
 ترکیبی خومره دی او څنکه دی دمنوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کینے دے او په کوم
 کینے نشته. د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کینے د دے د
 خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغه مصارف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کینے د قرآن تشریح دے بغیر د سنته نامکند
 د دغه حال د حج روغے او د نورو احکامو دے، څنکه چه مونږ
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو دپاره د هر بودوخت محتاج یو
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل متعین کولو دپاره د حدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خوینږ محتاجی د قرآن محتاجی نه د څکه چه
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو دپاره قدرتی طور د دے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اوبونه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته دکوھی کنتو یا د و لے جوک و لو ضرورت وی، د دے
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا و لکه محتاج
 دے بلکه مونږه فائده اغستو دپاره د دے دواړو محتاج یو او په
 بے نیازه دی، همداغه وجه دے چه پخپله قرآن د خپل پوهه دپاره
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵) د حضور علیه
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقوته د قرآن او د حکمت تعلیم ور
 کړی، دا د قرآن دمطالبو تعلیم بنائی، څکه چه د قرآنی الفاظو ته
 ژو چه ذکر دے، بَيِّنَاتٌ لِّعِبَادٍ آيَتِهِ، څکه د عامے قاعدے له مخه
 کچرے یو استناد صرف د کتاب علمت و اوږدی نودانسی و بیله چه

د د کتاب تعلیم ور کړو و تدخو چه هغه د کتاب دمطالبو تعلیم
 نه وی ور کړه په بل ایت کینے دی :-
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ س (سوره النحل آیه ۱۰۶) د دپاره چه ته
 واضح کړه، خلقوته هغه کتاب چه دوی دپاره نازل شوه دے
 علی هذا القیاس په دے باره کینے د پرا ایتونه موجود دی چه د هغه
 د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوه دے
علم الآثار د قرآنی معنوی پوهیدو دپاره د صحابه او تابعینو
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو برا راست
 د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهیدو رو شتونو خلقونه زیات
 صحیح دے، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کینے بیکي چه هر
 اجتهاد هُمْ فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو رض اجتهاد خوینږ
 د اجتهاد نه د پیر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کینے د قرآن
 کریم ارشاد دے،
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۱۰۶) الله تعالی د هغوی
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوجت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتے کیدی چه مجبوری حیثیت سره به دوی نفسیر
 غلط شی او د امت دپاره به د گمراهی سبب جوړ شی، څکه چه د رضائے
 الهی نه پس د دے قسمه احتمالاً تو گنجائش نه پاتے کیدی، دے نه علاو
 د علم الآثار نه د صحابه رض او تابعینو د احوالو علم را تلے شی او
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے کوم چه د دے ټولو خلاف
 دی او د تحریف قرآن غوندے کیفیت جوړ سبب جوړ شی په

چہ پہ ہفتے ہاندے قرآن کینے دے دوزخ و عیدارا غلے دے
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ اُوْدُومِنَ نُونِهٖ بِهٖ خِلَافِ لَارِثِي
 نُوْلِهٖ مَا تُوَلَّىٰ وَتَصَلِّهٖ جَهَنَّمَ طَوَسَاۗءُتْ ۚ نُوْمُوْبِنَ بِهٖ هَعُوِي دَهَعُوِي د
 مَهَبِيْرَاط رَسُوْرَهٗ النَّسَاۗءُ آيَهٗ عَهَا ۚ حُوْبِنِ بِهٖ لَارِثُوْتِهٖ پَرِيْبِنِ دُوَاو
 جَهَنَّمَ كِنِي بِهٖ رَاۗهُتُوْمُوْجِهٖ هَعَهٗ دِيْرَحْرَابِ خَاۗئِنِ دَهٗ، دَدَهٗ آيَتِ
 نَهٗ مَعْلُوْمَهٗ شُوْرَهٗ چَهٗ خُتْكَهٗ مَخَالَفَتِ دَرَسُوْلِ عَلِيْهِ السَّلَامِ جُرْمِ دَهٗ دَغَهٗ
 رَنَكِ دَصِيْحَابِهٖ كَرَامُوْمَخَالَفَتِ هَمَّ جُرْمِ دَهٗ، خُتْكَهٗ چَهٗ دَنَزُوْلِ قُرْآنِ
 مُؤْمِنَانِ هُمِدَغَهٗ دِي، لَهٗ دَهٗ وَجَهٗ دَايَسِي تَفْسِيْرِ چَهٗ دَصَحَابِ كَرَامُوْتِ
 مَجْمُوْعِي رَاۗئِي نَهٗ خِلَافِ رِي هَعَهٗ تَخْرِيْفِ اُوْجُرْمِ دَهٗ، چَهٗ دَهٗ سَزَا
 دوزخ دے ۛ

۴۔ علم القواعد و اصول استنباط ۛ

د مفسر د پاره د عربی زبان د هفتے توانینو علم هم ضروری دے
 چہ پہ هفتے هغه د مجمل، مفصل، عام، خاص، مطلق، مقید، امر
 نہی وغیرہ حقیقتونہ او مقتضیات معلومہ کرے شی چہ د تفسیر
 کولو پہ وختل احکام او نتیجورا و سنز کینے غلطی ا نکری، دا قواعد
 د اصول فقہی د علم نہ معلومی۔ دا د عربی ژبے بو ژور علم دے
 چہ خاص اہل علم نے بیژنی او دینہ اہل استنباط و بیلے شی دوی
 پہ دے قاعد و کینے ماہروی، او د دے پہ زور د احکام و د استخراج
 جوگہ وی قرآن کینے د دے خاص طیف ذکر دے ۛ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ يَخَفُوا ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ يُدْرِئُكُمْ أَيُّكُمْ
 أَذَىٰ وَأَخْفَىٰ ۚ وَلَوْ كُنْتُمْ إِلَّا رِجَالًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ لَبُدَّتْ أَعْيُنُكُمْ وَأَلْهَمُوا الْفِكَرَ ۚ
 أُولَىٰ الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ لَا يَسْتَبْطِنُونَ ۚ اللَّهُ اُوْدُ سُوْلِ عَلِيْهِ السَّلَامِ تَهٗ حُوَالَهٗ

منہم سورۃ النساء آیة ۷۷ کبری نو دا استنباط خاوندانوبہ د هفتے حقیقت
 پیژندلے و سہ ۛ
 شرعی احکام کچرے او امری نو امر دے او دامن خیز دے او کچرے منہیات وی
 نونہی دے او د خوف خیز دے، خہ معاملہ کینے دا تحقیق کول چہ ما مور
 دے کہ منہی نو دے بہ دا مطلب وی چہ دا امن کینے داخل دے کہ
 خوف کچرے ادا الله او د هغه در سول صلی الله علیہ وسلم کتاب الله
 او حدیث طرف تارا و پرل بکار دی، دے د پاره چہ اجتهاد کونکی
 د کتاب الله او سنت منصوصا تو سرہ د دے معاملے موازنہ ا کبری او
 د هفتے حکم تارا ا باسی د دے د پاره د عربی بہ عامہ ژبہ د پوهیدنه
 علاوہ د عربی ژبے د مخصوص قواعد و معرفت ریژن بدل، هم ضروری
 دی چہ پہ هفتے د قرآن د صحیح قانونی اندازے فکر دار و مدار دے
 او د اصول فقہ د علم نہ د دے قانونی قواعد و پیژند کلی حاصلیزی

۵۔ علم قواعد الالهیات

د مفسر فرض دی چہ هغه تہ ذات الہی سہ کہ تر لو جا کز و اونا جائزو
 علم حاصل وی، او هغه پہ دے پوهیزی چہ الله تعالیٰ یو دایسے هستی
 دہ چہ د جسمیت، طرف او مکان او زمان نمانند، منزہ او پاک دے او د
 دے قید و نونہ بالکل بھر دے، هغه دایسے ذاتی کمالا تو سرہ موصوف
 دے چہ لا محدود دی داد دے د پاره چہ د هفتے آیتونو پہ تفسیر کینے درج
 ا نخوری کوم چہ الہییا تو او د الله ذات او صفا تو سرہ منعلق وی، او بیادے
 ا مورود د پاره د علم العقائد او علم الکلام ضرورت دے، چہ الہییا تو
 پہ مسئلو کینے د کراہی نہ محفوظ پاتے شی ۛ

إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۚ كَيْدَ سِی چہ د چا پہ زور کینے داشبہ وی چہ د تفسیر
 قرآن د پاره بہ کوم معلوم کینے د مہارت شرط ایخومے

شوے دے نو ہفغہ علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہفغہ تہ
 تداوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا
 شو او کہ ددے ضرورت وی نوذول پرانداینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر
 بیاختگہ وو؟ جواب دادے چہ د علم وجود او دہفغہ تداوین کہتے فوق دے دا
 بتول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہفغہ نہ ہم ویرانداے موجود وو
 عربی ژے سرہ دا گندہلی وو او پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال بدل میں
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقع دا بتول د نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود وو او عربی بہ استعمال تول صرف د تصنیف او تداوین
 پہ سانچہ کہتے پس و اچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح
 پہ حیث قرآن سرہ سرہ وجود تہ را فتل خو صرف تصنیف او تداوین نے
 رستوا شو نو دا شبہ حکم بے حایہ دہ:-

۶- علم الموهبة

د قرآن د پوھے او د تفسیر د مہارت د پارہ علم
 و ہبی او د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، د قرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) د قرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او
 اودس نہ وی، نو ہفغہ ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نو ہفغہ د قرآن باطن او دہفغہ معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۷ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کویدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرِ فَهْمٍ مَعَانِي: د قرآن معانی او اسرار دا سے کس
 القرآن وَلَا يَطْلُقُ اسْتِزَادَةً لِمَنْ فِي قَلْبِهِ
 بَدْعَةٌ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوًى أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا
 أَوْ مَحْرَبَةً عَلَى ذَنْبٍ أَوْ غَيْرَ مَلْحَقٍ بِالْإِيمَانِ
 أَوْ ضَعِيفِ التَّحْقِيقِ أَوْ يَتَعَدَّى عَلَى
 مُفَسِّرٍ كَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَى
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجُ
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَى
 قَوْلِهِ تَعَالَى سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِي
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهْمَ الْقُرْآنِ
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ
 سُفْيَانُ الشُّورَى لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ
 الْقُرْآنِ وَالْإِسْتِعَالَ بِالْحُكْمِ
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط

پوھے نوراً باختم، سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او د قرآن
 پوھے دوا بہ د مؤمن پہ زہ کہتے شی جمع کیدے .
 دے نہ معلومہ شوہ چہ د قرآن د پوھے د پارہ زہ درنہ ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نو ہفغہ بہ د قرآن د پوھے نہ ہم محروم
 دی او دارنہا دہفغہ امور نہ پیدا کیزی کوم چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او د اللہ تعالی نہ د نبض حاصل ہو د پارہ شرط دی ددے نوم

”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پِرَانْتِے شِیْءِ

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَحیحِ تفسیر
 هُمْ اَكْرَمُ رُتَبًا هَرَدَهْ فَهَلْ اَكْرَمُ رَابِدًا وَاوَدَ تَرْمِذِي، نَسَائِي (د
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَتَعَدًا اَوْ مِنَ النَّارِ يَعْنِي پچھلہ
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے
 متفق دی چہ تفسیر بالرأے یوبدکار دے

د تفسیر بالرأے بتحقیق

د تفسیر بالرأے نہ دامعنی قطعاً
 مُرَادُ نَهْ دَهْ چہ دَقْرَانِ پہ تفسیر
 دہندورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمُ چہ دے نہ خوبیر تفسیر
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پہ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د
 قُرْآنِ کہتے فکر کوی او پہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنِ چہ دا خلق
 پہ قُرْآنِ کہتے ولے غور نکوی) قسم الفاظوسرہ پہ قُرْآنِ کہتے د فکر او
 تَذَكَّرُوا کوونیز غیب ور کہتے دے پہ دے وجہ رائے اَوْ تَكْرَهُ بَدَنَهُ دے
 بلکہ د تفسیر بالرأے مطلب دادے،

را، چہ پچھلہ رومی قائمہ کہتے رائے بنیاد جو رکری او تَمَّ آ ن دے
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ
 او قُرْآنِ تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول دی او بددی او ددوزخ
 باعث دی، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأے کہتے داسپ، سیبیت
 د پارادہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق درائے پہ استعمال دے
 تفسیر کول چہ د قُرْآنِ او د اسلام د بنیادی مقاصد و نہ خلاف نہ
 وی ہغہ محمود“ دے مذموم نہ دے او دے تہ تفسیر بالرأے ہم
 نشی و بیٹے، بیا ہر کہ دے نہ خوک تفسیر بالرأے اوائی نو د گتہ
 بِالْقَلَمِ“ کہتے استعمال شوے، پ، پشان رائے بہ صرف یو آلہ د تفسیر

د تفسیری عمل مجتہد و مرجع بہ ندوی،

دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے د عمل او نقل
 دود جہدا دائرے دی، د قُرْآنِ د مفسر دا تو معنی متعین کول اسباب
 نزول، ناسخ، بیان د جملاتو او مختلف قرائتوںہ، دا بتول داسے خیزو
 پہ چہ صرف پہ نقل معلومی ری رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا
 پہ دے امور و کتب د رائے د دخل تفسیر بالرأے وی، چہ ہغہ بد دے
 باقی پچھلہ رائے ذالیت جیرو معنی یومعنی متعین کول یا د ہغہ نہ د
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قُرْآنِ حکم د حکمت
 او سراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأے کہتے داخل نہ دے،
 حُكْمُ چہ دا بتول امور د عقل او درائے دائرے سرہ تپلی دی نہ
 چہ دنقل او درایت سرہ رالاتقان جلد ۲ ص ۱۰۱ و ص ۱۰۲ نو د
 تفسیر بالرأے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہتے مدخلت
 اگری، او د نقل اور روایت پہ موقعہ نقل اور روایت پہ جائے پہ راجح
 سرہ تفسیر اگری، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق
 د اسلام صوفیہ و ہم د قُرْآنِ تفسیر و نہ کوی وی، او باطنیہ ملاحظہ
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأے نشی و بیٹے او دویم قسم پہ
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قُرْآنِ
 ظاہری معنی مینی او د ہغہ سرہ د مناسبرا و مہائلو خیزو نو ذکر کوی
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دہنہ مناسب خیزو نہ د اسلامی
 مسلماً تو نہ خلاف نہ وی، ددے نہ د اسلامیاتو انکار نہ لازمی
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خپلے خوبنے دغہ باطنی معنی
 اصل مراد د اللہ گنری، لکہ حُكْمُ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفتازانی

ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْيِيقُ
 بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ بِمَحْضِ
 الْعِرْفَانِ لَا أَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَذْ ذَلِكِ اعْتِقَادُ
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ نَوَسَلُوا بِهِ
 إِلَى نَفْسِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلْبِيَّةِ وَحَاشَا
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَرُوا عَلَى
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطَمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون غزالی نوہغہ داسے دے
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید نو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ کو پہ تفسیر کینے د
 خوا مؤردو لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبو خیر و ذواکشان
 دے، نہ چہ د الحاد او د خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے د حدیث پہ دے
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد
 ظاہری معنی دے او د باطن نہ آئینہ مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۴۷)
 د صوفیہ او باطنیہ و پہ معنو کینے د بیلٹون پہ عرض مؤربن یومثال پیش
 کو چہ د بیلٹون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ صُورَةٌ: یعنی پہ کوم کو رکھنے چہ سپے یا تصویر ی
 نو پہ ہغے کینے د راحت فرشتے نہ داخلیری، دا حو ظاہری معنی شوہ اس
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخلی او بل یومناسب مطلب
 ہے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ
 او د سپی نہ مطلب د ذرہ نڈا کو خویونہ دی او تصویر نہ مطلب محبت دنیا
 دے نوچہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا او د سپی پشان اخلاق وی،
 نو ہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے او د سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی
 دامثال د صوفیہ نو د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے او ظاہری تصویر
 مراد نہ دے او نہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث
 کینے د سپو خویونہ دی، او د تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحاد او تحریف دے، دغہ رنگ
 پہ سورت بقرہ کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تَذُجُوا بَقْرَةَ: سورۃ بقرہ آیۃ ۷۱ د بنی اسرائیلو دیکو

مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پاره دوی تہ حکم اُشرحہ غواذیح کبری
 اویا د ہنہ یوجز مقتول سرہ اُ مبنی نو مقتول بہ ژوند ہ شی او خیل
 قاتل بہ اُ بنائی، اُس ددے ایت داسے تفسیر کول چہ د بقرة تہ غوا یا
 غوے تہ دے مَراد بلکہ نفس بہیمیہ تر مَراد دے بنکارہ مطلب بہے دا
 وی، چہ خیل نفس بہیمیہ د عبادت او ذریاضت پہ چارہ ذبح کبری
 یعنی مرے کبری ہر گلہ چہ نشا سو پہ عبادت اور یا ضت سرہ د نفس سہی
 ختمہ شی نذر و حانی ژوند بہ نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواہشات
 نفسانی بہ پہ گو تہ کبری، د مطلب د اچہ د خواہشات نو تہ مغلوب انسان
 مرے دے، د غوا/ غوی تہ مطلب ہنہ نفس بہیمیہ دے، ا کومر چہ د
 خواہشات نو مرکز دے، ددے ذبح کول پہ ریاضت او عبادت سرہ ددہ
 خواہشات مغلوب کول دی، چہ ہنہ قاتل بولی، د ژوندی کید و مطلب
 جسمانی نہ، بلکہ روحانی ژوند مَراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چہ غوا/ غوے تہ دے ذبح شوے او نہ خولے
 مقتول بیبا ژوند ہ شخوڑ او خیل قاتل تہ اُ بنودلو، نو دا تفسیر بالرا
 دے چہ چو پت الحاد او زندیقیت دے،

کہ اصل واقعہ او د ایت ظاہری معنی پہ خیل خائے صحیح اگری اویا
 د غنہ باطنی تفسیر اگری نو خہ بدیت تہ نشتہ لکہ خنگہ چہ قاضی
 بیضاوی پہ خیل تفسیر کینہ د غہ ذکر شوے اشارے د معرفت الہی د
 نکتو پہ درجہ کینہ نقل کبری دی :-

د تفسیر بالرائے قسمونہ امام سلو طی رح پہ اتقان کینے دا بن
 النقیب رح نہ نقل کر تہ دی :-

مَا تَحْصِلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ : بِه شَرِيْعَت كَيْفَ دَمَع شَوِي تَفْسِيرِنَجَه
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً اَنْوَ اِلِ اَحَدًا هَا : صُو رتو تہ دی :-

التَّفْسِيرُ مِنْ غَيْرِ حُصُولِ الْعُلُومِ
 الَّتِي يُجَوِّزُ مَعَهَا التَّفْسِيرَ وَالثَّانِي
 تَفْسِيرُ الْمُتَشَابِهِ الَّذِي لَا يَعْلَمُ
 إِلَّا اللَّهَ وَالثَّلَاثُ التَّفْسِيرُ الْمَقْرُونُ
 لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بَأَن يَجْعَلَ
 الْمَذْهَبَ أَصْلًا وَالتَّفْسِيرَ تَابِعًا
 فَيُرَدُّ إِلَيْهِ بِأَيِّ طَرِيقٍ أَمَكَّنَ
 وَأَنَّ كَانُ ضَعِيفًا الرَّابِعُ أَنَّ
 مَرَادَ اللَّهِ كَذَا بِالنَّقْطِ مِنْ غَيْرِ
 دَلِيلٍ، أَلْحَامِسُ التَّفْسِيرُ
 بِالِاسْتِحْسَانِ وَهُوَ رِ الْاِتِّفَاقِ

جلد ۷ ص ۱۳۳
 او خواہش اگری :-

دا بتول صُو رتو تہ بہ تفسیر بالرائے کین دا خل دی اپہ کوموچہ د
 دوزخ د سزا و عید را غلے دے، د لوی رنگ پہ تفسیر و لؤ کینہ بہ ویر
 کم دا بھوی، چہ پہ دے ہنہ صورتو لؤ کینہ بہ پہ خہ طریقہ داخل نہ
 وی، العیا ذبا لله :-

اقسام تفسیر :- ابن عباس رضی اللہ د تفسیر خلو ر قسمہ بنودلی دی
 دا چہ صرف د عربی ژبے پہ خاص مہارت او د

ہنہ پہ قواعد و پیژند و معلومیدے شی رہ، ہنہ اعتقادی او عملی بنکارہ
 احکام چہ د ترا نی الفاظو بہ آوری د سرہ معلومیدے شی، لکہ چہ
 فَاعْلَمُوا أَنَّمَا آتَا إِلَهُ الْإِلَهِ سُو رة مہدیآہ ع : ہو شہ چہ بغیر د اللہ بل معبود نشتہ
 أَنْبِئُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ رالبقرہ آیت ۳۰ . نوح قائموی او زکوٰۃ و رکوی

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونه پہ دے بانده د نہ پوهید و خہ عذر قبول دے، (۳) چہ صرف مجتهدین علماء پر پوهیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانده حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانده ترجیح ورکول خوہله چہ پہ خلاف دے دلیل قائم نہ وی، لکن وصل علیہم ط ان صلواتک سکن لهن: چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ تر مطلب نشی اغتہ :-

(۴) غلور مرهغه چہ د هغه علم الله سره خاص دے، لکن د متشابها تو د وخت د قیامت او در روح وغیره علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَّ د مذكورے آسانی نہ مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینہ دہ چہ یولخه هغه قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سره تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبن کریدے، او پہ دے تقسیم کینے علماء سره چہ کوم قسم خاص شوے دے هغه پہ عامه اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود پہ دے لاندینی شراط و مفروض دے کہ دا سے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او مخریف دے :-

(۵) د کومر ایت تاویل چہ کیزی هغه بہ دوپا ندینی آیت سره جوہر خوری (۶) دُر ستنی آیت سره بہ هم جوہر خوری (۷) دلغت پہ اعتبار سره د آیت پہ مطلب کینے د دے خائے وی (۸) د کتاب الله او سنت رسول نہ بہ خلاف نہ وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ (۱) تاویل د صحت بغوی او کرایشی د شرطونه نقل کریدی را، د ترومی ایت سره جوہر بنت (۲) دُر ستنی آیت سره جوہر بنت (۳) د کتاب الله او سنت سره مخالف

کیدل امام زرکشی د علامہ زمخشری نہ دانچم شرط هم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نہ د قرآن پہ معجزانه بلاغت کینے خہ نقصان نہ پیدیزی، بلکہ اعجازی بلاغت پہ خپل خائے باقوی قال الزمخشری مِنْ حَقِّ مُفسِرِ كِتَابِ اللَّهِ الْبَاهِرِ وَكَلَامِهِ الْمُعْجَزِ أَنْ يَتَعَاهَدَ فِي مَدَائِهِ بَقَاءَ التَّعْظِيمِ عَلَى حُسْنِهِ وَالْبَلَاغَةَ عَلَى كَمَالِهَا (۴) البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱

(۵) د مفسر قرآن د پاره د اضروری دے، چہ هغه د تفسیر پہ یولو لارو کینے دا خبرہ پہ نظر کینے ساقی چہ د قرآن د نظم ر عبارت خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پچھل خائے پلے وی، دے نہ پنجم بشرط هم معلوم شود علامہ زمخشری رائے بالکل صحیح دہ د قرآنی ایت اصلی مقصد د پاره پہ قرآنی تفسیر کینے اعجازی شان موجود دے کچرے معنی بدلہ شی او د خپلے خوبنے معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر اعجازی شان پختم شی او پہ قرآنی الفاظ کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی را تومیلو پہ ر جہ کمزورے شی، (۶) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوے دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کیزی نو دا بہ کتل بکاروی، چہ د تفسیر یا مطلب پہ بل خائے کتاد قرآن یا د سنت نبوی د مطالبوسه خو تکره نہ وی

x

کہ نگرا وہی نوداہہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیرخپل خانی او تحریف
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیربہ ہم ہنہ صحیح دی چہ
 پہ ہنہ بے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم ندے چہ ہنہ پ قرآن
 کتے عور کولو سہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دچہ دھرایت پہ تفسیر کتے
 ڈ مفسّر نظر دپہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈ پارہ چہ ڈ ہنہ تفسیر
 ڈ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈ خیر القرون (یعنی صحابہ
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈ قرآن ڈ پوہ یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈ
 تفسیرو نو ڈ مجموعی روح پچہ ر ستنے کوم تفسیرخلاف وی نو ہنہ بہ
 تحریف وی او ڈ قبکولو قابل بہ نہ وی، البتہ کچرے یوما ہر مفسّر دتفسیر
 ڈ شراطلو پہ رہنرا کتے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی
 بیان کبری خود ہنہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈ داسے معارف
 قرآنیہ و دروازہ ڈر سٹو خلقو د پارہ بندہ ہم ندہ او پہ قرآن
 ڈ صحیح غور او فکر پہ زور ڈ معارف و اسرار و استخراج کار بہ تزیامتہ
 جاری وی، پہ حدیث شریف کتے راجی، لا یثلمہی عجا بک؛ ڈ قرآن
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ددے متعلق ڈ امام شافعی رح ارشاد دے
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدآن ڈ اللہ تعالیٰ ڈ اسماء
 حسنی او ڈ صفات عالیہ و شرح دہ : او ددے اسرار و متعلق ڈ حضرت
 ابن مسعود رض ارشاد دے :
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : د مضامینو لبثون د ان کبری حکہ
 اکا و لاین و الآخرین ر رواہ : چہ پہ دے کتے ڈ اولینو و آخرینو
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول د علم دی
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات د باری تعالیٰ دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چہ د دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم
 کتے موجود دی او پہ فیضان الہی سہ ڈ اللہ تعالیٰ پہ خاص بند کا نو ڈ
 قرآن نہ د دین اسرار پرانٹے کیزی ددے فیضان ذکر پہ روح المعانی
 جلد عک اگوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی
 ڈ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کتے چونکہ ڈ ظاہری معنی انکار دے پہ دے
 وجر ہنہ مردود دے، ڈ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری
 کبری دی پہ ہنہ کتے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر دمی الدین بن
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۲۰۰ھ دا ہتول صاحبان د قرآن ظاہری
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈ ہنہ متعلق ذکر کئی
 پہ برہان کتے لیکئی:
 كَلَامُ الصُّوْفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : د صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہنہ واددات او وجدانیات دی
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُ وَنَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہنوی د تلاوت پہ وخت
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاویٰ کتے لیکئی :
 وَ جَدْتُ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ذابوا الحسن الواحدی
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہنہ او بیلے
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنَّ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ
يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
مَذْهَبَ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ
الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
نَظِيرٍ لِيَأْوِدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے
ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے
ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا
د تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او
نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے
داعے وے نو دا باطنیت دے،
دا خو یو لگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا د پزی:

د دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د
قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرے د باطنیہ و او د صوفیہ و
د تفسیر بیلتون دا علو اول د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، پہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ
الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
الْمَلَاحِذَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَتَعَوَّنُ
إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِ
وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
إِدْعَى فَمِنْ أَسْرَارِ الْقُرْآنِ وَ
وَلَمْ يُحْكَمْ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِدْعَى: داعے دہ لکہ چہ خوک د طوی ا لری
بلوغ سطح البیت قبل آت: چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
مجاوز الباب: د نمنہ کورتہ لارم

د دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری
او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق
معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی
انکار نہ کوی، بلکہ د ہغے ترغیب و رکوی
او وائی چہ دا دیرہ ضروری دہ، حکم
چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر
د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو
داعے دہ لکہ چہ خوک د طوی ا لری
چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
د نمنہ کورتہ لارم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لود پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی
۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

۲) داد دعوی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ
معنی ظاہری۔

۳) د قرآنی الفاظو د پیر لے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت
د ہغے خلاف وی۔

۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔
۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ رح د قرآن
ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ
خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکتی:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ
الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
إِلَى مَا يَخَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْطًا فِي
ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدَأٌ عَالًا لَيْسَ لَهُمْ
بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَنَّهُمْ أَهْلُ
بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولًا
آتَمَى:-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و
او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی
نو د دے مفسر پہ غلطہ دے
بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن
پہ تفسیر او د ہغے پہ معنود وی د پیر
بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د
حضور علیہ السلام در او رلی شوی حق

دیر زیات عالمان و:

امام سیوطی رح پدا نقان جلد ۱ ص ۵۴۵ کہنے ہم د دے پہ بار کہنے لیکتی
وَهُوَ نَفِيسٌ جِدًّا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دہ لیکن دے سرے
لیکتی چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم
چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ

يَا اِلٰهَ عُلَمٰمٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَل) يعنى بل نه پت خه
بنودل، دادوحي لغوى معنى دى، اود دے شرعى معنى اِلَّا عُلَمٰمٍ بِالْشَّرْعِ
يعنى صرف شرعى احكام بنودل وحي ده۔ دوحى لغوى، درے قسمه دى

(۱) فِطْرِي (۲) اِيْجَادِي (۳) عِرْفَانِي

فِطْرِي لکه د خدا ئے پاک په الهام د نورو مچوگيبن جوړول
اوپه هغه کيښه شهد جمع کول دغه رنگه د نورو حيوانانو
کارنلے خود اقسام وحي صرف حيوانانو (رخناورو خاروو) دپاره وى، په
قرآن کور کيښه دى:

وَاَوْحِيْنَا رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِيْ مِمَّنْ دُونِهَا مَوْتِدًا مَّشْرُوعًا وَمِمَّنْ دُونِهَا
مِنْ اَجْبَالٍ بُيُوتًا رَسُوْرَةُ النَّحْلِ اِيْتِهٖ فِطْرِي سِرَّةٌ اُبْنُوْدَل چه تاسو

په غرونو کيښه کيښو نه جوړ کړئ

اِيْجَادِي لکه د يورپ سائنسدان چه يو آرخ ته مخه کړى او
هغه دپاره کوشش کوى نو د دغه مطلوب خيز صورت

اونقشه الله پاک دده په ذهن کيښه راوړى اودغه خيز بيا جوړ شى، مثلاً
پرومبي سرى هوا ئى جهاز جوړول غوښتنه هغه اول د الوتکې شکل نورو
ليدلے د يو الوتو ئونکى خيز شکل ئے په خيال کيښه راوستلو او کار ئے پر
شروع کړو بجز ئے ئے کولے او تکليفونه اوتوانا ئونه ئے برداشت کول نوره
چه قدرت د الوتکې مکمله نقشه دده په ذهن کيښه واچوله، د موجد
کار خپل ذهن متوجه کول وواو د خدا ئے کار د مطلوب خيز نقشه اچول
دا هغه وحي او الهام د دے چه عامو انسانانو ته کيښى هغه د کافرو لے
نه وى:

كُلَّمَا نَزَّلْنَا سُوْرًا مِّنْ عِنْدِنَا نَسَوْنَهَا وَهِيَ كَالْحَبِّ ذُرَّيْنِ وَنَسَوْنَهَا كَالْحَدِيثِ اَلَمْ نَجْعَلْ لَكَ
رَبِّكَ ذِكْرًا مَّا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ لِحٰطِرٍ كُوِي نُوْمُوْرِنْدَه هغه مدد کو وستا

سوراه بنى اسرئيل اية ۱۹ | د خدا ئے بخشش او فيض په چا بند د دے
دا قسم وحي عامو انسانانو د پارا خاص ده اگر چه هغه کافر هم وى:

عِرْفَانِي دريم قسم وحي عرفانى ده چه اولياؤ سره خاص ده
هله چه يوولى د شريعت په تابعدارى او په رياضت سره

د زړه صفائى بيا موى نو په ده باندا ے خاص علوم د الهام په ذريعه
د الله د طرفه وړ ديږي چه هغه ته قرآن اشاره کوى:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدْنَا وَاٰمِنَّا كَتَبْنَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهَا جَزَاً لَّذِيْنَ هُمْ اَوْلٰى اُوْد
سُبَلْنَا رَسُوْرَةُ عَنْكَبُوْتِ اِيْتِهٖ ع ۱۹ | الله په فرمان بردارى کيښه محنت کوى
نومونږ په هغوى د هدايت خاص لاره پرا نيو:

د دے هدايت مطلب الهامى معارف دى چه د هدايت ايبانى نيزوا
دى، خکه چه ايبانى هدايت خود محنت کولو نه وړاندي هم حاصل دے
داد د دے واره قسمه الهام په لغت او په معنى عامه کيښه وحي ده دا حيوان
انسان اولياؤ کراموته کيدے شى اگر چه د صرتو فرق پکيښه هغه دے
چه کوم ماورپاندا ے بيان کړو او دا وحي يوا ئے د پيغمبرانو نه ده
بلکه د پيغمبرانو وحي خاص وحي شرعى ده:

وحي شرعى

خلورم قسم شرعى ده چه انبياء عليهم السلام سره خاص ده
خوهر نبى ولى هم وى نو هغه تروحي عرفانى هم کيښى چه د هغه نو
حيت د وحي شرعى دے، چه د قانون او احكامو حثيت لري، بخلاف د
ولى د وحي عرفانى چه هغه قانونى حثيت نه لري او دا د علم کلام يو
عامه مسئله ده: وَاللّٰهُمَّ كَيْسٌ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ: يعنى د ولى
الهام قانون شرعى نشى جوړيږي، د وحي شرعى حقيقت دا دے
چه د الله د جانبه د فرشته په واسطه يا بېغ په نيغه په خوبيا په

۱) د یو جسم په یو مکان کېنې لکه او کیدل لکه
 نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر په ښار کېنې بکاوش)
 رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا : ترجمه : اے خدایه ما د برکت
 سورة مؤمنون آیه ۲۳ : وَاللَّهُ خَالِعٌ يُكِنُّ كَمَا وَكُرِهٌ :-
 ۲) د یو جسم باندې نه لاندې را تلل، لکه
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا : موبز د آسمانه د برکت اوبه را کوڅې
 کړی دی :

د قرآن حکیم الفاظ د جسمیت او مکانیت نه بهر د پاک (دی په دے وجه
 د نزول قرآن مطلب اعلام ر بنودل) دے مطلب دا چه قرآن په فریدم
 د فریسته رسول علیه السلام نه بنودل دا نزول قرآن دے او په
 دے تعبیر نزول (کښ د قرآن د شان لوی ښکاره کول مقصود دی
 (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۳) چه انسان ته د لوړ مقامه پر خیز
 را غلے دے، یا قرآن باندے د نزول اطلاق په دے اعتبار دے چه
 جبریل علیه السلام دیو لوړ مقامه په زمکه را کوڅ شو دا خو حقیقت
 دے نو په دے واسطه قرآن ته هم نزول منسوب شو :-

(۳) د یمه معنی د نزول دا هم ده چه پخپله خویو خیز را کوڅ نه شو
 خوا سباب ته د عالم بالا سره تړون لری چه اراده الهی هم کیدای شي
 یا آسمانی تاثیرات او هم په دے اعتبار سره اُسپنه خاروواو انسانی
 لباس د پارده هم قرآن د نزول لفظ استعمال کړی دے .
 وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ : موبز اُسپنه را کوڅه کړه چه د هغه
 وَصَلَفٌ لِلنَّاسِ : سورة الحديد آیه ۲۵ : نه د جنگ سامان هم جوړیږی
 وَأَنْزَلْ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ تَمَكِّنِيَّةً : موبز ستاسو د فاندے د پارده
 اَشْرَاحٌ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي : خارووا ته جوړے را کوڅه کړی دے

سَوَاءٌ تَكْمُرُ، سورة الاعراف آیه ۱۷۰ : موبز لباس را کوڅا کړه چه د هغه
 په اغوستو ستاسو د حیا حایونه پرده شی،
 د دے درے وار و خیزو نوا سباب آسمانی وی تودے د پارده هم د
 (نزول) لفظ استعمال شو :-
 نزول نه بیا دوه نور لفظونه، انزال او تنزیل جوړیږی، (۱) تنزیل
 په وار وار را کوڅیدو ته وائی، او انزال په وار وار او په یوځل را کوڅیدو
 د پارده استعمالیږی، لکه چه عذاب د پارده هم د دے استعمال شو :-
 دے :-

إِنَّمَا نُنزِلُكَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ : موبز په دے کلی د آسمان نه عذاب
 مِنْ سَمَاءٍ مِّنَ السَّمَاءِ : سورة منکوت : نَازِلُ لَوْ نُكِرَ يُوحَىٰ
 آیه ۱۰۳

ښکاره خبره ده چه عذاب په یوځل نازل شویدے، او قرآن په
 وار وار د دے د وار د پارده در انزال) لفظ استعمال شو، نورمانی
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ : توعے خوبی د هغه الله دی، چه په
 الْكِتَابِ (سورة كهف آیه ۱) : خپل بند دے دا کتاب نازل کړو
 د مفردات امام مراغب ص ۳۰۷ :-

د قرآن درے تنزیلات

۱) نزول اول : د بارگانه خداوی نه لوح محفوظ نه نزول، چه هغه
 دے آیت لیکه ذکر دے :- بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ

مَحْفُوظٍ ○ سورة البروج آیه ۲۲، ۲۱ :-

۲) دویم نزول : د لوح محفوظ نه د لاندینی آسمان د بیت العزة

مقامه نه نزول چه په سورت د خن سورت
 قدر او سورت بقره لیکه ذکر دے :-

اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودریم کرت
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشو، نور آسمانی کتابوں
 پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو
 خل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنازِلوومطلب
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتنول وور، حکم چہ دَحْوَجے شے رانزدے کیدل
 شوق نُورہم زیاتنوی، یاد احکمت دوچہ دَقْران د مکمل حفاظت
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقرداخیال دے، چہ دَقْران دحفاظت مکمل انتظام کول پہ دے
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوخل دَعومی انتظام پہ صوت
 کئے قُرآن پہ لوج محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ د حکومت الہیہ
 مرکزی محافظ خانہ دہ - دویم خل پہ بیت العزت کئے د آسمانی حفاظت
 انتظام اُشو اودریم خل دہبی م پہ زرہ نازید، سرہ د زمینی حفاظت
 انتظام اُشو، پہ خلورم خل دامت پہ سینو دے دحفاظت انتظام اُشو
 لکہ فرمائی: **اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَءِ لْحٰفِظُوْنَ** رسوہ الحجر آیت (۱)
 ونحْمُ خَل د حضرت ابوبکر، عمر و عثمان رضی اللہ عنہم اجمعین پہ ذریعہ
 تحویر پہ صورت کئے دے دحفاظت انتظام اُکرے شو پہ زرہ وور
 بے خبرہ اچوونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،
 جبرائیل علیہ السلام قُرآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،
 صحیح خبر د اده چہ جبرائیل علیہ السلام اللہ نہ قُرآن واوردید اود
 دے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی د **اِنَّا نَزَّلْنَا لَنُہ**، بہ تفسیر
 لیکلی دی اود دے تاہید د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نَزَّلْنٰهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ ۝ ہم موبن داپہ مبارکہ شبہ کئے نازل
 سورہ دُخان آیت (۱) : کرے دے،
اِنَّا نَزَّلْنٰهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ ہم موبن داپہ شبہ دقدر کئے
 سورہ القدر آیت ۱ : نازل کرے دے،
شَهْرٍ مَّضَانَ الَّذِي اُنزِلَ فِيْهِ ۝ د رمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ
الْقُرْآنُ (سورہ البقرہ آیت ۱۰۱) : کئے چہ د قُرآن نازل کرے شو دے
 دے دے دوارہ ورنزل و مطلب پہ یوخل نازلیدل دی، شبہ د قدر اوشبہ
 مبارکہ دوارہ لودی اویہ رمضان شریف کئے دی نوایتونو کئے ہیج تعارض
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اوسانی اوبیہقی ہم دا بن عباس
 نہ نقل کری دی۔

(۳) دریم نزول د جبریل علیہ السلام پہ واسطہ
 د نبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ
نَزَلَ بِرُوحِ الْاَمِيْنِ سَتَا پِرَ زِرَہ رَا کُوْر کِرَہ
 دے، چہ تہ ویرونکے شے پہ صفا
عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ سورہ الشعراء
 آیت ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزل تقریباً پہ دروئیت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ
 دی چہ د نبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک د قُرآن دنزل و مطلب داچہ صرف
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ د قُرآن د بلسانِ عَرَبِيٍّ
مُبِيْنٍ الفاظ د اکواھی و رکوی، چہ د قُرآن الفاظ ہم نازل شوی وو،
 حکم چہ الفاظ د زبان رثبے م وی،
 قُرآن د وہ کرتہ پہ یوخل نازل شویدے اول کرت پہ لوج محفوظ کئے او

نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-

إِذَا تَكَلَّمَ اللَّهُ بِالْوَحْيِ أَخَذَتِ السَّمَاءُ رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللَّهِ فَإِذَا سَمِعَ أَهْلَ السَّمَاءِ صَفِقُوا وَخَرُّوا سُجَّدًا فَيَكُونُ أَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ حَبْرًا نَّيْلٌ فَيَكَلِّمُهُ اللَّهُ بِوَحْيِهِ مَا رَأَدَ فَيَنْتَهِي بِهِ حَيْثُ أَمَرَ

خہ وخت چہ اللہ تعالیٰ د وحی کلام کوئی نوا سمان د خدا تے د ویرے نہ ر چیری خہ وخت د آسمان فر بیٹے تے و اوری نو بیٹے شی او پہ سجدا پر یوحی د تلو نہ رو ہے جبرئیل علیہ السلام سر

را اچت کوی نوا اللہ تعالیٰ د وحی کلام ہغہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ ورت حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرئیل علیہ السلام د وحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہغہ کئے درائے خہ خد تے نشتمر لہذا ادا صورت د تلو نہ نہایات غور دے ، پہ مناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرئیل بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او د لوح محفوظ نہ حاصلو ہر ذکر دی د قرآن تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کوئی

دا کلام کہ کرو پونہ خلق ہروائی نو دغہ رو مبی کس کلام بہ بلے شی مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا د حریری مقامات چہ خوک ہر لول اووائ نو دابہ ہر د امر و القیس او د حریری کلام گنر لے شی ، دغہ کہ اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونو انسانا اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنر لے شی نہ چہ د جبرئیل علی یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام اللہ اویلسان عربی مبینی دہنہ بنکارہ ثابت پیری چہ د

لِغَاظِ دَاللّٰهِ دَجَانِبِهِ دِي ۱۰ اودا د اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید وی اود دغے مضمون ادا پہ الفاظو د بل (عرو) وی نو دے نہ بہ دزید کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے و چہ د قرآن الفاظ اومعے دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن له ہم دے ذات ترتیب کچرے دے ، موبن نور زیات د خبرو پہ و لو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناهل العرفان کئے داپور اتہ ذکر مضمون شبتہ دے :-

د قرآن ، سُنَّت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن الفاظ اومعے دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاقاً جلد ۱ ص ۱۱۱ د حدیث قدسی بہ ہغہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی ونہ د ہغے د الفاظو پہ تلاوت ہغہ ثواب حاصل پیری کوم چہ د قرآنی الفاظو پہ تلاوت حاصل پیری او نہ پے منوئج کئے د دے لوستہ کیدیشی مناهل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہذا مضمون د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ نہ کول حکہ ضروری دی چہ دا د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ بل لول اوروایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوتیل چہ الفاظ نبوی د
 پارہ دار حدیث خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہیت او
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیغ پہ نیغہ د اللہ د
 جانبہ

دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۲) وحی متصلی ۱۲) وحی تمثلی ۱۳) وحی روعی
 ۱۲) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
 باندے قائم وی اور وحی راوری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیو
 سختہ وحی ویلے شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتات پہ دے
 وجہ دے چہ بشریت اوملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیروے پیتے حکہ
 دے چہ فرینتہ اوانسان یوجنس نہ دے اوبلہ وجہ دے دادہ چہ
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ
 حضرت جبریل اوحضور علیہما السلام فرشتے خیل منیع کہے یو
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہ د :-

۱۳) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے
 راوری پہ دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
 بشریت نہ تنزل اگری اود د وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس
 دادوارہ قسمہ وحی اودروہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلط د :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خبرہ
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازلہ کہی اود حضور علیہ
 السلام د اورید و رہ غوب و مبارک ہن سہ خہ تعلق نہ وی :-
 (اخرجہ انکرم)

دبالذات رنیغ پہ نیغہ وحی دوہی قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
 پہ وحی شوے د :-

۲) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- اتائی ربی نقال
 نیم یخصم الملک الا علی ، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
 رومائیل چہ د عالم بالا فرینتے پہ خہ کہے بحث کوی (اتقان جلد ۱ ص ۱۲)

پنجم فصل

دقرآن جمع کول اود ہن تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د
 محفوظ ساتلومکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ
 بیت العزت کہے محفوظ کروی او پہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہی قسمہ
 نظام اگری، یوحفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام اود امت پہ زرو نو
 د ماعون کہے تے محفوظ کروی، چہ د قرآن پخیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید او پہ وخت بہ
 جبریل علیہ السلام سہ سہ حضور علیہ السلام لوستہ او تلاوت کولو
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-

شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچپل حائونو قربانوںو فخر
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تولو نہ زیات بنہ
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا الْقَوْلَ الَّتِي حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْرٌ حَرْفٌ ؛
پہ دے حدیث کئی د قرآن پہ یدرو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسیم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ
صحابہ کرامو د یرغبان ترغور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث
دک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

پنجم محمّد

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ
ہم دا قرآن و ودوی بہ خپلہ بتولہ کتہہ او کامیابی
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ
بہ قرآن د دے د عاشق پہ توگیہ یا دولو۔

شپنم محمّد

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویحو کینے لوستلو د ژوند پہ تولو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ د دے پہ ہدایت
تلا غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د یر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ د دے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کرے شی۔

د قرآن یا د اول او صحابہ کرام

د دے تیرو شوو محمّد کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن
یا د ولونہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو د یر لہ لہے مزلونہ کول او د
قرآن د یا د لو د پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتلا او بتی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلو تہ پہ دے غرض لیزل چہ
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صفر سنہ ۶ ہ د ابو براء پہ در خوا
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانو یر تولے حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر حجاب د کعبہ پہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو م۔

د دے بتول نوم د سیرتہ القرآن (ط) و او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے
د قاریانوا و د حافظانوا د گنبر و الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سند سیرئ
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن

کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نو سہ داردے
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ
 مقام حاصل وود ہغوی نو موندہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۱) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ
 تعالیٰ عنہ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن عبید
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ
 بن عامر الجعفی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خرید و ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غوندہ اسلام د شمن ہم خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتر استغیا لولہ، ددوی حافظہ
 دومرہ مضبوط واد محبت تے ہم دومرہ قوی ووجہ لکھ صحابہ و د پیغمبر
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپیر
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولوستو لکولوستو
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دتے
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد وود روان و وگوندی پہ یو خوشو تخریر و نو کیتے خو
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان وود ہم دغہ وجہ دہ چہ دد نیا ہولو
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری
 کیتے پزیرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ وود
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضحو آیتونو مجموعہ دہ چہ
 اَوْ نُؤْتِ الْعَلَمِ (سورہ عنکبوت آیت ۲۷) : ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛
 د قرآن د یاد وود وود تلاوت کار تلو و مسلمانا ناو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ نونج کیتے فرض وہ

تُرَدے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یو یورکت
 کئے قول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشپہ کئے قرآن ختمولو (فتح الباری)
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کئے قرآن ختمولو (اسد الغابتہ) دسلفو
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کئے اٹھ کر تہ قرآن
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضہ دورے
 درے کر تہ او بعضہ بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
 کم وخت کئے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کویوہا، چہ دقرآن دمطالبو
 پہ پوہہ کئے خہ نقصان رانشی، ترمذی کئے عبداللہ بن عمر رض مرفوعاً
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)
 پہ سینو کئے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بہنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ
 اوپہ زہرا اود ماغون کئے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کئے ددے داسے
 حافظان موجود وی چہ دھغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ
 کئے زیاتے پکئے نہ وی، ددے بیمثله انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کئے
 بیامہ دچاشک شبہ کیدے نہی :-

ذکر قرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتقان کئے دمسند رک حاکو بہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
 کئے درے کہ تہ جمع شوہ دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کئے (۲)
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 پہ زمانہ کئے دا رومی د وہ جمع پہ بخاری وغیرہ کئے د خرید بن ثابت الانصاری
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۱۰) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ دہ دے
 دکر وارہ وجمعوہ نوعیت کئے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد
 دا ووجہ قرآن ضائع نہی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکلے شوہ -
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختوبانندے، خہ د سپینو خرمنو پہ
 تکرر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختوبانندے، نو دا جمع دیو کتاب پہ
 شکل کئے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یوخلے
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکرر د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے
 نہی دا جمع پہ کاغذ شتوے وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے نہ وو
 (کاغذ) اودا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے د شام نہ مدینہ منورہ
 تہ دارسید لے وو۔ موطا امام مالک رکھے د سالم بن عبداللہ نہ
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقُرْأَطِينِ، أَبُو بَكْرٍ صَدِيقُ قُرْآنٍ فِي كَاغِذٍ
 جَمَعَ كَرِيمٍ (مغازی موسی بن عقبہ کئے دی :-

حَتَّى جَمَعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) دا ابو بکر
 پہ زمانہ کئے قرآن پہ کاغذ لیکلے شوار جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کئے دقرآن جمع کولو مطلب داوہ
 چہ د مختلف قسہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
 پیدا نہی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کئے د ابن تین نہ نقل کریدے
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) :-

صدیقی جمع

دے جمع محدث فاروق اعظم رضی اللہ عنہ بخاری کئے د خرید بن ثابت نہ
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کئے او یارہ، حافظان شہیدان
 شول نو ابو بکر صدیق :- **رَأَى الْبَلْمَنَ حُرَّ جَدَّ لَارِمٍ نَوَاهِلَتَ حَضْرَتَ عُمَرَ**

ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعِي وَبَيْل
 قَدْ اسْتَحْرَجَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ
 الْقُرْآنِ وَرَأَيْتُ مَنْ أَخْشَى أَنْ
 يَسْتَحْرَجَ الْقَتْلَ بِالْقُرَّاءِ فِي الْمَوَاطِنِ
 ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرَّانِ وَرَأَيْتُ
 آرِسَهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ
 فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 نَهَ أَوْ بَيَّلَ جِهَ مَوْبِنَ خَنِكَ هَعَه كَارًا كَرًا كَوْمَ جِهَ بِيغِيْرَ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَا كَرًا
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ : حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ
 ۵) بِيْرًا جَعْنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صُدْرِي لِذَلِكَ : أُوْبَيْلُ هَجَه حُدَا عَمِ دَقْمِ وِي
 جِه دے کئے خیر دے، نو ہمیشہ بہتہ : ۵) ما تہ ہم دا سے و بیل تر دے جہ
 جہ حُاسِنَه اللہ دے کار د پارا پرانستہ :

مؤنزر و جبے لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
 حکم ور کرے وو، لیکن ہعہ پر کتابی شکل کئے نہ وو خود حضرت عمر بن
 مطالبہ داوہ چہ دا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر
 فرمایا یہ چہ مؤنزر خنکہ دا سے کار کولے شو کومر چہ حضور علیہ السلام
 نہ دے کرے لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ دے ہعہ ضرورت پہا
 ابو بکر رضی اللہ عنہ منلو کوم چہ دے وخت کئے را بین وو د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
 کئے نہ رو بین شری، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
 جمع نہ وو د ہعہ و جہے دا سے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہعہ
 حالات نہ وو کومر چہ صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے را بین شو و د ہعہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل ور کرے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 ہعہ خیز و نہ نہ مؤنذر کے کیدہ کومر چہ د صدیق رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کئے ا صوتا
 شوہا ر لکھ کاغذا و نوزد لیکلو سامان وغیرہ :

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کیدو احتمالاً و
 کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکلے شوے وے، نویابہ د
 بعضے تلاوت منسوخ کیدو پہ وجہ ہعہ ہول کتاب بد کولے شو چہ ہعہ
 پیرگمان کار وو۔

۴) قرآن بہ د احوال و او فعاتو پہ تر نیب ناز لیدو او ایتنو نوا و سورتو
 بہ د مضا میںو پہ ترتیب لکیدل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ایتنو نویو خاکے کول بہا
 مناسبو ایتنو نوا و سورتو نو سہہ بیام پرگمان وو، دا صورت د حضرت
 ابو بکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی راتل بند شو، کاغذا و
 نوہا سامان د لیکلو بیاموندا سے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو
 حکم قرآن تہ کتابی شکل ور کول ضروری شول :

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی اللہ عنہ د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرے وو او دا سے انتظام
 لے کرے وو، چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا دبے غلطی خہ احتمال
 ہم پاتے نشی ہعہوی پہ جمع کولو د قرآن کئے صرف پہ دے اکتفا نکرے، چہ
 ہعہ یا تونہ د را جمع کرے شی کومر چہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لاکتے
 پہ دوہ قاعدو عمل کرے۔

۱) ہعہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 السلام د خیل و راندے پہ چالیکی وی او د دو عا د لا نو گواہانو پہ

ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَقْعَدَا
عَلِيَّ بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم
لیکلی شوی ایبتونو دہ کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایبتونو ا لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آبتونہ دے دیرو صحابہ کرامو پہ سینو محفوظ
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کر پدے چ
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ: صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ
وَالْعَصَبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى: پہ تختو او دے جورو پہ، خا نگو لیکلی و
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ: نوہغہ بہ دے و کسانو دگواہئی نہ
پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شو نو کومو مسلمانا نو
قرآنی آبتونہ د کومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کری وو، نو پہ ہغوی کہتے او پہ نورو ہغہ مسلمانا نو اختلافن پیدا
شو کوموتہ چہ پہ بل قرأت کہتے تعلیم ور کہتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجازہ
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبر دے قسہ فتنے دلیل دے کوم چہ
دارمینیا او د آذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے د اعرض و ہا نندے کہو۔

أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا: پہ دے امت کہتے دیہود دا و انصاف
اخْتِلَافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ: پشان اختلافن پیدا کیوں نہ و ہا نندے

تاسود اسنبال کری:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہم د استاذانو اشاکر جانو پہ مینخ کہتے د
قرأت د اختلاف فتنہ پیدا شوہ۔ نو خکہ خو حضرت عثمان رضو اللہ
پہ خطبہ کہتے ا فرمیل حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ
کہتے یئی) نو لہ بنارو نو کہتے خود دے نہ ہم د نیات اختلاف پیدا
کیدر خطرہ دہ ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا.
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۳۵

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ و ہا نندے کہو او د ہغوی پہ
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ
سخہ را ا بللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ
او د ہغہ نویر نقلونہ وے واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و
بنارو نو تہ ا کیبری او ہم د ہغہ پہ مطابق دے قرآن ذکر کر پدے

او بنو د نہ جاری وی او د دے نہ علاوہ د نورو قرآ نو بنو بندیزے
ا کرو، د دے عثمانی مجموعے نو مامر حکم کیبنو دے شو چہ ہغہ د قبلو
قرآنی نسخو پدشو او امام دے، پہ اجماع د صحابہ کرامو سرہ د دے لیکل
چہ د کوم مجلس (کیتقی) پہ حوالہ شو، ہغہ خلور تہ و، دے تیش
اویو انصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

(۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن
الحارث رض (۴) اوزید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے د دے خبر و خیال ا ساقے شو۔

(۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منے شی۔

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کتبے دے تلاوت باقی وو۔۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دھنے تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کتبے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے راتقان جلد ۱ ص ۲) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضی حکم اکرہ، چہ دے نہ سیاپہ کومونور و نسخہ کتبے چہ دقرات اختلاف وی نوہغہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتقان کتبے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضی جامع قرآن دے مگر پہ اصل کتبے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضی دے، حضرت عثمان رضی خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اٹکھ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کتبے پہ قرآن تو نہ موجود و و خو پہ اصل مضمون دقرآن کتبے تہرنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضی فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کتبے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہغہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (راتقان جلد ۱ ص ۲)

دقرآن آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ مکتبے اشوہ امام زرکشی اونور و علماء و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب داچہ داللہ پہ حکم شوے دے کہ کتب دچارلے او خیال کارنہ دے کرے دہر ایت پہ بارہ کتبے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را وروچہ فلانے ایت دفلانی ایت سرہ بوخائے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضی اللہ تعالیٰ عنہ دی چہ فلانے ایت پہ فلانی سورت کتبے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کتبے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ نقل شویدی، گات اذ نزل علیہ الشیء دعبعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام پہ چہ من کان یکتب فیکتب فیکول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شو نو الایات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی را بلوا و وے بہ دے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہغہ سورت کتبے شامل کرہ پہ کوم کتبے چہ دا دا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کتبے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہغہ ہم توقیفی دے، مطلب داچہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکر مانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہوعند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کتبے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکالجبریل ۳۳ لہ آورولو۔

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کتبیں ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ : کتبے دقرآن سکورتونو او آیتون نہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب ووا، سواد سورۃ براءۃ او سورۃ انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتقان

جلد ۶۳ کتبہ دَحْدِيفَه تَفْقِي رَضِ پَه رَوَايَتِ يُوْحَدِيْثِ دَا سَعِ
نَقْلِ كِرْپَه دَعِ كَوْمِ چَه پَه مَسْنِدِ اَحْمَدِ اَوْ پَه سُنَنِ ابْنِ مَاجُو دِكْتِي هَم
مَوْجُوْد دَعِ اَوْ دَا بِنِ رُشْدِ دَكْتَابِ الْمَصَاحِفِ نَه هَم پَه تَأْيِيْدِ كِنِي
دَا سَعِ رَوَايَتِ نَقْلِ كِه يَدَا سَعِ چَه دَقُرْآنِ دَا اَيْتُوْا وَا سُوْرَتُوْ نُو تَرْتِيْبِ
هُم دَا اللّٰه پَه حُكْمِ شُوْبِدِ رَتُو قِيْقِي دَعِ

امام زرکشی رح پَه رِبْرَهَانِ كِنِي لِيكْلِي دِي چَه حُوْكِ دَسُوْرَتُوْ نُو
تَرْتِيْبِ نَه اِجْتِهَادِي وَا ئِي نُو هَعْرِي نِي هُم تَوَقِيْقِي مَنِي جَكْرَه يُوْلَئِي
دَلْفُوْ نُو دَه اَحْكَه چَه تَوَقِيْفِ عَامِ دَعِ كِه قَوْلِي اَوْ كِه فِعْلِي بَهْرِ حَالِ
دَحْدِيْشُوْدِ ذَخِيْرَه نَه ثَابِتَه دَه چَه دَسُوْرَتُوْ نُو مَوْزُوْ نَه پَه زَمَانِ
دَنْبُوْتِ كِنِي مَشْهُوْرِ اَوْ مَعْرُوْفِ كَوْمِ چَه پَه اِتْقَانِ كِنِي سِتّه اَوْ دَا
دَعِ خَبِرَه ثَبُوْتِ دَعِ چَه دَسُوْرَتُوْ نُو تَرْتِيْبِ تَوَقِيْقِي دَعِ

دَعْمَانِي رَضِ مَصْحُفُوْ نُو تَارِيْحِ

مصحف مدنی

دَعْمَانِي مَصْحُفُوْ نُو كَوْمَه نَسْخَه چَه پَه مَدِيْنَه
مَقْرُوْرَه كِنِي اَيْنُوْدَه شُوْءَه وَه نُو هَعْدِ دَشَاهِدَاتِ
تَرُوْحْتِه حَضْرَتِ عَثْمَانِ رَضِ سِرَه وَه دَهغُوْ يِ نَه پَسِ حَضْرَتِ عَلِي رَضِ سِرَه
اَوْ بِيَا دَخْلَافَتِ مِلَاوِيْدِ اَوْ سِرَه حَضْرَتِ مَعَاوِيَه رَضِ تَه اَسْپَا لَه شُوْءَه
بِيَا دَا اَنْدَلَسِ تَه اُرْسِيْدَه بِيَا دَمْرَاكَشِ دَا رِالسُلْمَنْتِ مَفَاسِ اَنْتَه اُرْسِيْدَه
رِتَارِيْحِ اِدْرَاسِي تَذَكْرَه الْمَصَاحِفِ بِيَا پَه خَه طَرِيْقَه مَدِيْنَه مَنُوْرَه تَه
اُرْسِيْدَه پَه رُوْمِي جَكِ عَظِيْمِ كِنِي دَمَدِيْنَه كَوْمِ نَزْفَخْرِي پَا شَا نُوْرُوْتَبُوْكَ
سِرَه قُسْطَنْطِيْنِيَه تَه يُوْرَه اَوْ تَرَا سَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

مكي مصحف

مكي نَسْخَه سَنَه ۶۵۴ هجری پورے پَه مَكِه مَعْظَمَه كِنِي پَرْتَه وَه مُحَمَّدِ بِنِ
جَبْرِ اَنْدَلَسِي پَه سَنَه ۵۹۸ هجرت دَعْلَه دَهغِ زِيَارَتِ كِرْپَه دَوَا

مَوْلَانَا شَيْبَلِي نَعْمَانِي لِيكْلِي دِي چَه دَهغَه دَسِيَا حَتِ پَه وَخْتِ دَهغَه نَسْخَه
پَه جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي پَرْتَه وَه اَوْ هَعْرِي نِي غَالِبَادِ نُو لِي سَعِ صَدِي پَه اَخِرِ كِنِي
زِيَارَتِ كِرْپُوْرِ اَوْ كَشَافِ الْمَهْدِي صَنَه ۱۵۰۰ كِنِي لِيكْلِي دِي چَه سُلْطَانِ عَبْدِ
الْحَمِيْدِ خَانِ سَنَه ۱۸۰۰ هجرت دَعْلَه دَهغَه تَرْدِيْرِ شُوْكَالُو بُوْرَه حَكُوْمَتِ كِرْپُوْرِ پَه دَه
زَمَانِه كِنِي جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِي اَوْ رَا لِكِيْدِ اَوْ دَعْلَه نَسْخَه بَكِنِي اَوْ سُوْحَيْدَه

شامی مصحف

مُوْرِيْحِ اَحْمَدِ مَقْرِي سَنَه ۳۰۰ هجرت دَعْلَه نَسْخَه زِيَارَتِ كِرْپُوْرِ اَوْ دَا كُوْفَه
نَه دَا اَنْدَلَسِ دَبَادِ شَاهَانُو بِيَا دَسَلَاطِيْنِ مَوْحَدِيْنُو بِيَا دَسَلَاطِيْنُو
بَنِي مَرِيْنِ پَه قَبْضَه كِنِي رَا غَلَه اَوْ جَامِعِ قَرْطَبَه كِنِي پَرْتَه وَه قَرْطَبَه وَالْوَحْ
سُلْطَانِ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ نَه وَرَكْرَه اَوْ هَم دَعْلَه پَه حُكْمِ ابْنِ الشُّكُوْالِ دَمْرَاكَشِ
دَا رِالسُلْطَنْتِ تَه پَه شَوْلِ سَنَه ۵۰۰ هجرت پورے سَنَه ۵۰۰ كِنِي خَلِيْفَه مَعْظَمَه
عَلِي بِنِ مَامُوْنِ سِرَه وَه اَوْ هَم پَه دَعْلَه كَالِ دَه هَرَكَلَه چَه پَه تَلْمَسَانِ
حَمْلَه اَكْرَه نُو دَعْلَه پَه كِنِي مَرِ شُوْبَه دَعْلَه هَلَه كَلَه كِنِي دَعْلَه نَسْخَه وَرَكْ شُوْءَه
خُوْبِيَا دَتَلْمَسَانِ بَادِ شَاهِي خَزَانَه تَه رَا اُرْسِيْدَه دَهغَه خَا تَه
يُوْسُوْدِ اَكْرَه پَه بِيْعَه وَا غَسْتَه اَوْ فَا سِ تَه رَا وِرَه چَه تَرَا وِسَه هَلْتَرِ پَرْتَه دَه

بصری مصحف

دَا نَسْخَه دَمِصْرِ پَه كُتُبِ خَانَه خَدِيُوْ كِنِي پَرْتَه وَه دَسُلْطَانِ
صَلَاحِ الدِيْنِ اِيُوْبِي يُوُوْزِيْرِ پَه سَنَه ۵۰۰ هجرت پَه دَا پَه دِيْرِشِ زِدَه
اَشْرَفُوْ وَا غَسْتَه

يمني مصحف

يمني مصحف دَمِصْرِ جَامِعِ اَزْ هَرِ پَه كُتُبِ خَانَه كِنِي اَسْ هَم شَه
دَا بَحْرِيْنِ مَصْحُفِ
دَا دَفْرَانِ سِ پَه يُوْ كُتُبِ خَانَه كِنِي پَرُوْتِ دَعْلَه

گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ
 درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ
 پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینپہ جامعہ
 ملیہ دلی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شوعے نہ وی نو
 ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس
 کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا
 د مغلوباد شاہانوسرہ ووا، د اکبر باچا مہر ہم پر شتہ پہ ہشتاد
 کچنے دامبجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا با کتب خانہ
 تہ ور کرو۔ د دے یوسل یواتیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس
 کرینے دی

د قرآن محفوظو لے یودا سے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ د
 اسلام مخالفینو ہم کرے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیٹر
 وغیرہ دمسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارا دے سولویج
 سکو نو پیدا کولو کوشش کریدے، نومونز اس ددے نہ تا سوخو رور
 ددے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی
 دغے گولڈ لیسٹریہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے
 پہ نقسیری مذاہب کچن ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے
 او داخیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ نومرا لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقینو
 د عادت پہ تو گد ددوی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو
 سیاسی شان د یوزریات لری ددوی یقین دے، چہ مسلمانان د خپلو
 مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن نہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ
 لریے سائل ممکن نہ دی نو د خپل اصلی مقصد د تکمیل د پارہے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کر و او داستنار
 پہ زہر جنہ و سلہ نے د مسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے
 نے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نوم کرورونہ
 روپئی لگوے او کتابونہ لیکل نے دکامیابی پہ امید شروع کر ددی دکامیابی آمین نہ ددی
 را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او د مسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے
 نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بنگلہ چہ پریوتی قومونہ د غالب قومونو
 ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پریقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس
 کہتری کچنے مبتلا دی) دیورپ ہر مصنف محقق گنری او د خپل دینی
 عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یا فتنہ خلق د دینی تعلیم نہ نا
 خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکرے
 پہ وجہ ہد او گوری نہ چنا پچہ د مسلمانانو دا قسم کمزوری د مستشرقینو
 دکامیابی باعث شوے، او مسلمانان پچیلہ ددے نہ پہ شکوک او شبہاتو
 کچنے را کیر شو د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے ددوی شیعہ اصولاً دا دی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کیدو د لیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرافونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لندون نقل کو او ددے جوا بونہ بہ ورا کوو
 د بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول
 د سورة اعلیٰ آیت **سَنَقِرُّكَ فَلَا تَنسَىٰ اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ** : البتہ
 موزیہ تاتہ ا لووونو تہ بہ ہیر نکرے خوچہ کو م
 اللہ ا خوار ی،
 دد آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بنگلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کرے

تَوْجُّهٌ بِيَأُورِثُهُ أُشْوَهُ دَلَسَ نَهْ جَهْ حَضْرُوعِلِيهِ السَّلَامُ نِيَا كَلَّ هِي رُو
دَا خُو بُو عَامَه مَحَاوِرَه دَهْ خُو دَسَ سِرَه هِرْ كَلَهْ جَهْ قُرْآنَ دَلِيكْ پَهْ شَكْل
كِنِي مَوْجُو دُو، لَكْهُو نُو تَهْ يَأُورِثُهُ نُو يُو بَا خُو كَسَانُو نَهْ كَهْ هِي رَهْمُ شِي نُو دَسَ
سِرَه دَقْرَانِ پَهْ مَحْفُوظِيَّتْ هِي خَا ثِرْنَهْ پَرِيوَجِي .-

يُو عَامَه ضَا بَطْطَه | يُو عَامَه قَاعِدَه دَا دَهْ جَهْ دَا سِرَه قِسْمِ هِرْ خَا ئِي
كِنِي بَكَارَا خِي، هَعْدَه دَا دَهْ جَهْ قُرْآنِ يَهْ تَوَاتُرَاو
قَطْعِي اجْتِمَاعِ سِرَه ثَابِتْ دَسَ دَا عِتْرَاضِ دِيَا رَهْ كَوْمِ رَوَا يَتُونَهْ جَهْ پِيْتِي شِ كُو لِي
شِي هَعْدَه خُو يَأُضْعِيفِ وَيِ اَوِيَا نِيَا تَهْ زِيَا تْ خَبِرَا وَاحِدِي، خَبِرَا وَاحِدِ
ظَنِّي وَيِ اَوْ ظَنِّي دَقَطْعِي پَهْ مَقَابَلَهْ كِنِي بِي كَارَهْ دَسَ، نُو حَكْ دَا سِرَه تَوَلِ قِسْمِ
اِعْتِرَاضُونَهْ بِيَا كَلَّ بِي خَا يَهْ وَيِ .-

روايت مسعود بن روايت

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان كينے حضرت عبد الله بن مسعود بن
نه منقول ده، چه هغوی به قرآن كينے معوذتين يعنى قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمَاوَاتِ دَرَا رَهْ سُوْرَتُونَهْ نَهْ لِيكَلْ، دَعْدَه
شَانِ اَبُو عَبِيْدَه رَجْ پَهْ رَوَا يَتِ دَا اِبْنِ سَيْرِيْنِ رَجْ دَا اِبْنِ مَسْعُوْدِ رَجْ نَهْ نَقْلِ
كُو يَ جَهْ هَعْدَه بِي سُوْرَتِ فَا تَحَهْ پَهْ قُرْآنِ كِنِي نَهْ لِيكَلَهْ اَوْ حَا فِظْ
بِنِ حَجْرَهْ دَجَّارِي پَهْ مَشْرَحِ كِنِي دَسَ رَوَا يَتُونُو تَهْ صَحِيْحْ وَثِيْلِي دِي خُو دَسَ
خُو جَوَابُونَهْ دِي .-

دَا سُوْرَتَهْ فَا تَحَهْ اَوْ دَوَا رَهْ مَعُوذَتِيْنُو قِرَا تْ پَهْ يَقِيْنِي تَوَاتُرِ سُوْرَه
ثَابِتْ دَسَ نُو ظَنِّي خَبِرَهْ دَسَ مَقَابَلَهْ كِنِي هِي خَا نَهْ دَسَ اَوْ كِي يَهْ دَا اِبْنِ مَسْعُوْدِ
دَا اِنكَارِ ثَابِتْ هُمُ شِي نُو اِجْمَاعِ اَوْ تَوَاتُرِ دِيوَكْسِ پَهْ مَخَالِفَتِ نَهْ مَاتِيْرِي كَهْ
دَا سِرَه كِي دَسَ شُوْ عِي نُو بِيَا خُو يُو مَتَوَاتُرِ هِرْ رَجْ نَهْ رُو پَا تِي اَوْ دَا دِيْنِ تَوَلِ كَارِ
بِهْ بِيَا رَكْ وَو: ر: قَاضِي اَبُو بَكْرِ رَجْ دَا اِبْنِ مَسْعُوْدِ اِنكَارِ جَوَابِ دَاوَرِ كَرِي دَسَ

چه داد هغه د قرآنیت نه انکار ندے، بلکه په مصحف كينے دننه
د ليكلونه انكار دے، خكه چه ليكل د هغه خيز ضروري دى چه د كومو د
هيري پي تو ويره دى او سورة فاتحه او معوذتين دا يسه سور تونه دى
چه د دے د هيري د وهدو و خه امكان نه وو، هر دا جواب ابن قتيبه په
مشكلات القرآن، كينے وركړه دے اكر چه په روايت كينے اَللّٰهُمَّ
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ رَدَا دَوَا رَهْ دَكْتَابِ اللّٰهِ نَهْ دِي رَا غِي دَمِ خُو دَكْتَابِ
اللّٰهِ: مَطْلَبِ مَصْحَفِ وَيِ اَوْ پُوْرَهْ مَطْلَبِ بِي دَا شِي جَهْ دَسَ دَوَا رُو پَهْ
مَصْحَفِ كِنِي دَلِيكَلُو ضرورت نشته .-

(۳) ابن الصباغ رَجْ جَوَابِ وركړه دے، چه دا سور تونه د اِبْنِ مَسْعُوْدِ رَجْ
پَهْ زَمَانَهْ كِنِي مَتَوَاتُرُو مَكْرَهْفُو ي تَهْ دَتَوَاتُرِ عِلْمِ نَهْ وور سِي دَسَ
پَهْ دَسَ وَجَهْ اَحْتِيَا جْ كُو لُو خُو وَخْتِ جَهْ دُو ي تَهْ دَتَوَاتُرِ عِلْمِ اَشُو نُو دِ
خَبِلِ قَوْلِ نَهْ رُجُوْعِ اَكْرَهْ، لَكْ چه عَاصِرِ رَجْ پَهْ وَا سَطَهْ دَرِ دَا اِبْنِ
مَسْعُوْدِ نَهْ قِرَا تْ نَقْلِ كَرِي دَسَ جَهْ دَا دَرَهْ وَا رَهْ سُوْرَتُونَهْ كِنِي ثَابِتْ دِي
نُو دَا خَبِلِ رُو مَبِي قَوْلِ نَهْ دَسَ رُجُوْعِ كُو لُو دَلِيْلِ دَسَ .-

د دے ټولو جوابونو ضرورت هله پيښيږي چه د اِبْنِ مَسْعُوْدِ رَجْ دَسَ
انكار ثابت شي، ليكن د يرو محققينو د اِبْنِ مَسْعُوْدِ رَجْ اِنكَارِ تَرْدِي د كَرِي دَسَ
اود دے رَوَا يَتِ تَهْ نِي مَوْضُوْعِ، بَا طَلِ اَوْ غَلَطْ وَثِيْلِي دِي .-

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي مَشْرَحِ الْمَهْدَابِ اَجْمَعِ | اَمَامِ نُو وَيِ رَجْ پَهْ شَرَحِ مَهْدَابِ كِنِي
الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمَعُوذَتَيْنِ وَ | لِيكَلِي دِي چه د مسلمانانو په دے
الْفَاتِحَةَ مِنَ الْقُرْآنِ وَاَنَّ مَنْ | اِتْفَاقِ دَسَ چه معوذتین او فاتحه
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ اِبْنِ | دَقْرَانِ حَصَهْ دَكْ چه خُو ك دَسَ
مَسْعُوْدِ رَجْ بَا طَلِ لَيْسَ لِصَحِيْحِ وَقَالَ | نَهْ اِنكَارِ كُو ي هَعْدَه كَا فَرَدَسَ اَوْ كَوْمِ
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِجِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِي | چه د اِبْنِ مَسْعُوْدِ رَجْ نَهْ نَقْلِ دَسَ

۶۱) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد
 ص ۱۰۰
اُوه قرأتونہ
 زان ابن عامر رحمہ چہ نومئی عبد اللہ بحصبی دے
 بحصب ذحیر قبیلے ذیو شاخ نوم دے دا ہفتہ
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ
 ذمغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ
 حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
 عامر بہ ستلنہ ہ کینے پہ دمشق کوفات شو۔
 ۶۲) ابن کثیر۔ نومئی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدتی
 کنیت دے، داد مکہ معظمہ قرأت امام و ودوی د مجاہدانہ قرأت
 حاصل کرے و ہغوی ذابن عباس رضی عنہ دوی ذابی بن کعب نہ او ابی
 بن کعب در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و ذابن
 عامر دودہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
 ذابن کثیر دودہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا
 ابن کثیر رحمہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ مکہ مکرمہ کینے وفات شو۔
 ۶۳) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
 آواز نے کینے مشہور و۔ دوی ذر بن حبیش او ہغوی ذ عبد اللہ بن
 مسعود رضی عنہما او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
 کرے و۔ پہ ستلنہ ہ کینے پہ کوفہ کینے وفات شو ذ دوی بہ خاصو
 (بلواسطہ) شاگردان کینے شعبہ بن عباس رح او حفص بن سلیمان رح
 زیان مشہور دی،
 ۶۴) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی ذ سعید بن جبیر رضی
 او مجاہد رضی او بیا دے دوارو ذابن عباس رضی عنہما او ہغوی، ذابی بن کعب

او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
 ذ یزیدی پہ واسطہ ذ ہغوی مشہور شاگردان دودہ ذی زان، ذ کوری
 ابو عمر حفص بن عمر المقمری العزیز البغدادی المتوفی ستلنہ ہ
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستلنہ ہ

۵. حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ ذ عکرمہ بن ربیع الیمنی دوی دا عیش ہ ہغوی ربیع بن
 وثاب نہ ہغوی ذ زر بن حبیش نہ او ہغوی ذ عثمان، حضرت علی رضی عنہما
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہما او بیا دوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے ذ عربیت ذ علی قرآن و ذ علیم حدیث
 ماہر و وہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ حلوان کینے وفات شو، ذ ابو عیسیٰ ذ واسطہ
 ذ دوی دودہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستلنہ ہ
 او خلاذ المتوفی ستلنہ ہ و واو ذ دوی ذ قرأت سلسلہ پہ دوارو روانہ
 شوے و۔

۶) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی ذ ابو جعفر القاری
 او دنور و یا ذ تابعینونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ ذابن عباس
 او ذ ابو ہریرہ رضی عنہما دے دوارو ذابی بن کعب نہ او ہغوی در رسول اللہ
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، ذ نافع ہم کنیت ابو ریم دے ذ دوی
 ذ قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، ذ قالون معنی گرا دودہ قرأت
 ذیر گرا و و حکم و ذ قالون ویلے شی المتوفی ستلنہ ہ اور ذ وراث
 نوم نے عثمان سعید المصری دے، پہ قرأت او خوش آواز نے کینے بیثالہ
 و وہ مصر کینے ستلنہ ہ کینے وفات شو ذ دودہ ہفتہ مشہور شاگردان دی و
 کومو چہ ذ دہ ذ قرأت سلسلہ چلیدے دے۔

۷) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کینے بیث
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ نوم بیت

اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سئہ ۱۸۶ م کتے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نو کتے نور درے دادی۔

۱۸۷ ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرات سند د ابن عباس
او ابی ہریرہ رض ددے دواپو د ابی بن کعب رض نہ او دگرسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سنہ ۳۰ م۔

۱۸۸ روح یعقوب بن اسحاق الحصری ددوی د عاصم ابو عمر بن الملاء
قرات حاصل کرے وو المتوفی سنہ ۲۰۵ م۔

۱۸۹ ابن خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے د عاصم بالواس
شاگرد وو المتوفی سنہ ۳۳۹ م رطبقات القراء لابن الجزری و

مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۹ تا ۴۵

أحرف سبعة | پہ احوو آخر فو د نزول قرآن حدیث د بولین
صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بنکارس کرے

چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ پہ صحیحینو کتے د ابن عباس رض درو
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل چہ جبرئیل علیہ السلام ماتہ

یوحرف اولو لولو مانور ہم غریبتہ نو هغوی بہا نریا نول
نزدے چہ اوو تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۳۵ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی
المعانی کتے اوہ اقوال نقل کریدی، غوریزہ خیرہ دادہ چہ داوود

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی، گوہر د دیر و فیض او و قبیلو و
دادی راج قوش ۷۲، ہذیل، ۷۳، تمیز ۷۴، ارد ۷۵، ربیعہ ۷۶، ہوازن

سعد بن بکر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او
علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شہ

الایمان کتے سنہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۳۳ و روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی ددے اعتراض کرے دے، چہ دا اولہ قرأتہ
یوازے د قریشو وو، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرات پہ جکرے کتے حضو

علیہ السلام دواپو تہ صحیح او ییل حالانکہ دا دواپو قریشیان وو، دا دے
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو حو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرات او دویم صاحب د بیلے قبیلے پہ قرات او ییل

وی نہ دا چہ کیوازے د قریشو دا اولہ قرأتہ لغاتہ وو۔
دا ووا حروف حکمت | پہ شروع کتے دا وواپو لغاتو قرات

او بیاصرف دیولغت قرات مقرر و لو حکمت
دادے (واللہ اعلم) دقران بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین

چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص الفاظ
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوی او لکنو پہ اردو کتے

یا د پینور او د قند ہار پہ پستو کتے۔
وما از سلنا من رسول الا بلسان قومہ، موبن زہر، سول د ہغہ دووم

پہ شہ کتے جو کرے وو
بنکارہ خبرہ دا چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و وانعام

قوم تے عرب وو د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مراد ریاتے وے چہ
ڑبے پہ خاصو تکو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتہ مرکو نہ کول

نوذ اللہ تعالیٰ حکمت دا ووجہ اسلام پہا بتداء کتے کچرے دوی تہ
یوازے د قریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شی چہ

ددے تعصب پہ وجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے دقران تہ فیض
وا نخلی نو ہریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خپل لغت کتے دقرات

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ دقران تہ فیض یاب شی

او بل بہ ذخیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د
 عثمانی رض جمیع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود
 قبیلو خصوصیتو نہ او حان حانی ختمہ شوقہ تول مسلمانان یورونہ
 شول کوربے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور زولے نو پہ مصحف
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انکفا کپے شوہ لکھنگہ
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ د علت او سبب پاتے نشو
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتولو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ
 لغثونہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگہ
 موبن و ہاندے ذکر کپل چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگہ چہ د
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بئیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتولور و غوغو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوتہ
 د د رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکلہ شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَ لَهٗ مِنْ
 نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى
 اِلٰى رِيُوْسِ اٰيَةِ عَمَلٍ
 دہغے تا بعد اری کوم کوم چہ ماتہ
 وحی کپری ۔

دغہ رنگ د خلع سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیام نسوخ
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم
 حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومین
 چہ د رو جسے نہ ددغے آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
 وہ او قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دویمہ تشریح او کہ متواتر قرأتونہ دی ، د
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ د ا و ہ وارہ قرأتونہ
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ او ہ طرڈونہ دی ، د حرف ، مجزی
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے او کہ
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے او
 یاد پری ، دا ولے ،

د دے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتولو قرأتونہ چانہ
 ا کرونو معلومہ شوہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی ر اتقان
 جلد ع ص ۱۱ کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو د دے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأ تو نہ دی اوبل داچہ لفظ
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام
 رومیہ دے، او اؤ قرأ تو نہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی
 دی داخنکہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأ تو نہ
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حکہ خود ہغوی نہ دا تول داؤو
 مشہور و قاریانور پہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے
 کتابونہ رُستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأ تو نہ، نہ جاری
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ ہتول قرآن بکنے داؤو قرأ تو نہ
 وجود بنود لے بنوے دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی
 چہ پہ ہغے کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مرنبر اس ہغہ نقل کو وادوار
 پہ وار بہ د ہغے جواب ور کوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ورا ندے کریشونو ہغوی افرمائیل، اِن فی
 القرآن کُنَّا سَتَقِيمُهُ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
 آلوسی لیکے، لَمْ يَصْحَ عَنْ عُثْمَانَ أَصْلًا، رچہ داروایت د حضرت
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنکہ اجماع کیدے
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ور کر وے فرمائیل، احسنتم واجلتم
 ناسو دیر بنہ او بنائستہ کارا کر وئو صحابی پہ غلط کار خنکہ شایسے ور
 کو لے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ اؤم کاتبانو چہ دغہ
 مصحف حضرت عثمان تہ ورا ندے کر وئو ہغوی قلم دوات طلب
 کر و، او د دے غلطیا نے دے در سے کرے (۱) کَمْ يَتَسَنَّ تُمْ اَمْ يَتَسَنَّ
 کر و (۲) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ اِنَّ تَبْدِيلَ الْخَلْقِ لِلَّهِ "کر و، اور س۔"

اَمْ يَهْلِكُ الْكُفْرِيْنَ اِنَّ مَهْلِكُ الْكُفْرِيْنَ كَرُو، ر تفصیل ورا ندے ہم ذکر
 شوے دے، (۱) داسے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان
 در سے کرے نو نورے غنہ غلطی بہے پہ بکنے خنکہ پرینوے ۴۔

خلوڑ مر داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن ہغہ صحیح
 الفاظ دی پہ کو موچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلید اود ہغوی
 دخبرو پہ طرہ نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب
 بہ ئے پہ بیابیان تلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ ئے پروا ڈری، دے کینے

نشتہ چہ د لحن دوہ معنی دی، (۱) غلطی (۲) طرہ کلام د حضرت عثمان
 پہ روایت بکنے دا دہیہ معنی مرادہ دہ کومہ چہ امام د لغت راعب رچہ
 مفردات القرآن بکنے لیکلے دہ خود سے تہ لحن محمود و ییلے شی لکہ د
 عربو شاعروائی: خَيْرُ الْحَدِيثِ مَا كَانَ كُنْزًا رِبْهَ خَبْرَةَ هَفْهَ وَي

چہ پہ بنہ طرہ او ییلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ
 وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي دَلِيلِ الْقَوْلِ "بکنے استعمال دہ لعل بعصم الحن
 بحجبتہ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرہ کلام
 ماہروی، نو خہ د ہغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے داخبر واقعی
 د ہغہ حق نہ وی نو دا دگری بہ د ہغہ پہ حق بکنے دا اور یو کچر وی

دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے
دادا کہ چہ پہ مصحف عثمانی کینے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا بہ نے پچھلہ درسنہ کری، لکہ خٹکہ
چہ پہ انگریزی کینے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والا نے پچھلہ درست کوی :-

د تحریف پہ بارہ کینے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روقضی رَبُّكَ پہ حائے ووصی رَبُّكَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دداسے روایاتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپووی خوبیا ہم صاحب
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہوی
روایتونہ دقرآن دقراء متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی
عام جواب دابن عباس رضی اللہ عنہما داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی دھے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ قرآن
اوپہ قراءت کینے دزید بن ثابتؓ او دابی بن کعبؓ شاگرد دے اودادوار
حضرت دھے کمیٹی ارکان دی کہہ چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دقرآن دجمع
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویو صحابہ
چہ د کوموالفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رضی اللہ عنہما
ہیچرے مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبار

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان
نشی کو لے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف
بیان ورکری نو ہفہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دادہ
چہ خوگ صحابہ کرامونہ داسے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دادے
دلیل دے چہ دانسبت کوونکے کچہ سرے دے اوددہ خبرہ داعتبار
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ دقرآن پہ تحریف ثابت لو کینے پاتے راغلہ نو داہونہ
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف
قابلہ دی اواندا زئے و دلہ ہفہ کینو د کوم چہ دا بنائی چہ دشیعہ و
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کینے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہفہ عقیدہ دہ کومہ چہ دسُنیا نو دہ ہفہ داچہ قرآن
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کینے دیو حرف کینے زیاتے نشتہ د
شیعہ و ددیروکتا بونحوالے دادی :-

۱) شیخ صلوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کتبیکی
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے ددو دقاویہ
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ الْيَتِيمَ أَكْثَرُ مِنْ مَنَعِ كَيْدٍ ددے نہ نورزیات
فَهُوَ كَاذِبٌ : : : : : نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزبات منلو نسبت کوی نو ہفہ ددو غٹن دے،

۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کینے دی
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن دنبی علیہ السلام پہ زمانہ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : : : : : کینے ہمد غسے جمع و لکہ چہ
مَوْلَانَا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْأَمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لَا؛ چه دے خلاف کوی نوپہ هغه
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ؛ حکم اعتبار نشتہ چه هغوی
الضَّعِيفَةَ؛ ضعیف خبر و نہ قبول کریدی :-

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ؛ داسی قرآن دصحت علم داسے
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ؛ یقینی دے لکہ دشہوور بنا رو نو
دموجود گئی او یا د لوپو لوپو تادیخی واقعاتو علم :-

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مماثل النواصب کن لیکي

مَا نَسَبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْأَمَامِيَّةِ؛ کومہ خبرہ چه امامیہ شیعہ قوتہ
بِفُتُوْحِ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ لَيْسَ؛ منسوب شوے دہ چه هغوی پہ
يَمَا قَالَ بِهِ جُمُوهُورُ الْأَمَامِيَّةِ وَأَمَّا؛ قرآن کینے تحریف متی داد تو لو امامیہ
قَالَ بِشَرِّ ذِمَّةٍ قَلِيلَةٍ مِّنْهُمْ لَا؛ قول نہ دے بلکہ ددوی دیورڈو کی
اعْتَدَا دَبَّهُمْ، وَقَالَ الْمَلْأَصَادِقُ؛ تولى قول دے کوم چه بے اعتبارہ وی
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَبْطُرُ الْقُرْآنُ؛ او ملا صادق پہ شرح کلینی کن لیکي
بِحَدِّ التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْأَمَامِ؛ چه قرآن بہ ہر بہ دے ترتیب دولہم
الثَّانِي هَسَمًا؛ امام مظاہر دی :-

محمد بن حسن البحر العاملي د امامیہ شیعہ و لوئے محدث پہ خپلہ رسالہ کن
لیکی کومہ ئے چه د خط زلفے دیو عالم پہ رد کن لیکلہ دہ چه
ہر کسے کہ تتبع اخبار و فحوص تواریخ و آثارہ چاہم چه د اخبارو، آنا رو او توارینخو لوئو
نہورہ بعلم یقینی میداند کہ قرآن درغایت؛ اگر و هغه یقینا پوہیزی چه موجودہ
درجہ لو اثر بودہ و آلاں صحی بہ ضبط؛ قرآن پہ انتہائی تو اثر سرہ ثابت دے او پہ
ونقل کردہ و آن درعمر رسول اللہ مجروح و؛ زرگونو صحی بہ کرا مو هغه نقل کرے او
مؤلف بودہ؛ ضبط کریندے او هغه د حضور علیہ السلام پہ زمانہ کن یوحثے شوے او جمع شوے

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی نہ روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّمَنْدَ كِتَابٍ دے کوم لہر چه
بَيْتُهُ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَزْدِ كِي وَر كَرِيدَةُ
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَفْدُهُ دَبَاطِلُ دَكُونِ نَحْفُوظِ كَرِيمِ

شیخ صدوق دسالہ عقائد کینے لیکي،

الْقُرْآنُ الْمُنْتَرَلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ؛ نازل شوے او د خلقو پہ لاسرو نو
وَاحِدًا لِأَزْيَادَةٍ فِيهِ وَلَا نَقْصَانَ؛ کینے موجود قرآن یودے چه پہ
هغه کن کے زیاتے نشتہ

د شیعہ و ددے مستند وحوالو نہ پس د احقیقت بناکارہ کیری چه دیوخو
بے اعتبارہ خلقو نہ سواپہ شیعہ وکن ہم پہ قرآن کن د تحریف یادگی زیاتی قائل ددی
نور تفصیل د نعمان آلوسی پہ کتاب الجواب التیسج لہما لفقہ عبد المسیح،
کینے اگوری قرآن حکیمہ د مخیر او د ماغ پہ دولہر او خونو محفوظ دے او د
قرآن الفاظ او مطالب دوارہ معجز دی :-

د بائبیل تحریف

د دے پہ عکس د بائبیل نہ تاریخی بنیاد شتہ او نہ علی د انجیلونو خو
داحال دے چه د اصل انجیل یوو او اوس خلوردی، او بخار پہ قصص
الانبیاء کینے لیکلی دی چه دیورپ محققین دامنن چه رو مبود دے
صدور کینے د سکو نہ زیان انجیلونو، چه خہ مؤدہ پس د هغه نہ خلور
انجیلونہ د نائسیا پہ کلیسا کینے دیو فال پہ بنا چورن کرے شو و نورا انجیلو
پرینوے شو،

د پورپ سگتس د ذرے کتب خانے نورا انجیل برنا بازا او توجہ دسورت
صریم پہ مطابق د حضرت مسیح پیدائش او زیرے پہ پیغمبر اسلام مشتمل

د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نوملمان شو دا
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او
 نه د هغه ترجمه ده او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد
 میخ په هدایت د مسیحیت د دشمنی په خائے د هغه د تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آثره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال
 نه مسیحیت راغیته دے او ابنت، کفاره، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د ائ د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمه
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئی په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

مرقس پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۴۰
 کئی لیکلو :-
لوقا مستر کمال په رساله الهام کئی لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغیته
 دے او ابنت، کفاره، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،

انجیل یوحنا کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول
 دے چه انجیل یوحنا د سر نه تر نیجه د اسکندر په دیو
 طالب علم تصنیف دے (الفاروق باجه زاده ص ۳۲۲)
تثلیث د دائرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا
 وړید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کنده
 کړو او د کامیابئی سائے واغیسته په دے صنم پرستانه عقیده کئی
 مسیحی صداقت ورک شو :-

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه ټولو پنیغرانو
 علیم السلام کړیدله، عیسی علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سنن ټول بند کړه چنانچه
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرَ رَهْرًا رِينَ د سنت کړیشتی) تورات تکرین
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدْوِي تَرَاواید چه پداته
 ورخ د ماشوم سنن ټولے شئی رسفر الاخبار باب ۱۷۱) او حضرت مسیح
 فرمائی چه لَا أُغْتَرَمُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ (چه هغه به په تورات
 کئے هنج تبدیلی تکوم د متی باب ۲۳)

(۳) کوم سری نه چه متی اوری ټول بدن د په ابرو دینجی او
 حائضه د هم دا لیکلی دی
 (۴) خنزیر حره د کسفر الاخبار (باب ۱۷۱) د دے ټولو حوالو ند
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے

دبا ئیبل دتخریف داخلی شہادت
 کچرے تاریخی شہادتونہ او د یورپ د محققینوا اقرارونہ شانہ اُتوونہ
 شی نو بیا ہم بائبل کن چوندنہ دا سے مضامین موجودی چہ د هغه نہ
 ددے تخریف پے بنکارہ دول ظاہر بیزی حکمچہ دین مذہب کنے
 بنیادی مسہل درے دی :-

① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو د بدلو تصور یا
 آخرت د هر مذہب دا بنیادی اصول دی :-

① د اوهیت په تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تزییہ ضروری ده
 خکہ چہ انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د
 جلال او جمال په شان د نرا او آباد کړی شی،

② د نبوت تصور په دل سے یواند از کن پیش کړی شی چہ د انسان زړه
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت په وړاندے ہیبت شی او د هغه د
 فرمانبرداری عشق و د هغه په زړه کس پیدا شی :-

③ د بدلو تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جوره وی چہ انسان
 د نیکی نه بلی او بدی نه و ور له کرکه او ویرہ پیدا کوی او د عملونو د
 نتیجو دینی تصور د هغه په فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناه نه وضع
 کوی، خکہ چہ د نیکی د نتیجو زیرے او د بدی د نتیجو نه ویرولو مقصد د
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاکي وکړه، په دے تلہ اُس
 مؤبذ د بائبل تعلیمات او هدایات تلو چہ هغه د درے وار تصور
 مقصدونہ تر کومے پوره کوی :-

د اوهیت تصور او بائبل ① خداوند، په زمکه د انسان په
 پیدا کولو پشیمانہ او د لکیر شو
 (نورات پیدا ائشی درس ۴۵) ② پشیمانہ پشیمانہ کیدو

سترے شور کتاب پر سیا باب ۷ درس ۷) د خط کشیدہ الفاظ
 نہ د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیزی
 چہ ہچرے د الله د شان سرہ سہون نخوری :-

③ نہ بہ بیشکہ هغه زمکه تہ اُ نہ رسی، د کومے پہ بابت چہ ما قسم
 خور لے دے، چہ خہ بہ هلته ستا د استو گنے بند و بست کوم رتولیت
 گنتی باب ۷ آیت ۷ بیا پہ آیت ۷ کن دی) تا تہ بہ حما وعدہ
 ما تکل معلومہ شی، د قسم وعدہ ما تکل یو شریف انسان سرہ
 نہ بنائی تو خالق کا منات سرہ بہ خنکہ اُ بنائی،

④ تر صبا صادقہ پورے یعقوب خدائے سرہ پر زونے کولے او سحر
 چہ خہ وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نہ پریشو تر خوجہ برکتے تیز
 وانغستور پیدا ائش باب ۷ آیت ۷ :-

⑤ خدائے پاک بہ د هغه پلاندا سمان د بیخہ را اُ یاسی ر کتاب یسعیا
 باب ۷ آیت ۷ :-

⑥ خدائے د خیمے پہ دروازه ولا د هغه د خٹلے نہ اور او سپیر موند
 لوڑے را اُ تو او سور شو او منہ کاکرہ - خلق موسیٰ او ہارون ۴ سرہ
 خدائے پہ گرسی ناست اُ لیدو او خورل سبیلے اُ کرہ، د هغه جاے
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرویشته سترہ او د هغه پشان وولاول
 سلاطین باب ۲۲

⑦ (خونو خدائے یهودا پیدا شور عبرانیون باب ۷ آیت ۷)
 ⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نہ او د خدائے کمزوری
 د خلقو د زور نہ زیاتہ دہ، تہ خما خومے اُ امانہ نن پیدا شوے :-
 اعمال باب ۷ آیت ۷

د دے خواتونہ تا سو د خدائے بائیلی تصور اندازہ کړی، د دینہ

نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے ہستی
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ ،

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل او بدامستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل او خیلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ
او معاملہ دوہ کرتہ اُشوہ ، (پیدائش باب ۷۲)

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام د بڑے د بچو خرمن د لاسہ تاؤ کپہ
اودر و غ ئے اُوئیل او خیل پلار تہ دوکہ و د کولوک پارہ ئے خیل نوم
عیص اُبنودور پیدائش باب ۷۳

۱۹) د جہور خو ئے سکم د حضرت یعقوب اور وساسرہ زنا اکرہ ،
ر پیدائش باب ۷۴

۲۰) د موبہنی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا
د کالوہت جوہ کپرو او پہ خلقو ئے د عبادت اکر لو او د ہغہ د پارہ
د قربانی و د کولو حکم و کپرو او وے وئیل چہ داستاسومعبودے
چہ د مصر د مکہ تہ ئے تاسورا اویستی د خروج باب ۷۵

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ
نوپر عاشق شورا وے بللہ او زنائے ورسرہ اکرہ چہ د ہغہ خیتہ
شوہ نو د ہغہ خاوند ئے پہ مکر او ژ لور د سموئیل دویم کتاب باب ۷۶
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی او عمومی
بت پرستہ خیلے شے جوہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ
چپوشو چہ او د سرو بیگمو او درے سوو خر مو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیا پہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائیل شواوپہ
آخری عمر کجے عبا بیان تہ ہم سلام اکر ورا اول سلاطین باب ۷۷

۲۳) یوحنا باب ۷۸ آیت ۷

۲۴) یسوع اُوئیل چہ د آسان اوز مکے تپول اختیار مالہ را کپیشو
ر متی باب ۲۳ آیت ۷

۲۵) مانہ چہ خمیرہ ورا ندے راغلی دی ہغہ تپول غلہ او پاکوان
دی، (یوحنا باب ۷ آیت ۷)

۲۶) امت د پارہ نبی د عمل نمونہ وی آیا د نبیا نو د اشان د نبوت
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعوا نو بدلہ

۲۷) خمیرہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ تپول لعنت لاندے
دی (کلیتون باب ۷ آیت ۷)

۲۸) خدائے د چا عدا التونہ نہ کوی ہغہ د عدالت تپول کار خیل جوئے
تہ اُسیار لور (یوحنا باب ۷ آیت ۷)

۲۹) کوم مسیح چہ خمیرہ د پارہ لعنتی جوہ شو ہغہ موبز پہ بیوہ
اغسینوا و د شریعت د لعنت نہ ئے خلاص کپرو ، (کلیتون باب ۷
آیت ۷)

۳۰) ہغہ یوازے خمیرہ د گنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ د تپولے د نیا
گنا ہونو ہم د یوحنا و جے عام خط باب ۷ آیت ۷

۳۱) یاد دیا نو تہ د گناہ مجبستلو اختیار دے د چا گنا ہونہ چہ تا سو
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو او د چا گنا ہونہ چہ قلے پریر دئی نو
لکے اُس تے شوے (یوحنا باب ۷ آیت ۷)

آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو اوڈ گناہ نہ بچ کید جڈن بہ پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکرہ، چہ دا توتل تخریفات دی،

شپیزم فصل

مکی او مدنی سورتونہ اوڈ ہفے شمیر اوڈ آیتونو کلو اوڈ حروف نو شمیر پہ بیان کینے

د مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

راں کوم سورتونہ چہ د ہجرت شروع کید وڈ زمانے نہ ورا ندے نازل شوی دی، ہفہ مکی دی او کوم چہ دے نہ رستون نازل دی ہفہ مدنی دی (راں کوم سورتونہ چہ پہ مکہ کینے نازل شویدی ہفہ مکی دی، خود مکہ نہ مطلب خود مکہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ دہ، لکہ مثنی، عرفات او حدیبیہ او کوم چہ مدینہ کین نازل شوی دی، نو ہفہ مدنی دی خود دلہ ہم خود مدینہ اوڈ ہفے خواؤ شا علاقہ مراد دہ لکہ بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چہ خطاب اہل مکہ نہ دے ہفہ مکی او کومو کینے چہ اہل مدینہ نہ خطاب دے، ہفہ مدنی دی، خو مشہور ہڈو قول دے، د مکی او مدنی پیژندل د صحابہ کرامولہ اقوالو معلومیری لکہ چہ ابو بکر بن عربی پہ «انتصار» کین لیکلی دی پہ دے بار کڈ نی علیہ السلام شیخ قول نہ دے نقل شوے پہ مکی او مدنی معلومو کینے دا فائدہ دہ چہ پہ نزول کین د ورا ندے رستو سورتونو پتہ لگی او دے سہ، د شیخ او تخصیص مسئلہ پہ آسانہ حل کیدے شی ابو بکر بن الحصار نہ منقول دی چہ شل خو پہ اتفاق سرہ مدنی سورتونہ دی د ولسو سورتونو کینے اختلاف دے، اونور توتل بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب اوہ ویشٹ سورتونہ مدنی بنائی اونور توتل مکی، زیان تفصل اتقان جلد ۱ ص ۹۱ کتے شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو پہ شمیر کینے دوا مشہور اقوال دی،

د قرآن سورتونہ یوسل خوا رس دی، مطلب دا چہ انفال او براءۃ خان لہ خانلہ سورتونہ دی،

دویم دا چہ سورتونہ یوسل او دیارلس دی مطلب مے داشو چہ انفال او براءۃ دوارہ پہ یوسورت حسابیری،

د قرآن پہ سورتونو کین د تقسیمولو یوشو حکمتونہ دی ہر یوسورت مستقل معجزے پہ شکل کینے ورا ندے کول،

د یوسورتونکو او یاد و نکوتہ یوقسم تسلی خوشحالی او ہمت ورکول پہ پہ یوسورتہ ختمولو سہ ہفوی د قرآن یو مستقلہ برہنہ ختم کپہ

متناسب مضمونونہ یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶) نت کار یوہ فائدہ د مکی مدنی سورتونو پیژندل یوشو ضابطے،

د کوم سورت کینے چہ «کلا»، لفظ راغلی دے ہفہ مکی دی، د رکلا غظ درے دیرش خایہ پہ پختل سورتونو کینے راغلی دے چہ توتل د

رات پہ آخری نیمہ حصہ کین دی کو آخری نیمہ حصہ زیاتہ مکی خو استیات پین مدنی دی،

پہ کوم سورت کین چہ سجدا د تلاوت دہ ہفہ مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو پہ سر

چہ حروف لہجی دی ہفہ مکی دی، مفصل یعنی د قرآن آخری او مہ زیاتہ برخہ مکی دہ رطلاق،

دیم او سورت نصر مدنی دی، پہ کوم سورت کینے چہ حد و دا و فرا ئض دی، ہفہ مدنی دی، پہ کومو سورتونو کینے چہ د جہاد بیان دے ہفہ مدنی دی،

۱۷۰) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانویان دے ہخہ مدنی دی
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱۔

دَقْرَان دَا ایتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضہ د شمیر مطابق د
قرآن ایتونہ شیرزہ شمیر سوہ او

شیر شیبہ دی،

دقرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاہد د شمیر مطابق د شمیر او
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود د شمیر مطابق
د ادرے لک دوہ ویشت زرہ شیر سوہ یوازی

زورونہ پنجہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)
زیرونہ یو کم خلویبیت زرہ پنجہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵) دی :-

پیشونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۰۰۳) دی :-

نقطے (۲۱) یولک پنجہ زرہ شیر سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال اده ابدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) ال عمران (۳) نساء (۴)

سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صیین

داہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ وی
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی

داہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کما ایتونہ وی
د سورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل : د زورویلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نہ داخل د

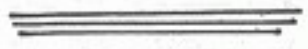
قرآن تراخرہ پورے، یعنی د شیر ویشتہ سپارے ددریم پاؤ نہ رستو
واخلہ تراخرہ قرآنہ پورے :-

طوال مفصل : بیادرے قسمہ دی :-

اوساط مفصل : د سورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے
بصار مفصل : د سورت ربینہ) لم یکن نہ تر والناس پورے،

بعضو علماؤ پہ نزد طول مفصل د سورت قی نہ تر والمرسلت) پورے
واو ساط مفصل د سورت نبأ نہ تر لکنی پورے، او قصار مفصل

ذالم نشرح نہ تر والناس پورے :-

دَقْرَانِ مَهْمَات

اول فصل: دَباری تعالیٰ جلَّ مجداهُ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَباری تعالیٰ جل مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لری
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ زمہ نہ کنس خص
پہ دے زمانہ کینے دَخداکے نہ مُنکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اورو کے
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدار
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے
بلکہ داعدم علم دے۔

دَباری تعالیٰ ہستی ہر کلمہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن
خدائے خنگہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہدو شتہ نہ او کہ خوک بے عقلہ دے دامطلب واخلی نویا بہ دے
شی لکہ خوک وائی ہر کلمہ چہ پہ او چہ مھے نشی موندے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی
چہ پہ او چہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنگہ ا لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (CETAE) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز دکائنات تو د اول
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز دکا رندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے
انکار ا کرو لکہ خنگہ چہ موبز دکا کار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابت
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگا

ساتی، خنگہ چہ ہغوی تہ د دے شیخ علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خو
مُنکریو ا ونہ تے تا بتوونکی موبز کار بالکل د نفی او اثبات تہ میل وی
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے را کلام
حصہ دوم ص ۱۱

۱) ایزک نیوتن لیک چہ دکائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب
چہ سرہ د زرگونو انقلاباتو د زمان او مکان دے دا بغیر د یو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

۲) د دے زمانے د یولو نہ لوکے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، د کومورازونو او پتو خیزو نو چہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ
زریات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمداسے پتیز ی، دینہ یقینی
ثابتیز ی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہغہ نہ یول خیزو نہ صا دریزی،

۳) د فرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول اُستادان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنگہ ا شو او خنگہ
جاری دے پہ دے پنا د داسے یو خالق خا مخا اقرار کول دی چہ ہر وخت
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دان ا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ
ایجاد موندے شی،

۵) فونٹسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونبزہ عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ دہے
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبزہ دخل عقل نظر خالق کائنات ته و پروردہ
کرو، او دہغه په جلال و عظمت عاشقان شو،

... ر الکلام ص ۳۹۰

د نوي فکر په رنډا کېن د باري تعالی ثبوت

دنوی فکر خاوندانوته د معرفت الهی په لار کېن دهره شیخ
خندان جوړ شوی دی، د خدای دانکار سر، پیښ د امریکه یومشهور
ملحد دا شېه پلش کوی،

① د یقینی علم ذریعہ یا جس دے او یا وجدان یعنی جس باطنی (خو
په دے دواړو لارو د باری تعالی وجود نه ثابت پیری،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نه پورته دے او د کوم چیز
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو هغه به څنگه ثابت ا منل شی،

③ کچرے د خدائے هستی ا منل شی، نو په د نیا کېن موجود شر
د هغه د حکمت نه خلاف دے لهدا داسے کائنات چہ هغه کېن شر

هم شامل دے دغه ذات ته نشی منسوب کیدے،

د دریمې شېه جواب | د دریمې شېه جواب ددے چہ باری
تعالی په وجدان رحسی باطنی سره

څکه ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے
دیوڅوکسا نوله دے انکار دے نو د هغه وجه داده چہ د هغه وجدان

صیح ندے، لکه څنگه چہ ظاهری حواسو کېن نقصان راتلے شی دغه
رنگ په وجدان یعنی باطنی حواسو کېن هم نقصان راتلے شی کچرے

د ستریزو نظر درست نه وی نو څه ورته نه ښکاري دغه رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابه شی نو د وجدانی امور و احساس ورته نه کیږی
مؤنبزې بویس هم ویلی دی چہ ظاهری جس سره خدائے څکه نشی
معلومیدے چہ هغه ددے احاطه نه بکړ دے، که بیا هر څوک
خاتمًا زور لگوی، نو د هغه به د مطلب وی، چہ هغه خوب او ترخچ په
ستریزو معلومول غواری، حالانکه هغه ددے احاطه نه بهر د مبصرانو
په ځائے د مدد و قاتو په احاطه کېن داخل دے، نو د باری تعالی ذات
د ظاهری محسوساتو نه بالاتر د وجدانیو او معقولو نو په احاطه
کېن راجی،

د دویمې شېه جواب

د دویمې شېه جواب دادے چہ د دریمې
څیزو نو حقیقت معلوم نه وی مؤنبرزې

مؤن، نو د خدای په منلو کېن د الاشکال و لے وی، لکه چہ شیخ ندیم الحبر د
خپل کتاب رفیضة الایمان بین الفلسیفة و العیلم و القرآن په ص ۳۰ کېن

لیکي چہ سانس دانان ماده، روح او حیات منی او حقیقت لے ورنه معلوم
نه دے، دغه رنگ د عقل حقیقت او ادراک جسی سره د هغه جوړخت

هم معلوم نه دے، لیکن سر ددے، دا څومنی نو د خدائے له هستی په
دے ببناء انکار کول و لے څی

د دریمې شېه جواب

د دریمې شېه جواب دادے، چہ
دا کچرے کائنا تو کېن د شر داسے

واقعات شته کوم چہ حکمت خد او ندی سره اُس خمونبز په علم
کېن سمون نه خوړی، څو کیدے شی چہ ر سترخه وخت ددے سمون

خمونبز په علم کېن راشی، په دے خبره اُس خمونبز علم نه ساتل ددے
دلیل نه دے، چہ بل وخت به هم علم نه راجی، لکه څنگه چہ د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ ذہر و قوانین قدرت
 علم نہ و واوڑ ستور تہ دے علم شو،
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ
 داد چہ موبز تہ کہولو واقعاتو در تخریر علم نشستہ کچرے داسے
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے داد ریوارہ صور تونہ وو، پر ہومی
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکم نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا دہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ د شے
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکم
 نشی کیدے چہ د دغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا د پر خیر نہ
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول اونور، پیرد فائدے
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدہ، یا لکہ او پہ چہ د
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پیر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات
 دے د دنیا د پر و خیزو نوژو نند دے سرہ ترے دے اونور بیشہ پرہ
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان
 اونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د ا بونہ زیات د پر و خیزو نوژو نند و لا دے، اونور
 دیر خیرونہ پکینے، نو قدرت داسے اکرہ چہ بز شرے د دیر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ و وجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پر خان کرم کرے وے
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ د دنیا کئے
 تہول شر و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله
 نشوے کولے اونہ بہ شے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکارہ غنہ فائدے داہم دہ چہ دنیا تیرا یاد دہ او تہول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شبہو لریے کولونہ
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے د باری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھجرت
 تہ بے لہ قصد او ارا دے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، دے دریم صورت ہیچوک قائل نشستہ نہ د
 خدائے منونکی او نہ ناصونکی حکم چہ مادے تہ پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصورت
 ہم قطعاً باطل دے حکم چہ عالم کس حکیم نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوانین دلیل دے، پہ عناصر و امر کیا تو کئے تہ
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو
 او د شے ورٹھے پہ تبدیلی کو کس د سیارو پہ حرکات کو کس یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھے د حرکت مسادفہ یا اتفاقیہ نتیجہ نشی

کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے
 ا لیکلے شی بیباہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بیباہ ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ واره دا پرچے
 بیباہ ابا سی ہچرے بہ پہ ترتیب را او کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیبا دغسے یو
 اشوم نا بیبا نہ دھنے د را و ستوا او نیلے شی نو ہچرے بہ د قسیدے
 پہ اصل ترتیب را او کئی اگرچہ پہ کرو رو نو واره دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سی نو د د نیبا دامرتبہ سلسلہ بہ دیونا بیبا او بے شعورہ ماڈ نہ
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت د چہ داد یو حکیم خدا مے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفلسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)
دویم دلیل توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر
 واره خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان
 علم او شعور لری پہ خنا ورو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی
 چہ بعض اونیو بو توجنہ ہم شعور شتہ، نو داخنکہ کیدے شی چہ دا
 خیزو نہ خود د ما دے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 د علم، ژوند او شعور درے واره و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ
 خدا مے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،
دسایم دلیل دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو توجنہ اودہ و وہ خنا ورو کن دے رخ و اہر لو او پہ انسان
 کنس را وین شو او یو اوچت مقصدے ا غو بنس تو اس د خا غا ددے ترقی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائیڈ مارکن لیکر چہ ددے
 ترقی ظہور ددے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل
 او بیبا د شتہ چہ خدا مے دے حکم چہ ارتقاء ترقی، د پارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم
 رازو نہ پہ برنی علم کنس حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا اہر و نو کن بہ علم
 الحیات کینے او ددے د پتورا زونو حل بیبا پہ علم النفسیات کنس ددے
 د پتورا زونو حل بیبا پہ علم تحلیل او تغلیل منطقی کینے او بیبا ددے علم
 د پتورا زونو حل پہ مقاصد روحانی کنس وی۔

خلوہم دلیل

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تو نہ نفس نباتی او بیبا د
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، د نفس کئی روح دت) اللہ
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلوہم رنرا کن

دویم دلیل

دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ وایو چہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ائنتو
 نوہغہ ورتہ افرمائیل چہ دریا ب کنس ستا کشتی د وہ شی تاسہ د ہغہ
 تختہ قدرے نہ وی اولاصو ہم نہ دسختی نو ستا بہ د بیچ کید و خہ امیدای
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، ایبا امام موصوف او نیل چہ د بیچ کید و
 ظاہری اسباب نشتہ بیبا ہم ددے امید لرل د چا پہ آ سراخو بہ وی

دغه آسرا خدا دے، نو داد باری تعالیٰ کہ هستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رح یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کدریاب بلے غارے
 تہ نشی راتے نوک تبول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی
 درے عالم ک غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل ددے دلیل دے چہ ددے
 چلوونکے شتہ چہ ہغہ خدا دے دے،

دریم دلیل دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ ک ثابت باری تعالیٰ دیارہ
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ ک ثوت پانہے چہ بزہ ا حوزی نو پچے
 کوی چہ کدرینمو چینجے ا حوزی نو درینم تریجوہ شی او ک شہد و
 چٹی چہ ا حوزی نو شات تریجوہ شی نو دیوخیزہ درے مختلف خیزونہ
 جو پیدل دے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہغہ قادر مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

خلورم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک
 دادلیل داسے ورکپے وو چہ ہرکلمہ ک یوانسان
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہم نو معلومیزی چہ دا
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

پنجم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بیضی داسے و ایو چہ کچرکے
 آگٹی نہ پچے را اوٹی او ک آگٹی ہغہ مضبوطہ قلعہ
 ماتہ کرمی او ک پچی کرا و تونز وختہ چرکہ ہمداسے پہ آگونا ستہ وی،
 چرکہ کدے کینا ستوپا بند و ل ک پچی ک جو پید و وخت معلومول
 ک آگٹی ک ما تو ل وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خدا پید

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ ا بنودل، دے نہ ک اللہ هستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو ا بنو نواس ک قسمانیم
 او نو بو تود ہغے ک قسمانیم پانرو میو و او کلو تونہ
 ک اللہ تعالیٰ پہ هستی داسے دلیل بنوے دے چہ ددے ہو لوما دہ
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ اوبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ
 پید اکیدل دا بناتی چہ ک دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کر ہ چہ
 خدا دے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رح بہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کپیدی
 مؤنبر نور ہم واضح بیان کرہ : سعدی رح فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار	ہر ورقے دفتریت معرفت کبر بگار
------------------------------	-------------------------------

اوم دلیل دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد ک مو
 پلا سربا د خپل ماحول ک خلقونہ از دہ کوری دی او دا سلسلہ تراخو
 تلے دہ تردے چہ ک اول انسان ک دنیا پہ بارہ کین دا جواب ختم
 شی چہ آخر ہغہ ک چانہ ژ بہ زدہ کرہ چہ بغیر ک دہ نہ بل ہیشوک
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ ددہ ژ بہ الہامی
 وہ او ک دغے الہام کوونکی نو مر خدا دے دے، اس مؤنبر باری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلامی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ ک ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ
 ا دلیل حدوتی کائنات او عالم ددو و خیز و نوم دے، یا بہ
 جسم وی یا بہ پہ جسم ا اشرہ بل خیز داد و اہ خیزونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو
 وختو کین پہ دوو خالیو کین وی نو دامتحرک دے، او کچرے پہ دوو
 وختو کین پہ یو خائے وی نو ساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضدی
 چہ حرکت راشی نو سکون ختم او سکون چہ راشی نو حرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نو جسم او جسم سرہ تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رپیدا کوونکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پچلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پندا نے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شوہ

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کو لے شی مستح
 الوجود چہ دکید و جو کہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو
 کین پنٹہ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اُس عالم مستح الوجود ٹھکہ نہ دے
 چہ داموجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھکہ ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و
 او پینواوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ
 چہ دہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو دہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ دا خیل ہنچ رنگ نہ لری داشتن دعالم وجود
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت پکار وی او داسے بہ
 تسلسل (د پندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 نور د خدائے دے چہ دہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم دہغہ دککات داسے تقاضا دہ چہ د
 عقل دکرک پکین نہ لگی :-

دلیل قاسمی

دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ
 درخت وی تریہ نہ جد اگیری، لکہ داور نہ گری او تاؤ دے تہ پہ
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا و ذات دا غواری
 گری او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم دگرو صبی خیز لازم نسبتہ
 وی کلہ بہ وی او کلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض) ویلے شی لکہ
 دوسرہ گری چہ کلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین دعلت تپوس
 لکہ بہ و لے گری دی او پہ ما بالذات کین دعلت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور و لے کرم دے
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض) ٹھکہ پکین یو خیز وی کلہ پکین نہ وی کلہ ریک
 پہ وی کلہ نہ وی، نو دلتمہ داسوال خامخا گیری، چہ دکائنات
 موجود دی ددے جواب بہ دا و کو لے شی چہ کاد داسے ذات
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود دہغہ ذاتی او ضروری
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ
 موجود دے) داسے ختم شی لکہ داسوال ختم شی چہ اور و لے

اور تہ لکھو

گرم دے، نوپہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو
ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،
قدرات، کلام او ارادہ بتول "ما بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک
پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ
ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا
د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ ک چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب
الوجود ک

۴۔ دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک
ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلول اتوا و اسبابونہ
ک مسیبا نو علم مراحی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ ک مان
نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خممرہ قوانین معلومہ شوی و
ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیر ک
دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلوم قوا نینو سر ک دے
دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ
سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ کچرے دا حکیمانہ قوانین کم و
نو سائنسی ترقی پہ تپہ و لارہ ک ہکے چہ سائنسی ک قدرت ک قوا
معلومول او بنکار ک کولو نو م دے، دا بنکار ک خبرہ دہ چہ د
حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی
ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار کحک نشی جو پیدے چہ
پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵۔ دلیل حبئی

ک شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس
الحبۃ، نوے رسالے مطابق ک بتولو کائنا
پہ خہیرا کین محبت آخلے شوے دے؛ او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-

۱) یوم محبت ناقصہ :- (۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم کمال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے
بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً
مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت ک کو چہ دا موجود دی
نیشٹ سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو
چہ ک ہفہ محبوب د موجود وی نو ک محبت کاملہ د لے محبوب
موجود نہ وی؛ ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
شو، او ک اللہ محبت تہ کامل کحک و پیلہ شی چہ د محبت ناقصہ بتول
محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۲: دلیل التجائی

دنیاطلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک
مظلوما نو شیر ک ظالما نو نہ دیر خریات
وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولو اسباب او ذریعہ نا امیدئی کینے
دخیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کولو پارہ
یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید کولو کوشش کوی چہ ہفہ و
ک بتولونہ بالا اوقادیر مطلق وی او حالات بد لول و ک ہفہ پہ قابو
کین وی دا سے قسم التجا کانے کما کانے اوزاری پہ بتولومذہبونو
کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۳: دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
شپہ و رخ، سپر لے او خزان، دستر
حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک
یوحکیم ذات ک موجودیت کحک دلیل دے چہ ک ہر ترتیب

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اور دروغ اور کدویم بیان بالکل رشتیا اور صحیح دے دغہ رنلیک د جہان د عبارت بارہ کتے د مادہ پرستو بیان د رومی کس پہ شان دروغ او غلط و کدویم او خدا پرست بیان بالکل صحیح اور رشتیا حکیمانہ او عاقلانہ دے لہذا عقل پہ موجب د جہان د عبارت د پارہ د خدائے وجود د ضروری دے او پچھلہ د جہان د عبارت د خدائے ذات، صفات او کما لونیوہ ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ مؤنر ژوندی یو دیر نور خیز و نہ ژوندی دی، نو دا دلیل دے خبر دے دے چہ دنیا عالمی حیات ر ژوند دے پارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ د حقیقی او اصلی ژوند دے ذات ہم د رب العالمین دے۔

۱۰: ذکری دلیل

د اللہ پہ ذکر کین کامل خون د، د انجذاب انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د نیشست پہ ذکر کین خون د خولا خٹہ کور د سرکہ ذکر کئے وی نہ، نو دینہ معلومیری چہ د اللہ ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

د اقا نون دے چہ د هر مفید د پارہ د مطلق وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیز نہ یو محدود او مفید خیز حاصلول دی، مثلاً د مکہ حد بندی هلہ کیری چہ وسیع زمکہ موجودی نو کائناتو نیولو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود کتے نہ اور اکیر دے دے د پارہ د حدود، قبود او مکان او زمان نہ بالا تر د یو هستی ضرورت دے او د صرف در رب العالمین ذات دے

ترتیب و رکوع کے وی، د دیوان حافظ د الفاظ ترتیب د ا بنا ئی چہ د دے ترتیب و رکوع کے شتہ الفاظ پچھلہ یو پل سرہ ترتیب نحو کد ہمد عسے د کائناتو داغت او حیران کن ترتیب د اکواھی و رکوی چہ دلتر یو عظیم ترتیب و رکوع کے شتہ چہ اللہ دے او ہم دا د اللہ تعالیٰ د هستی دلیل دے،

۸: دلیل شعوری

دا جہان یو لوئے عمارت دے چہ د دے ہرہ پُرزہ د حکمت د کہ دہ او دا دلیل دے چہ د دے با فی او معمار د عقل او شعور خاوند دے نویا د دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا شتہ کوتہ ہیا مومی ہفتہ دوارہ ورنوئی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اُس دا دوارہ کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یو وائی چہ دا ہر خہ پچھلہ شوی دی کچہ خستہ پچھلہ جورے شوے ہیا پچھلہ پچہ شوے او ہ پچھلہ ماغلو، بل شو خستہ پچھلہ ورفلے پچہ شوے پچھلہ ہیا یو خٹے شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچھلہ جورے شوے قالینو نہ پچھلہ جورے شوے دگدو بزونہ پچھلہ وری را او تہ یو خٹے شوے پچھلہ رنگ ا بو راغے دا پکین پچھلہ رنگ شوے او بو تی کلونو پر پچھلہ ا شو او قالین تریار شو، او بل وائی چہ د ا سے نہ دہ دا تبول پچھلہ نہ دی شوے د ا د ماہر انجینیر او کار یگر د پو ہے او فکر نتیجہ دہ دے وچہ د عمارت نقشہ کئے پہ ذہن کین تیارہ کرہ، ہیا ئے ضروری خیز و نہ او سامان راجع کر و او پہ ماہر انو او کار یگر انو ئے د نقشہ پہ مطابق جو رکڑ اُس د دے دوارہ بیان چہ د عقل پہ عدالت کینے پیش شتی نو فیصلہ بہ دا وی چہ ر و چے سرے لیونے دماغ خرابہ دے او دویم

وجودِ باری تعالیٰ اور قرآن مجید

قرآن دہشتائی چہ د خدا اقرار د انسان پہ فطرت کن داخل دے
 د علم الانسان د ماهرانود ا متفقہ فیصلہ دہ، چہ کوم وخت د علم
 فٹونواوتھذیب و وجود نہ وواو انسان پہ فطری حالت کینے وونو
 ہفہ دا سے وخت کین ہم د خدائے عبادت کربدے، د یوم مشہور
 مکتس مولر، پہ کتاب "الکلام" کین دا خبرہ نقل دہ چہ "خونبزا اسلاف
 د خدائے پاک پہ ورا ندے ہفہ وخت سرتیب کربھو وچہ د خدائے
 پاک نوم لے ہم نہ ووزدہ، د جسمانی خدائے یعنی د بت عبادت
 دیکھ پس دا سے پیدا شو چہ اصلی انسانی فطرت د مثالی صورت
 پہ پردہ کین پت شہر اہم دغہ وجہ دہ چہ د دنیا د تاریخ معلوم
 سرہ د دنیا پہ ہرہ برخہ کین د خدائے عقیدہ موجودہ و ا۔ اٹوری
 مصری، کلدانی، یہود، اہل فینیشہ بقول د خدائے قائل وو،
 پلو تارک وائی چہ د دنیا تہ اگورائی، پہ دیروخا یونون کین قلا کلا
 کارخانے، سیاست، علم، فن، کارکسب، دولت بہ نہ وی لیک
 خدائے بہ ہر خائے کین موجود وی، دوحی او الہام متبرک د فرانس
 یوم مشہور فاضل ر فولتیر، وائی چہ زردشت منوسون، سقراط
 بولود یوسردار، یومنصف او یو خدائے عبودت کولو، ہمدغہ

فطرت دے، چہ قرآن لے دا سے بیا اتوی:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ مِنْهُ ذِكْرَ خَدَائِهِ وَذِكْرَ
 ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ، دملانہ د ہفہ نسل دا ا بنکو
 عَلَىٰ نَفْسِهِمْ، أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ سَوَّاهُ
 بَلَىٰ سَوَّاهُ نَاجِ سُوْرَةُ الْاَعْرَافِ ایتہن کمرل چہ آیا حہ ستا سو خد
 یم نو پتولوا و ٹیل چہ اوئے مونز گواہان یو،

لیکن د خارجی اسباب او اثراتونہ کله د فطری احساس د باؤشی نو
 فکہ قرآن خائے پہ خائے د فطرت خیر دارہ کرو،

آی اللہ شک فاطر السموت و الارض القرآن را یا د خدائے پہ بارہ
 کین ہم خہ شک کید بیتی، کوم چہ د آسان او من مکہ موجد دے
 کہ خود خارجی اسبابونہ دا فطری احساس دومرہ د باؤشی چہ
 بوازے د خبر دارئی اشارہ و رلہ کافی نہ وی پہ دے وجہ قرآن د
 تجربہ او د جس پہ بنیاد د خدائے پہ وجود استدلال اگرو، دانسانی
 تمیز او پوھے د شروع نہ، انسان تہ چتہ کوموبیدی بھی او حیسی !!
 مقدمات تو علم وی ہفہ دا دے، چہ کله ہفہ خہ خیز پہ ترتیب او
 تنظیم بیا مومی نو د ہفہ یقین راشی چہ چا عقلند ذات د ترتیب
 و تنظیم ور کریدے او د بے ترتیبہ خیزونو دا اندازہ آخلی چہ
 دا خیزونہ پچیلہ رایو خائے شوی دی د حافظ یا نظامی د شعر بے
 ترتیبہ الفاظ یومعمولی انسان تہ ور کرہ ہفہ چہ لے سل وارہ وارہ
 ارا و اروی نو ہم بہ تربہ ا تکل د دوی ہفہ شعر پچیلہ جور نشی
 حالانکہ ہر ہفہ الفاظ د شعروی خو صرف د ترتیب ور کولو کسر
 پکینے باقی وی نو دا بہ کله اشی چہ د دنیا دا پہ ترتیب نظام د
 پچیلہ جور شوعے وی، قرآن مجید د خدائے پہ وجود د اسے استدلال
 کرے دے:

- ① صُوعَ اللّٰهِ الَّذِي اَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ
  - ② مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَفْوِیْٓتٍ ۚ
  - ③ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُوْرٍ ۚ
- دا د خدائے کاریکری دہ چہ
 ہر شے لے پہ پچہ جور کریدے
 د رحمن پہ پیدا او بنت کین بتناسو
 خہ فرق ا نہ وینئی بیا بیا ہمرا گورئی
 سورہ ملک آیت ع
 چہ درز پکین چرتہ بنکاری ہ

رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا
 لَا تَبْدِيلَ لِمَا خَلَقَ اللَّهُ ط
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا
 ہیخ تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ ہیخ تبدیلی نہ
 موے

خداے پاک ہر یوخیز جو
 کرواویاے د ہنے یواندازہ مگر
 کرے د خداے پہ پیداوبنت کئے
 پہ طریقہ کس بہ تہ ہیخ تبدیلی نہ

پہ دے آیتوں کو کس قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی راکامل
 او بے نقصانہ دے رے پہ ترتیب او مناسب دے (۳) دد سے اصولو
 اوضوا بطو پابند دے چہ خو کئے ماتو لے نشی ہر
 نچہ تحقیقات آخری حد تہ سیدلی دی او دکا ثنا تو پہ سو نورالو
 بنکارہ شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیر شور او فکر سرہ د
 خداے د ثبوت ہم دا اسناد لال پیش کوی ہر
 ارسطو د خداے د وجود، د ہغہ د توحید او د تیامت قائل دور ملل
 ونخل د شہرستانی جلد ۳ ص ۳۹

راکملین ایڈور دوائی چہ انسان ہغہ وخت حق دق شی چہ دا سے
 خلق او بینی چہ ہغوی داوائی چہ د ناطق او مکرما مشاہد انوغوی
 عجائب تو پہ لیدو ہم داوائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپلہ د پیدا
 کیدو نتیجہ دہ، دافرضی احکام لو نہ او عقلی گمراہی کو مولہ چہ خاند
 د علم محسوسات، تو مریبے دے دے لورہ علم حقیقی یا لکل باطل کو
 دے پہ فزیکل سائنس پوہیدونکی ہیچرے پہ دے یقین نشی کوئے،
 (۲) ہر برت اسپنس لیکر دارازونہ چہ ورخ پہ ورخ نودہم پارک، کیرہ
 ہر کلہ چہ موبز پہ ہنے زیات بحث کو، نوداہہ خامتا منلے شی چہ
 انسان د پاسہ دا سے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د ہغہ
 موجب دا ہول خیزونہ موجو دینی،

۳) پروفیسر لینہ وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تلو
 خیزونو عالم دے پہ ہرخیز قادی دے، د خیلو کار یگرو پہ ذریعہ
 حیا پہ ویراندے دا شان جلوہ گردے چہ حیران او بیخودہ شم
 (الكلام جلد ۲ ص ۵۲ و ۵۳)

دیاری تعالیٰ توحید

پہ کومر لاٹلو چہ د خداے د وجود یقین راخی ہم ہغہ د خداے
 دیوالی دلائل ہم دی، عالم دیرے برنے بنکاری خو حقیقت کس ہغہ
 یوخیز دے، لکہ خنگہ چہ د انسان اندامونہ مثلاً ستریزے غویرونہ
 خو پہ لیدو دیر بنکاری لیکن ہغہ حقیقت کس یوخیز انسان دے
 اس دے پیدا کوونکے او چلوونکے ہم یوزات دے دودہ ندی نودر کو
 نہ بہ زیات خنگہ وی، خک چہ یو خداے انتظام چلوئے شی، نوبل خدا
 بیابکارہ شو او بیکارہ خداے کیدے نشی او کچرے دوارو ہم انتظام
 نہ شو چلوئے نودوارہ خدا یا ن خک نہ شوچہ دوارہ بہ ہے دسوی
 او بے وسہ خداے موبز چر نہ تہ دے لیدے، کچرے دوارہ مختلف
 نظامونہ چلوی، نو عالم بہ تس تس شی او کچرے دوارہ یونظام
 چلوی نوبیا ہم عالم خک بہ گما و د او ختم شی چہ د عالم حقیقت
 یودے او چلوونکی د یو حقیقت دودہ یازیات خک نشی کیدے چہ د
 وجود او دات پہ مینخ کس دا سے نسبت وی، لکہ د ظرف او مظروف مثلاً
 پنرہ اونچہ، اس کچرے یو خداے یوزات تہ یو وجود ورکوی او بل
 خداے ہم دغہ ذات تہ بل وجود ورکوی، نودغہ یوزات پہ دینچہ
 ختم شی، لکہ چہ یو پنرہ کس دودہ خیرے ور امندے تو ہغہ شلیزی
 او پنرہ پاتے نشی، دغہ رنگ ددوارو خدا یا نو پہ دخل ورکولو د
 عالم تباہی دہ او کچرے بل خدائی، پکین دخل نہ ورکوی نودا سے بیکارہ

او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتہ وی کوم خائے
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکم چہ دادواپہ کہ زورئی د خدائی
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل
 دخل بہ ورکوی، نو اس موبز و نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف
 تصرف کوی نو ہم عالم نس اس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ ننه خان خان لہ
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق اشلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-
 لوْكَانَ فِيهِمَا الْإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ۖ كَچرے زمکہ آسمان کینے دیر
 سُورَةُ انْبِيَاءِ آيَةُ ۲۲ ۖ ۖ خدایان وے، نو دواپہ بہ بریاد
 شوی وو
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتو لومذہب نو کین شتہ مشرک
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ ۖ كَچرے د مشرکانونہ تپوس
 وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ طر سورہ ۱۶ : ا کہے، چہ آسا نونہ اوزمکہ
 لقمن آیہ ۲۲ : چا پید اکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پید اکری
 عیسیان رمشرکان منی درے خدایان خوائی، چہ دادے واپہ یودی
 خبرہ غلطہ دہ خوبیا ہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت
 کوے، باری تعالی سرہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نور شیونہ
 ہم شریک کرے : حکم د کامل توحید نہ محروم شولہ، پہتو لومذہب نو
 کینے بوازے اسلام داسے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-
د شرک مذمت

- ① شِرْكَ د مَغْفِرَاتِ جُوكَه نَه دَعَا، اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ
 وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ سوره النساء آیہ ۴۸
- ② پہ مشرکانو جنت حرام دے، اِنَّهٗ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَيِّهِ الْجَنَّةَ وَمَا وُجِه النَّارُ ط
- ③ د مشرکانو توبے نیکی بر باد دی: وَلَقَدْ اَوْحٰى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ
 مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَنْ اَشْرَكَتَ لِيُحِبَطَّنَ عَلَمَكَ وَتَتَّكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ
 سورة الزمر آیت ۲۵ :-
- ④ د مشرک د پارہ د بخینے د عاجز نہ دہ، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا اَنْ يَّسْتَعْفِفُوْا اِلِلْمُشْرِكِيْنَ وَاَوْ لَوْ كَانُوْا اُوْلٰى فُرُجٰى مِنْۢ بَعْدِ مَا
 تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنْهٗمُ اَصْحَابُ الْجَحِيْمِ سوره التوبہ آیہ ۳۳
 مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او دعالم پہ خالقیت کین دہ سرہ پہ شریک
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی
 : مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کریدے،
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفات او پہ فوق الاسباب افعال او عبادت کین
 تے ورسہ نورے مقصد سے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید دھر
 قسم شرک د بوئنی نہ پاک کرے تزدے چہ دما فوق الاسباب نفع
 او ضرر، مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا
 اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سورة اعراف
 حاضر او ناظرے یو ذات خداوندی اگردہ ولو، و هو معکم
 ایتما کنتم ورسورہ الحدید آیہ ۲۵ :-

علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۴۷
دھشکلا تو حَل کر لو د پاره ئے بلل هر هغه سره خاص کرکړه :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۶ :-

هر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دغو بنیتل ئے هم د الله
ذات سره خاص کرکړه :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ طرسورۃ
الفاحه آیت ۱۶ :-

تر دے چه سجده تعظیمی ئے هم الله سره خاص کرکړه کومه چه
نور و دینو تو کین د غیر الله د پاره جائز وکړه اِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ :-
سورۃ الجن آیت ۱۶

نذار لغیر الله، قسم بغیر اسم الله، طواف لغیر بیت الله ئے بند کړو
او دایه د شاک توله دروازے بند کړه، حقیقت دا دے چه
د خدا ئه د اقرار نه په زړه چه کوم اخلاق اشر غور زیزی هغه بغیر
د دے توحید کامل نه نشی کیدے، دا طاعت، انقیاد، اِحبات،
خشوع، استقلال، توکل او اِخلاص حالت په زړه هله طاری
کید پشی چه دا خیال او اعتقاد ئے وی چه خمون بن د ټولو حاجتو نو،
ضرورتو نو، امیدو نو، غرضونو او مقصدونو هم یو مرکز دے،
دا شان د آزادئ، زړورتیا او بے نیازی صفتونه د دے توحید کامل
نه بغیر نشی پیدا کیدے کوم کس چه د یو ذات نه یو بل څوک
حاجت روا کړی د هغه سر په هره آستانه د تیبیتید و د پاره تیاروی

نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او عرفی
معنی په د الله له طرفه خبر و کونکے وی، او کچرے د نبوة په معنی د

رفعه نه منقول وی نو د نبی معنی به د ټولونه لوړ او اوجت شان
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نه منقول وی، نو مطلب به ئے
دا وی چه پیغمبر عم الله ته د رسید و لار او وسیله ده، په رومبی
صورت کین مهموز اللام او په آخرو دوو صورتونو کین به معتل
اللام وی، د د آ شاعره و نه د موافق، شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف د نقل کړه دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ أَرْسَلْتُكَ إِلَى قَوْمٍ غَبَرٌ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ إِلَى النَّاسِ جَمِيعًا :- چه الله د افر ما ټیلی وی، چه
نه ما یو قوم یا ټولو خلقوته پیغمبر لیرے ئے :-

د نبی رومبی دوه لغوی معنی امام راغب رحمه الله په مفردا تو کین
لیکلی دی، د نبی یو څو خصوصیات دی چه په هغه د غیر نبی نه جدا کړی

د نبوت خصوصیتونه

۱) یو انسان د نبوت د عهدے د پاره چو نر کول د الله کار دے، د
عهد و هبی و کسبی نه ده، الله تعالی په ظاهر یا ظن په حال او مستقبل
پوره خبر دار دے چه هغه کوم انسان ته د نبوت فرض په غاړه کوی
نو د دغه فرضو د ا کولو په هغه کین کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رَسُولًا طرسورۃ الله بنه پوهیږی چه د پیغمبرئ
منصب چاله ور کول په کار دی :-

۲) د نبی علوم هم و هبی وی کسبی ندی، هغه د زکے د کوم ا ستاذ نه
زد کړه نه وی کړی، بلکه د آسانی ا ستاذ نه به د آسانی علومو
زد کړه کړی وی، او د زکے په تعلیم کین هغه ا رمی ر نالو سته وی
امام غزالی رح د احیاء العلوم په رومبی جلد کین د عقل د مرتبو
د فرق دا یسے بیان کړه دے چه د خلقو د عقل مرتبے مختلف دی

بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے
تیز د ماغی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳) په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبش دنورو نه ممتاز وی
بخاری وغیره کبش دی :-

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبش له یتولو خلقو
بهتر و :-

۴) په علم او عمل دواړو کبش کامل وی، د علم کمال ته د اده چه
کبش غلطی نه وی او د عمل کمال ته د اده، چه کنا ه توهمه کبش
او د عبادت الہی د حد نه تیریدال دده په عمل کبش نه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی :-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه نه پاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کبش
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کبش د غلطی او کنا ه څنکه امکان کبش شی :-

۵) نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کبش راشی نو هغوی په علم او عمل کبش کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو یتولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶) د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بشاره معلومبزی، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د
بهر او یتولی د فائده په خائے به عمومی فائده وی :-

۷) د نبی اومر خصوصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی
کړدار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبش یو شان وی
کوم خورا ک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په

حالت کبش ته وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبش وی، کومر
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبش وی هم هغه ته

د مالدارئی په حالت کبش وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبش محفوظ دے
کویا ک پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد :-

قربا نبوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،

د پیغمبرانو علیهم السلام د زره ادر روح خدا داد پاکي او صفائی د
هیڅ ماحول نه خراببزی او کنا ه کبش نه دده مطلب دا شو چه
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸) د نبی په ژوند کبش د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویئی او د خان
بشاره کولو هیڅ نېنه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل خان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹) نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بشاره او پته
په دننه او بهر دو ستانواو د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کبش بلکه په هر حالت کبش د رضائے الہی د لارے نه یو دزه هم نه اوږی
د کبش حالات او خائی کیفیات د هغه په استقامت کبش څه نقص
نشی را ویتے کویا کبش د الله رضائے او د شرعے تا بعداری د هغه په خبیر

آخله شوی وی،

۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دے پارہ عجائبات اور معجزات ظاہریزی
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رن دے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دے ہفتے مقابلہ
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دے عویدار نہ بہ ظاہریزی رہے دے دعوے
 موافق بہ وی (۳۶) بل نبی تہ بہ دروغون نہ دائی رہے دے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ
 وی رطیع نو لکشور ۲۷۵ تا ۲۷۸

دے معجزے اصولی قسمونہ دے دے دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دے پارہ
 (۳۷) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ تے شق القبر، تکثیر طعام و میا ہ
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خار و خنار و آونو تہو خبرے
 کول دی۔

پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون

معجزہ او کرامت دے پارہ دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دے پارہ اختیار ہی نوی پہ اکتساب
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دے وار و سبب
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے ہفتے دے لغت امان
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَخْلَعَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہفتہ سحر دے، دے سائنس
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
 اوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے ہنکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
 کینے بہ جکہ داخل وی، چہ دے ہفتے مخفی ہفتہ اسباب موجودی کوم چہ
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیم یافتہ او مشق کوونکی خلق
 تے استعا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ
 صادر شوی وی، نو ہفتہ ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ
 الاشراف او سکاکی نہ ہم دا سے اُمور ہنکارہ شوی دی چہ دے نبوت
 دے دعوے تے نہ لولہ زتاریج کین شتہ دے درنگ دے ابوالطیب المتنبی او دے نوو
 متنبیانو نہ ہم دا سے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تگ نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ
 پہ حقیقت کینے لاس نہ ووبلکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین اورد
 دا سے بند کرو چہ یونغرے ہم نہ بگیڈو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۸۱ عاشرم ابن سینا
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارقو دے خلاف عادت خیزونو
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دار
 اِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ
 فَيَا يَنْتَ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے
 شمیر کریدی لیکن دے ہفتہ مقصد خوارق پوہ تے تزدے کول اودانے
 مقصد تہ دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او
 مشقی دے

دنبوت حقیقت

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل

پہ ذہن کین را وستود پاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دہغے خلاصہ دادہ . چہ انسان کین دودہ طاقت
 دی ، (۱) د خیر او شر معلوم قول (۲) او دویم د خیر د عمل کو لو او د شر
 د عجز کید و طاقت ، د رومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو پہ لحاظ د انسان
 دے قہ دی ،

(۱) یو ہغہ خلق چہ پخپلہ پہ دے او صافو کین ناقص وی ۔
 (۲) بل ہغہ خلق چہ پخپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا نو تکیل نشی کو
 (۳) بل ہغہ خلق چہ پخپلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کو لے شی
 دکمال بیا مختلفہ درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہغہ د بالکل صحیح وی او
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ او د قوت عملی دکمال آخری حد دادے
 چہ ہغہ تہ د داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پخپلہ تر بنہ کارونہ صادر
 او بدئی د صادر دید و امکان تر بنہ وی ، کوم یو انسان تہ چہ د نظری
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی وی
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، پہ (معارج القلہس) اور (المنقذ من
 الضلال) کین د نبوت پہ حقیقت د پوھے لہ پاره چہ کوم تقریر کو
 دے د ہغہ خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدائش پہ وخت جاہل وی
 د بتو نہ رومی پہ ہمت کینے د مس قوت پیدا کیری چہ پرگرم ، بیخ
 او سخت پیڑنی ، بیا پہ کہ کین قوت حاسہ او باصرہ پیدا شی چہ پہ
 رنگ او مقدار پیڑنی بیائے د آوری د او خلو قوت پیدا شی چہ پہ
 ہغے آواز او مزے پیڑنی او پہ دے د محسوساتو د ختم شی
 بیا یوہ نوے د تیز دور شروع شی چہ پہ ہغے دے د ہغہ خیز و نوے

صادی ، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی د آدور پہ او م کال د عجز
 شروع کیری کیری دے دور کین دے خپل ، پردی د خوراک خکاک قابل
 بزور نہ او پیڑنی ، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہغہ انسان ممکن ،
 مال ، صحیح او غلط پیڑنی اُس دے نہ ویراندے یو بلہ داسے دہ
 د عقل رسائی ہغلنہ نشتر لکہ خنگہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا
 نہ ، دے درجے نوم نبوت دے چہ د ہغے پہ وجہ دوحی پہ رہنما
 ہغہ علوم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کوند و نہ چہ عقل
 جز دے ۔

د نبوت تا بتو لو د پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ ، دویم طریقہ
 دہ چہ نہ بول کارونہ د کولو دی ، اونہ د نہ کولو ، بلکہ بعضے
 کولو دی او بعضے د نہ کولو ، اُس دا سوال پیدا کیری چہ د کولو او
 نہ کولو د کار و نو فرق ہر انسان کو لے شی ، او یائے ہیشوک نشی
 یائے شوک کو لے شی او شوکے نشی کو لے رومی دوارہ احتمالونہ
 رابا بطل دی ، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری ، چہ بعضے انسانان
 چہ ہغوی د احد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی ۔
 د احقر پہ خیال کین د بعضے لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان ، کفر د طلعت
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی ، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس
 نہ بہر دی نو ددی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے ، حکہ چہ د کثیفو خیزونو
 د تریا قواوز ہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی ، مادیا تو کینے لطیف اشیا
 الاثر وی ، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے

پر مندا ہے وہی، لہذا آد انسان فلاح دے خیزونو د نفع او نقصان
 یوازے رب العلین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل
 پہ دوارو کئے ہیج جو رخت نشو نا تلے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے
 چہ خہ قدرے نسبت ئے د اللہ، ہ وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا وا بو یو خائے کو لو د پارہ
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یخ او بنید ویکے
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے
 مینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پہ ذریعہ امت او عامو انسانا نو نہ منتقل کو لے شی د رواج
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کن دہر یو
 جڈا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خان لہ
 دی، دا ہول خاصیتونہ ددی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ
 نوعیہ پہ موجب حیوانا نو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 بلوم او فنون حاصلوی، خود اتول علونہ د انسان بدنی حالت
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان نہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ نہ
 ملکیتہ ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ
 کو ی چہ دا خہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی
 ی، او خہ د پارہ ئے پید ا کرے یم، او ددے سوا کو نو پہ جو ا بر تو کئے
 د یو دیر لو ئے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،
 زنی نہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضائو لے مقرر ہے
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر
 انسان پیدا کرے کو م چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری
 تون) د ظہور سبب جو رہ شی دانی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفتونو تقاضا د ادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العلین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ

د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، یو عمومی او دویم انتخابی او عمومی داچه الله رب العلمین هر کس ته ځان ځان له په هر ملک زمانه کښ ددے خبر ورکوی، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه خلاف ده، چه یو حقیر انسان امیر یا بادشاه هم داسه نه کوی چه کور په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوی، نو دویم صورت اوس داسه مناسب دے چه الله تعالی یو غوره انسان اټاکي او د هغه په واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړی چه د خلقو دین دنیا بشی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خیر او شر د عملونو د نتیجونه خبر شی د داسه منتخب او نمائنده حاکم اعلی هستی نوم د شرع په اصطلاح کښ ښی اور رسول دے :-

(۶) د جې د لیل د انسان په فطرت کښه د جسمانی ضروریاتو لکه خوراک، شیناک، نکاح وغیره) محبت هم پروت دے، او د روحانی ضروریاتو (د الله) محبت هم، په دنیا کښ د بتولو قومونو او مذاهبونو د ایشمیر، عبادت کا هونو ددے، صحیح یا غلط مظاہر دی، د عبادت طریقو وی او که غلطه خو مطلب ته الله سره د محبت ثبوت دے، هر که الله پاک د ټولو خلقو محبوب دے او د محبوب، ضالبتول هم فطری غوښتنه ده خود ارضایو پټ خیز دے چه د هغه اظهار به په کلمه نه چه په قیاس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات چه بنکاره کیری هغه ته ښی اور رسول وئیل شی، او په دغه کلام د اخوښی او ناخوښی متعین حدود و د شریعت په اصطلاح کښ خو باطله عقیدے، ښه او خراب خوښونه او نارا و عملونه وئیل شی (۷) عدلی دلیل، انسانان د خپل ذات باقی ساتلو د پاره د خیزونو محتاج دی، خوراک، شیناک، او ځان ځان ساتنه، او د خوراک

نوعه د باقی ساتلو د پاره ددنه علاوه د نکاح او د ښه هم محتاج وی دا خلوس ضروریات ټول انسانان غواری او طلب کوی، هر کله چه هر انسان پرخپل شهوانی او په نزوی قوت د ضروریات لټوی نو ځان ځان په جگر ښه او کشمکش پیدا کیری او هر یو به خپل غضبی قوت غوښتنه کوی، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ښکار دے چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړی اوس به دا قانون د چا وی (۸) دیو انسان یا د کڼرو انسانانو پار لیمنت او یا به ته خدا ته جوړی، په ژومبی ژوو صورتو کښه د عدل مقصد نه پوره کیری، ځکه چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خیزونه ضروری دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خیر و شر حد نوم متعین کولو کښه غلطی ا نشی :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو کښه به انصافی ا نشی :-
  - ۳) پره داری به، پکښ نه وی چه د قانون په جوړولو کښه د خپل قوم د خپلو وطن دارو لحاظ ا نشی او د نور وحق ا نه و هله شی :-
- انسان کښ دادرې واره صفت نشته دده علم مکمل نه ددے د پوره شفقت شته او نه د پیره چټی نه پچ کیدے شی، خود خدا ته په ذات کښه دادرې واره صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کښ غلطی نشته د دنیا ټول انسانان دده پیدا شوی بندگان دی ددے د ټولو یوشان معبود دے، نور رحمت او شفقت ته هم په یوشان دے او پره جنبه، پکښ هم ځکه نشی راتله چه الله یو قوم قبیلے یا وطن سره هېڅ تعلق نه لری دده شان دے تصور نه هم اچت او بالادے، قانون جوړولو هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد

اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ مئی چہ انسان ہندہ
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دہندہ ہنما ئی
 لیکن عامو انسانا نو او د خدائے پہ مینج کئے دمرتبہ پہ لحاظ ہیج مناسب
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی
 شوہ چہ انسانانو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بزرگ زید واسطہ
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہفہ اُر سوری ، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانا نو سرہ تر لے وی او بل طرف نہ د روحانی
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دے
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ د دی پہ ذریعہ د خالق
 کائنات فیض انسانانو تہ ر سبزی مثلا موز د اور فیض د گرمی او تہ
 س رسول غوار و چہ د ہفہ نہ چائے یا پخ کرے جو کرے ، خود او بو
 او اور جو رخت نہ راجی یو گرم دے بل بیج یو اوج دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور گرمی اُبو کئے نتوزی او مقصد
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت
 بشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ د روح انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ د روح طبعی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا گیزی
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خوڑ وی ، ہمدغہ رنگ پیغبران
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د رُشد
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو او اتل غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لرمجدود خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و کیدل د عقل
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خپلہ خدائی
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محمدائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ
 او ضرورتوںہ راشی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دریم :- دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خدائے پچیلہ ہادی شو اُس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع
 پہ دے عمل کین ٹکے نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خپل خالق او خدائے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلو رم :- دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی
 حکم ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ را شی نو بتول
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نور و انسانا نو سرہ بہ ئے
 بالواسطہ وی ، ٹکے چہ ہر انسان کین خوبہ د دغہ عقیدے مطابق
 خدائے نشی نتوتے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پچیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غور کرے انسان د فیض واسطہ جو رہہ کری
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ د نور و انسانانو د پاسرہ
 نمونہ جو رہہ شی یو انسان بادشاہ پچیلہ کوخہ پہ کوخہ نہ گری او نہ
 د بل چاہہ شکل کین گری ، صرف خپل ہونمائندہ وزیر وغیرہ مقرر کری
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نوروتہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور
 د ہولونہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش
 بالکل مطابق دے ،

نہم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چندس کین د را تلو مطلب دادے

چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکمہ غلطہ دہ چہ د خدا
 جلوه گاہ او مظہر د دنیا ہر یو خیز دے :-
 ذرا نقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیر بندل د ہننے مثل او گول
 دہرے وارہ ضروری، دا حکامو پیر بندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے
 منلود پارہ د تقدّس رپا کئی، او د گولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعییل پہ ذریعہ دین
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کتہ شی او د
 دین جاری سانلو د پارہ د دے ربط او تروں دا سے یو محسوس شخصیت
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدّس، محبوبیت، پہ زہرو
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تر جہ اوزی او د احیثیت ہم دہنی
 کیدے شی، حکمہ دہنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے
 محبت او تقدّس د دین د شیعو رو بنانہ سانلو د پارہ د تیلو کارو کئی

ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے
 جو کہ نہ دہ پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت گنرے
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکمیل د پارہ د اسلام پہ
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اگنرل د پارہ د دے چہ د مسلمانان
 یوولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،
 داسپور نہ انگریزانو تہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے
 مقصد پورہ کولو د پارہ د مناسبت و ہننے د انگریزانو پہ حمایت

خپل یو امت جو ر کور او د نوی نبوت بنیا دے اگنرلو دیر کتا بونہ
 اےکل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
 ① پہ خپل شخصیت او دعور و زور د رکول :-
 ② د قرآن تحریفونو تہ معارف و تیل :-
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانو پہ دوستی زور لگول :-
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنتِ انبیا ر رحمتِ شمر	رقصہائے گرو کلیسا کر و مرد
--------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو حکومت تے رحمت اگنرلو د گریے خوالن
 گدا کھانے اگنرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو د ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اہم عمارت درے
 نقشے وی چہ انجنیر تے جوڑ وی :-

① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابتی نقشہ ③ خارجی نقشہ
 اسلام د عقائد و اخلاق و عبادا تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جوڑ
 شوے چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اگنرہ، بیباخوار لس سورہ
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بہرے
 وجود و د ادھر عوارہ یو بل سرہ گدی یو خائے واخلی دی د اللہ پہ علم
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بنا کارہ شو
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کوم حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و
 کئےئے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کئے دیرے فرتے پیدا
 شوئے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کتب شہ قسیم
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کتب بہ دے دے خیزو نو بخت کیری
 کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونون زیا تو
 کئے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوایشونہ را جو نر کو، رو جس پہ سوت
 اجزاب کتب دے :-
 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و
 وَلٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتِمَ النَّبِيِّينَ طوکان : کئے دچاپلا، نہ دے لیکن د اللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ
 ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با لخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر ا لگیدو، اس پہ چاتہ
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د
 نبوت دور د بتولو نہ حکم ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کتب بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر
 د نیا کتب صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزو نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کئے دے، پہ زیر د پیر و
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز د ابویلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانو پہ نصیب کتب چہ ایمان نہ وو، د ہغوی
 پہ بارہ کتب د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذين كفروا ساءَ عليهم
 عا نذار تهم اثم کم تئذ ا رهم لا
 يؤمنون ختم اللہ علی
 قلوبہم و علی سماعہم
 البقرة آية ۷۰) : مہر لگیدے دے

کچرے دلته د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کتب ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کئے د ابو ہریرہ او پہ
 ترمذی او ابو داؤد کتب د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغثر نان د نبوت دعوا کری
 وَاَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین ہم خاتم
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہم رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری اور مسلم کتب نبوت تشبیہ داسے یو کورسره ور کریدہ
 چہ دھے تعمیر ک نبوت ک خستوشوے وی دھرنی ک نبوت مثال
 بے دیو خستے ور کریدے، اوپہ دغه عبارت کنے صرف دیو خستے
 خائے خالی وی نو حضور کو فرمائی چہ ختم ہفتہ، فَاَنَا هَذِهِ الْمَلِيَّةُ وَأَنَا
 خَاتَمُ النَّبِيِّينَ : کہ ابوہریرہ رض نہ مرفوعاً حضور علیہ السلام شپن
 خصوصیات ذکر دی چہ پہ ہفتے کن شپن خصوصیت، وَخَتَمَ بِي
 النَّبِيُّونَ، یعنی پہ ما کہ پیغمبری سلسلہ ختمہ شوہ رداۃً مُسْلِمٍ
 فِي الْفَضَائِلِ، پہ فتنۃ الدجال بن کہ ابوامامہ رض نہ مرفوعاً روایت
 نقل دے، وَأَنَا خَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ وَأَنْتُمْ خَيْرُ الْأُمَّمِ (یعنی ختم آخری نبی
 یم اور تا سواخری امت یمی، دغه رنگ پہ صحیحینو کنے حضرت علی
 تہ کہ حضور، علیہ السلام دا فرمائیل "أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ
 مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي"، یعنی ستا تعلق ماسرہ ہغہ دے
 کوم چہ کہ ہارون علیہ السلام د موسیٰ علیہ السلام سرہ رو سیواد
 دے چہ ہارون علیہ السلام پیغمبر واد خمانہ پس پیغمبر نشی کیدے
 دغه رنگ د صحیحینو دا روایت چہ رَلِمُ يَبْقَى مِنَ النَّبْوَةِ إِلَّا الْبَشَرَاتُ
 کہ نبوت ہتھی پاتے نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیرشوی د ختم
 آیت پہ بارہ کن پخبلہ صرنا پہ (إِنَّمَا اللَّهُ أَوْ هَام) ص ۲۵۲/۲۱۲ کن داسے
 لیکی رمگردار سول ختم کوونکے د نبیا نو دے، دا آیت چہ ختم نبی
 نہ پس بہ بل نبی د نبیا کنے نہ لائی پہ رحمانۃ البشری ص ۱۱۱ کن لیکی،
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الرَّبَّ الرَّحِيمَ الْمُنْتَفِضِلَ سَمِعَ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 خَاتَمَ الْأَنْبِيَاءِ بَعْدَ رِسَالَتِنَا وَفَسَّرَ نَبِيَّنَا فِي قَوْلِهِ لَا نَبِيَّ بَعْدِي
 بَيِّنًا وَاضِحًا لِلظَّالِمِينَ، پہ ایام الصلح ص ۱۱۱ کن لیکی رخمونز نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم د خاتم النبیین تفسیر پہ لا نبی بعدی سرہ افزائیلو

چہ خمانہ پس بہ بل نبی نہ وی او د حق طلب کوو نگو لہ پارہ دا
 خبرہ بنہ بنکارا دہ پہ حدیث (لَا نَبِيَّ بَعْدِي) کن ررلا، و لقی
 عام لہ پارہ دے (کتاب البریۃ) ص ۱۱۱ کن لیکی آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم بیایا فرمائیلی دی، چہ خمانہ پس بہ بل ہتھی یونبی نہ لائی
 او حدیث د لا نبی بعدی داسے مشہور و وچہ چاہم د دے، پہ
 صحت کنے خبرہ نشوہ کوے او قرآن شریف رچہ لفظ کنے یقینی دے
 پہ خپل آیت کریمہ، وَلَكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، سرہ ہم
 د دے تصدیق کوی، چہ پہ حقیقت کن خمونز پہ نبی بانڈے نبوت
 ختم شویدے، پہ تریاق القلوب ص ۳۷۵ کن لیکی۔

ہست او خیر الرسل خیر الانام	ہر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

د دے تصریحاً تونہ پس پہ دے خبرہ کن ہتھی شک شبہ نہ پاتے کیزی
 چہ ذکر شوے آیت پہ ختم نبوت کن د قطعی الثبوت کید و نہ
 علاوہ قطعی الدالات ہم دے،

د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت

- ① پہ رُوح المعانی کن دی چہ رَخَاتِمٌ (مَا يُخْتَمُ بِهِ) تہ و بیل شی لکہ
 خنکہ رَطَائِعٌ (رَمَا يُطْبَعُ بِهِ وَبِيلُ شَى،
- ② پہ مفردات د امام راغب کن دی، وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبْوَةَ
- ③ وَفِي الْمُحْكَمِ لِابْنِ سَيِّدَةَ وَخَاتَمٌ كُلُّ شَيْءٍ وَخَاتِمَتُهُ عَاقِبَتُهُ وَالْأَخْرَجُ
- ④ وَفِي التَّهْدِيبِ، لِأَنَّ هَدْيِي وَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَي الْخَيْرُ هُمْ؛
- ⑤ وَفِي لِسَانِ الْعَرَبِ وَخَاتِمُهُمْ وَخَاتِمُهُمُ الْخَيْرُ هُمْ،
- ⑥ وَفِي تَاجِ الْعَرُوسِ، الْخَاتِمُ بِالْفَيْحِ وَالْكَسْرِ مِنَ أَسْمَائِهِ

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :
 ٤ ﴿ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّلَبِ أَيْ شَيْءٌ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :
 ٥ ﴿ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ مِنْهُمْ
 ٦ ﴿ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ١٠ ﴿ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ إِخْرُهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابہ کرامونہ دم مرزا تر زمانے پورے یا دہکنہ دستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین شرح دا کریدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چاہتہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوردوا سہوری د نبی جورید و عمم ا خور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ شرح دے د پارہ بدلہ کرہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوہ ،
 د ہفہ خپل بیان دے چہ خما د ا گمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اود دین د پوہ او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو کک کہو : اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿ نردے چہ دے مصنوعی نبوت د یو کامیابے او فاکہ منہ دے فیکٹری شکل اختیار کرو او مردن سازی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکٹری پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کر و

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ منونکو د عہد واد تھوا گانو بلان اودرین دا نو بہ دے دوی محسوسہ کرہ چہ دا بتول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور تو کو کین د مرزا معجزہ دلا د کو دے د چہ اکثریت د مسلمانانو جو مردے، کچرے د حالانویا خونیو د غفلت دار فتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانانو پہ سہریو بل اسرا بیل سورشی اود غہ وخت بہ بیہیغ تدا بیر خہ کار نشی کولے ع

دیدہ مردم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مُرشد رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک اُمت پیشین کے بود : زانکہ بر جندل گمان بُردند عود :
 (اقبال مرحوم)

١٠ ﴿ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيْ الْخَيْرُ مِنْهُمْ
 ٦ ﴿ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ١٠ ﴿ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ إِخْرُهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

١٠ ﴿ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ إِخْرُهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ
 ١٠ ﴿ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحُهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ إِخْرُهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ
آتہ اخرا النبیین ر جلد ۳ ص ۱۰۰ : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری
پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کن دی :-
فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ
النَّبُوَّةِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا
يُنْعَكِسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
الْأَحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ
مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ
مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۳ ص ۱۰۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکے :-
لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر
الْمَقَامِ بَعْدَهُ هُوَ كَذَابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
د جال ر جلد ۸ ص ۱۰۰ : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ
دروغون، دروغ تیونکے اودجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کن دی :-
خَاتِمٌ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّايِعِ : خاتم دتے پہ زور معنی رصہ
وَيَكْسِرُهَا بِمَعْنَى الطَّايِعِ وَقَائِلٍ : پہ زیر معنی کے مہر لکونے
الْحَجْتُمْ وَتَقْوِيَةٌ فِرَاءٌ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ : اود دے معنی تقویت قرآن دعب
مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَكِنْ تَبَيَّخَتْ النَّبِيِّينَ : اللہ بن مسعود رضی اللہ را ولی چاہے

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ الْخَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ
وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ الْخَيْرُ
الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ الْخَيْرُ الْأَنْبِيَاءِ
أَنَّهُ لَا نَبِيَّأُ أَحَدًا بَعْدَكَ وَعَيْسَى مَنَّ
نَبِيٌّ قَبْلَهُ : زمانہ کتے د آسانہ ر کوزہ بزی نوجواب تے دادے چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو ر دے او عیسوی علیہ
السلام خود ورنہ نہ نہ نبی جو ر دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کن دی :-
وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ
فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ
خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ
النَّبُوَّةِ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَ
عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النِّشَاةِ
لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
لِلنَّبِيِّ الْأُمَّةِ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ
الْخَبَائِرُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى
قَوْلِ وَوَجِبَ الْإِيْمَانُ وَكَفَرُ مُنْكَرُهُ
لَفَلَا سَفِيَةً مِنْ نَزُولِ عَيْسَى عَلَيْهِ
السَّلَامُ الْخَيْرُ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
بِقَبْلِ نَحْوِي تَبَيَّنَا بِالنَّبُوَّةِ فِي هَذِهِ
النِّشَاةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

دنبی مطلب د رسول نہ عام
دے نوھر کلہ چہ حضور علیہ
علیہ السلام خاتم النبیین شونو
خاتم المرسلین خاتما شواو
د ختمونکی مطلب داچہ نوے
نبوت پہ تقیثونو ر بیرون پیادہ
کنیم شوھر کلہ چہ نبی علیہ السلام
پیغمبر شواو ختم نبوت دے
عقیدے خلاف نہ دے پر کوے
چہ امت اجماع کریدہ اوپہ ہفہ
کنیم مشہور احادیث وار ددی
اوکیدے شی چہ د تواتر معنی
درجے نہ رسیدلی وی اوپہ
کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او
اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکمچہ دے
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے : نبی شومے دے :

(۷) پہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاةً
د عاصمہ پہ قرأت کن درتے
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ
پہ نور در خاتم النبیین / معنی
لَا يُنْبِتُكَ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَ عَيْسَى مِّنْ
طابع یعنی آخر دے مطلب ہے
نَبِيِّ قَبْلَهُ وَ غَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ
داسے چہ کہ دے نہ پس پہ بل
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعْلَى الْخَيْرِ وَ تَقْوِيَّةً
نوسے نبی نشی جو کہ اولے او
قِرَاةً أَبْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
عیسیٰ علیہ السلام خود حضور علیہ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو :- او د عاصم نہ بغیرد ہتو لو قاریا نو
قرأت دہتے پہ زبردے چہ معنی ہے ختم کوونکے او مہر کوونکے دے او
د ابن مسعود قرأت ددے تائید کوی

(۸) پہ ذرقانی شرح مواہب کن دی د خاتم النبیین ، آی الخیر ہم
د خاتم النبیین معنی آخری نبی راجلہ دے ص ۲۷۲ ہم دا پہا
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۱ کن لیکے :-

(۹) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیکے
ر طبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا تو خیل خان نہ
وَ إِنْ لَمْ يَدْعَى النَّبُوَّةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگر چہ دعوی دے دینے
فَهُوَ لِأَعْمَلِهِمْ كَقَارِ مُكِنِّ بُونَ : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہی
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ ددو غو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَ أَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَ أَنَّهُ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَ أَنَّ مَقْبُومَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دَرَن تَأْوِيلٍ وَ لَا تَخْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ
تَطَعًا جَمَاعًا وَ سَعَاءً :

کفر کن ہیج شک نشتہ کوم چہ بلہ معنی ددے جلال کوی :-
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَ لَا تَخْصِيصٌ وَ
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ يَأْتِي لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ
بِنَكْفِيَّةٍ لِأَنَّهُ مُكَدِّبٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ
وَ لَا تَخْصُوصٍ (الاقْتِصَاد) :- :-
تأویل او تخصیص پداے کن نشتہ

دغہ مر نک د تفسیر وہ پہ ہتو لو کتا ہونو کن د رخاتم النبیین ہم دامعے
بیان شویدے او پہ آنا روکن د غلور شپیتو صحی بہ کرامونہ د ختم نبوت
ہم دا معنی مغقول دے :-

د سٹونہ زیاتوا یتونو د قرآن کن پہ عموی اندازہ مسئلہ ثابتہ دہ چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز
س د شعونا نا تو پہ ذیل کن بیا تو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو
ہو شو تخریفونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین
آیت سرہ تعلق لری :-

رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلانڈے بہ وی، بلکه پہ
 غورا و ژور کتوسره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نڈے
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستو
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو
 د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو ریدار نو دودہ علیہ السلام
 پہ مہر او تصدیق سرہ بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز راغلی
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی اتواہمیر، نو د دے
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کلہ کید نشی، حکمہ چه بچیلہ
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه دنور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ راغلی و وکتہ چه د
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت
 د حضور علیہ السلام پہ تا بعد ازنی ملاویدے، نو بیابہ د کسبی
 وے وہبی بہ تہ دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم
 مثل پکاروی، چہ پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوچه د هغه پہ بدل کنی
 مفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوچه د
 مفر تر آخرہ بچیل نبوت کنی شک وو، کلہ افرار او کلہ بہ انکار
 تر دے چه د هغه متونکی پہ د تیلو کنی تقسیم شو۔

درایم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی در النبیین
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے

چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری
 ہ استغراق هلنہ میکن نہ وی لکہ آ کلہ الذیئب۔ او۔ اشتر اللحم
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت
 المفرد او اجمع تفسیر الاستغراق الا اذا كان معهودا
 فیات ابی البقاء ۳۷۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی
 جمع و فی المرضی ج ۱ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلیہا
 رجب گونہا لیل استغراق :-
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعِي لِهَذَا كَد تَحْرِيفِ لِرَعِي كَوْلُوْهُمُ ضَرْوَرَتِ نَشْتَه
 بَاقِي دَعِي دَعِي اَوْتَبْلِيْعِ كَارِ بَتُوْلِ اُمَّتِ نَهْ يَهْ جَمْعِ وَرَكْبِي شَوْبِدِي لَكِه
 فَرْمَانِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط . نُوْحُكِه دَعِي بِلِ نَبِي ضَرْوَرَتِ پَانِي نَشُوْبِي
 (رِس) كَجَرِي نَبُوْتِ جَارِي وَي نُوْدِي دِيْنِ اِسْلَامِ بَهْ نَاقِصِ پَانِي شِي اَوْدَا سَلَامُ
 بَتُوْلِ اِحْكَامِ بَهْ فَضُوْلِ ثَابِتِ شِي حُكِه چِهْ خُوْبُوْبِي مَسْلِمَانِ بَهْ دَعِي
 نُوِي نَبِي اِيْمَانِ رَاوِي نَبِي، نُوِيهْ قُرْآنِ، حَدِيْثِ اَوِيهْ بَتُوْلِ اِسْلَامِي
 شَرِيْعَتِ دَاوُلِ نَهْ تَرَاخِرَهْ دَا اِيْمَانِ رَاوِي وَ بَادِجُوْدِ بَهْ كَا فِرَاوِ هِمِيْشِه
 جِهَنْمِي وَي، نُوْدِي دِيْنِ كَمَالِ بَهْ يَهْ دَعِي نَبِي اِيْمَانِ رَاوِي وَ بَا نَدِي ضَحْمَرِي
 اَوِيهْ هَغِهْ بَهْ دَا اِيْمَانِ رَاوِي وَ نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلَكِهْ كَا لَعْدَامِ وَي،

مِثْقَاتِي دَلِيْلِ

اِيْتِ دَاوَاذِ اَخَذَ اللهُ مِثْقَاتِ النَّبِيِّنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابِ وَ
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ
 لَتَنْصُرُنَّهَا: يَعْنِي خَهْ وَخَتِ چِهْ اَللهُ تَعَالَى دَعِي نَبِيَا نُوْعِلِيْهِمُ اِسْلَامِ نَهْ
 وَعَدِهْ وَ اَغْسْتِهْ چِهْ حُهْ بَهْ تَا سُوْتِهْ كِتَابِ اَو حِكْمَتِ دَرِ كُوْمِ اَو دِ هَغِهْ نَهْ
 رُسْتُوْدَا بِيْعِ رَسُوْلِ رَا شِي چِهْ سَتَا سُوْدِ اَسْمَانِي كِتَابُو نُو تَصْدِيْقِ كُوِي
 نُو تَا سُوْبِهْ يَهْ هَغِهْ اِيْمَانِ رَاوِي اَو دِ هَغِهْ مَدَدِ بَهْ كُوِي — دَا دِ تُوْلُو
 اَنْبِيَاؤِ عَلَيْهِمُ a سَلَامِ نَهْ يَهْ عَالِمِ اَرْوَاحِ كِنِي وَعَدِهْ اَغْسْتِهْ شُوْبِهْ وَ
 يَهْ دَعِي اِيْتِ كِنِي رَسُوْلِ كُوْمِ رَسُوْلِ، نَهْ حَضْرَتِ نَبِي كَرِيْمِ صَلِي
 اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَمُ مُرَادِ دَعِي اَو دَعِي دَعِي بَتُوْلُو اَنْبِيَاؤِ نَهْ رُسْتُوْتَشْرِيفِ
 رَاوِي ثَابِتِيْرِي چِهْ دَعِي خَبَرِي دَلِيْلِ دَعِي چِهْ مَشِيْتِ a لِهِي كِنِي
 خُوْمَرَهْ اَنْبِيَاؤِ عَلَيْهِمُ a سَلَامِ چِهْ مَقْدَرَاوِ، نُو هَغِهْ بَتُوْلِ اَعِي دَعِي حَضْرُو
 عَلَيْهِ a سَلَامِ نَهْ وَ رَا نَدِي، مَبْعُوْتِ كَرَلِ اَو دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ اَعِي دَعِي

نَهْ يَهْ اَخْرِكِنِ رَا اَلِيْرُوْدِ دَعِي نَهْ دَا هُمُ مَعْلُوْمِهْ شُوَا چِهْ دَعِي بَعْتِ دَعِي
 بِنْدِيْزِ بَاعْتِ نَهْ بَلَكِهْ دَعِي بَتُوْلُو يَهْ اَخْرِكِنِ دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ مَبْعُوْتِ كُوْلِ
 دَعِي اللهُ يَهْ مَشِيْتِ كِنِي مَقْدَرَاوِ

دَعِي بَعْتِ عَمُوِي دَلِيْلِ

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ

اَلنَّبَاؤُ جَمِيْعَانِ الَّذِيْ لَهْ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَ a اَلْاَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ اِيَهْ عَمَلِ اَو تَبْرُكِ الَّذِي
 نَزَلَ a اَلْقُرْآنَ عَلٰى عَبْدِهْ لِيَكُوْنَ a لِّلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَهْ a اَلْقُرْآنِ
 اِيَهْ عَمَلِ) اَو وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (سُوْرَهْ a اَلْاَنْبِيَا
 اِيَهْ عَمَلِ) دَا بَتُوْلِ دَلَالَتِ كُوِي چِهْ دَعِي كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَمُ بَعْتِ تُوْلُو
 قَوْمُوْنُو اَو زَمَانُو دِ پَا سَرَهْ وَ نُو قِيَا مَتِي پُوْرِي اِنْسَانِ دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ
 يَهْ اُمَّتِ كِنِي شَامِلِ دِي، دَا دَلِيْلِ دَعِي چِهْ دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ نَهْ پَسِ بَهْ بِلِ
 حُوْكِ نَهْ مَبْعُوْتِ كِيْرِي، اَو دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ يَهْ مَوْجُوْدِ مَشِي كِنِي دَعِي بِلِ
 نَبِي رَا نُو ضَرْوَرَتِ حُكِهْ نَشْتِهْ، چِهْ دَعِي عَلَيْهِ a سَلَامِ (اَكْمَلِ a اَلْاَنْبِيَا
 دِي، لَكِهْ چِهْ نَهْرِ نَهْ پَسِ دَعِي بِلِ بَتُوْلُو اَو دَرِي اَبِ نَهْ پَسِ دَعِي بِلِ ضَرْوَرَتِ
 نَشْتِهْ، يَهْ مَا كَانِ مَعْمَدًا اَبَا اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ) كِنِي رُو جِهْ دَعِي حَضْرُو
 عَلَيْهِ a سَلَامِ دَعِي نَسْبِي پَلَارُو اَلِي نَفِي اَشُوَهْ، اَو يَهْ رُو لَكِنِ رَسُوْلِ اللهُ وَ
 خَاتَمِ a النَّبِيِيْنَ) كِنِي اَعِي دَعِي رُو حَانِي اَو دِيْنِي پَلَارُو اَلِي نَفِي ثَابِتِهْ مَعْلُوْمِهْ
 شُوِهْ چِهْ دَعِي حَضْرُو عَلَيْهِ a سَلَامِ يَهْ دِيْنِي پَلَارُو اَلِي كِنِي دَعِي بِلِ چَا شَرِكَتِ
 نَشِي كِيْدِي لَكِهْ حُكِهْ چِهْ يَهْ نَسْبِي پَلَارُو اَلِي كِنِي دَرِ سَرَهْ هِيْغُوْكِ شَرِي كِيْدِي
 نَشُو، حُكِهْ چِهْ دَعِي سُوْرِي هِيْجَرِي دُوَهْ نَسْبِي پَلَارَانِ نَشِي كِيْدِي
 نُوْدِي اُمَّتِ دُوَهْ رُو حَانِي پَلَارَانِ حُكِهْ كِيْدِي شِي، هِيْجَرِي نَشِي كِيْدِي
 دَعِي قَبْلِي دَلِيْلِ: يَوْمِئِذٍ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ (سُوْرَهْ a اَلْبَقَرَهْ اِيَهْ اِيَهْ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ

إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ آتَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ، رِسْوَةَ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۲۵
 رَسْمٌ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ
 لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَالزُّمَرِ آيَةٌ ۲۳
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْهُمْ لِيَاكُلُوا الطَّعَامَ
 سُورَةُ الْفُرْقَانِ آيَةٌ ۲۰

۲۵) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ قَبْلِكَ رِسْوَةَ الْأَنْعَامِ آيَةٌ ۲۴
 ۲۷) قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ رِسْوَةَ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ۱۸۳
 ۲۸) وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
 سُورَةُ فَاطِمَةَ آيَةٌ ۳۱

پہ دے، ایتوں کو مبارک کہنے اور یہ داسے نور و آیتوں کو مبارک کہنے دوحی الہی
 کا سے ذکر دے، چہ ہفتے پہ قید در قبلیت) سرہ مقید کپہ شوش
 دے، کچرے ما بعد کن خرومی بانوت وے نودا قید) دکمراہ کولو
 سبب و، حکہ چہ بیابہ د' ما قبل' دوحی سرہ د' ما بعد' دوحی ہم
 ذکر کول ضروری و اور مَصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ سرہ بہ دَرْمِنْ خَلْفِهِ
 ذکر ہم ضروری وے او کم ناکم، وحی، خوبہ فی د' مطلق' پرینے و
 چہ د' ما بعد دوحی کجائش پکن ہم پانے وے،

وَعَدَىٰ دَلِيلٌ ۱
 التَّوْرَةِ الَّتِي أُتِيَ بِهَا مَعًا أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

سورة الاعراف آية ۷۱
 داسے بول آیتوں پہ کوموکن چہ صرف د' الله اور سؤل پہ اطاعت د'
 جنت او فلاح وعدا شوش د' نودا دنوت د' خمید و دلیل دے وے
 کہ بل نبی راطل ظلی وے او کہ بُرُوزِي، نوجنت او فلاح بہ د' ہفتہ پہ
 منلوہم موقوف دے، نوبیا بہ د' داسے آیتوں مضمون د' ست نہ وے،

بہر کیف دے نہ ہم معلومیری چہ وحی بندہ دے

حدیث او ختم نبوت

(۱)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ۱
 مَرُفُوْعًا أَنْ مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ
 قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَ
 أَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَتِهِ
 فَعَمَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيُعْجَبُونَ
 لَهُ وَيَقُولُونَ هَذَا هَلَا وَضَعْتَ هَذِهِ
 اللَّبْنَةَ قَالَ فَاِنَّا اللَّبْنَةُ وَانَا خَاتَمُ
 النَّبِيِّينَ ۲
 اے! تو سے فرما نیل، چہ دغہ آخری خبنتہ خہ یم اوخہ خاتم

(۲)

النَّبِيِّينَ ۱
 إِنَّ لِي أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَأَنَا أَحْمَدُ إِلَى ۱
 قَوْلِهِ وَأَنَا الْعَاقِبُ وَالْعَاقِبُ الْكِنْدِيُّ ۱
 لَيْسَ بَعْدَكَ نَبِيٌّ رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۱
 چہ د' ہفتہ نہ پس بل بنی نہ وی رنجاری مشکوٰۃ شریف باب ۷۱

۳) لَوْ كَانَتْ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عَمْرُؤُ بْنُ الْخَطَّابِ ۱
 نوہفہ بہ عمربن وور مشکوٰۃ مناقب عمربن انالہ اوہام مشکوٰۃ ۲۳۷

۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ ۱
 أَنْتَ مِثِّي عِزَّةً لِهَرُونَ مِنْ مُوسَى، إِلَّا أَنَّهُ ۱
 لَا نَبِيَّ بَعْدِي رِجْزَارِي وَمُسْلِمٌ ۱
 باب مناقب علی ۱ و و صرف دوسرہ دہ چہ خاتمہ پس بل نبی نشنہ

رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم
 الانبیاء کما هلك نبي خلفه وانه
 لانبي بعدى و يكون خلفاء فيكثرون
 بخارى شريف جلد ۱ ص ۴۱۹ و مسلم
 نہ پس بل نبی نشئت عنقریب کخلفاء
 کتاب الایمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولایت، امامت او خلافت بہ کلہ
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷)

۷) اِنَّ الرِّسَالَةَ وَ التَّبْوَةَ قَدْ انْقَطَعَتْ : سالت او نبوت ختم دے دے
 فَلَا رَسُوْلَ بَعْدُ وَلَا نَبِيَّ (ترمذی و صحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۷ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اس او نبی وحی اور سالت
 نہ قیامتہ ختم دے، پہ آئینہ کمالات ص ۳۳ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ نہ نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی، پہ

ہیامۃ البشری ص ۳۳ کن لیک، چہ نہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نہ نبیا نوخاتہ کہے

حقیقہ ص ۳۳ ضمیمہ عربی کن لیک اِنَّ رَسُوْلَنَا خَاتَمَ النَّبِيّیْنَ وَ عَلَیْهِ
 انْقَطَعَتْ سِلْسِلَةُ الْمُرْسَلِیْنَ

۱) عَنْ اَبِي مُوسٰی مَرْفُوْعًا اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَنَا اَحْمَدُ وَاَنَا الْمُتَّقِي رَد و لا مسلم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قَالَ النَّبِيُّ الْمُتَّقِي الْعَاقِبُ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۲) اَبُو بَعِيْرٍ فِي الْحَلِيَّةِ عَنْ اَبِي ذَرٍّ مَرْفُوْعًا : نَبُو هِيَ نَبِي اَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَام
 يَا اَبَا ذَرٍّ اَوَّلَ الْاَنْبِيَاءِ اَدَمُ وَالْاٰخِرُ هُمْ مُحَمَّدٌ : او آخر محمد صلی اللہ علیہ

و مسلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱ کن لیک، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو، چہ خانم الانبیاء او ختم الرسل دے
 ۱) عَنْ اَبِي اُمَامَةَ مَرْفُوْعًا اَنَا الْاٰخِرُ : یعنی زہ آخر الانبیاء او تا سو
 الْاَنْبِيَاءِ وَاَنْتُمْ اٰخِرُ الْاُمَّمِ : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۲) عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى

مَرْفُوْعًا لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ رہنیا بونو
 اِلَّا الرَّوُّ يَا الصَّالِحَةَ (نسائی و ابوداؤد) : بل ہیچ برخہ پاتے نشی،

دارنگ رانا آخر الانبیاء و مسجدی آخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۳۳) وَ فِي الْبَرَارِ وَ مَسْجِدِي اٰخِرُ مَسَاجِدِ الْاَنْبِيَاءِ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات انبیاء علیہم السلام دجما تو نوخاتہ دے
 دارنگ د دو سو و نہ زیات احادیث نہ ختم نبوت بارہ کن موجود

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا، نہ قرآن پہ ہیچ آیت او نہ احادیث پہ
 ہیچ حدیث کن نہ نبوت نہ سلسلہ جاری کولو خبر نہ دے نہ کہے شوے

نہ نہ صحابہ کرام و نہ نہ تا بعینا و تبع تا بعینور، نہ نہ دوی نہ پس زمانہ
 سوا کہ مرزا دچا کہ عقیدہ پاتے شویدا، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ غلو او نومی ترا شلی تا ویلوسہا نہ نبوت نہ جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول نہ عقل او دین نہ نہ محرومی خورہ غت دلیل دے،

اَللّٰهُمَّ اَحْفَظْنَا مِنْ هَذِهِ الشَّقَاوَةِ :
 ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع، نہ نبوت
 دعویہ کولو پہ وجہ نہ مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل انبیا او دہغہ

نورے خرابی صحابہ کرام و نہ نہ دہغہ نہ قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی کن نبوت د دعویہ

پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ اوپہ دے کیں د تشریحی
 اوڈ غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پینتے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۳۰ و ۳۳۱، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰
 کہنے یکی دَعْوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتِ الْكُفْرِ بِالْإِجْمَاعِ، دغہ رنگ د تفسیر پہ
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو اوڈ حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

ختم نبوت اور دلالت

د الله نه بغیر د هر چیز شروع او ختم بدل دواہ ہوی د نبوت ہم
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند د و مبی زمانہ د ماشوم والی
 وک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ ځنگکچہ د ماشوم والی دوخت
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جوہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ ۝ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل
 نبی ڈرا تلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 حفاظت دین دواہہ شویدی د کوم د پارہ چہ د نبی دلا تلو ضرورت وی
 تبلیغ خود اُمت اوڈ علماء کرامو کار دے چہ د هف د پارہ د نبی ضرورت
 نشته لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرٌ رِّن
 بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ دل
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنیو، یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ هندوان مسلمانان کول، ادا کرہ ر نقش حیات
 تاریخ اسلام د دے کواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی وواون نوی کرورہ
 (۹) مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو دا خو
 با معقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان
 پہ دینا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونبی تلل
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو خو
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ ر اقل د کافرانو،
 سلما نانولو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر د لو د پارہ دی فِئِمُؤْفِئِمُؤْ

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ داسے بنیادی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منج کینے د فوق
 او ستونکی پو لے کار و رگوی، هر کله چہ مرزا ایا نو د نبوت جاری سانلو
 د مسئلہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپینولو د پارہ لے دیو خو
 کشفینورچ پہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حا یونو کیں
 لے همدغه مصنفینورچ پہ خپلو صریحو عبار نو نو دا حقیقت صفا بنکارہ
 رے دے خوشودا پورہ کول ہم یولو لے مرض دے چہ هف نہ د خلاصید و
 اس د چانه رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کو و اور سرہ
 دے جو ابونہ ور کو و :-

پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رض فرمائیلی دی مَوْلُو اِنَّهٗ خَاتَم
 النَّبِيَّاتِ وَلَا تَقُولُوا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، د احادیث پہ ڈر منشور کیں د خاتم
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، او د مجمع البحار پہ قلمہ کیں پہ مست

شہ خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عَيْسَى أَنَّهُ يَقْتُلُ
الْحَيَّزِيرَ وَيَكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَزِيدُ فِي الْحَلَالِ أَنَّهُ نَزِيدٌ فِي حَلَالِ نَفْسِ
بِأَن يَتَزَوَّجَ وَيُولِدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ إِلَى السَّمَاءِ
فَزَادَ فِي الْهَبْطِ فِي الْحَلَالِ فَحَيِّبِينَ يُؤْمِنُ كُلُّ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَنْتَقِنُ أَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ وَ
تَقُولُ إِلَّا نَبِيَّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ
صدیقہ رضہ فرماتے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ ختم
نہ ورا نہ دے نکاح نہ وو کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح
اولاد بہ لے ہم کیسری او بہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے
خوردی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ
اوبشریت ایمان اویقین را وری نوپہ دے وجہ حضور علیہ السلام تہ
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے وایٹی چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار
مقصد داؤو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی حضرت علیہ السلام دے
رانلود انکار دہاڑہ دالفظ ماہ استعمالی، حکہ چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دہ مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبوة
إلا المبشرات والرؤیا الصالحة، جو روایت د عائشہ رضہ مجهولہ
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہرل

داچہ حضرت علی د حسیبوا استاد ابو عبد الرحمن السلی نے وٹیلی رو

روی تہ رخانہ، پہ زور لوگوہ۔ ددے جواب بنکار دے چہ حضرت علی
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ وواومر بزواہ انداے پہ دیلو نویبان کہہ
دے چہ دے معنی بہ لحاظ دفتح او کسرے فرق نشہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری اومسلم کہنے شہ چہ أنت
نبی بمرکله هرون من موسی الا انه لا نبی بعدی

پہ شیخ اکبر د روغ تہرل

داچہ شیخ اکبر د ولی د پارہ نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د
موفیا ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی ائیاء عن الغیب
مطلقا وحقا او الہاماً، هغوی وحی تہ شرع او الہام تہ غیر شرع وائی
روندی ہے خوشی اکبر د دامنی چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دہ کہ
بہ فتوحات مکہ جلد ۲ ص ۲۵۹ کن لیکے: ان الرئی یا جزء من أجزاء
النبوة فبقی للناس فی النبوة هذا وغیرہ ومع هذا الا یطعن اسم
النبوة ولا النبی الا علی المشرع راجح صاحب الوحی خاصہ اومتہ
لیکے، فما تطلق النبوة الا لیکن النصف بالمجموع فذلك النبی
تلك النبوة حجرت علینا وانقطع، او ہر ددہ نہ پے البواقیت
مصرط طبع مصر کن نقلدی، هذا باب اخلق بعد موت محمد صلی الله علیہ
وسلم لا یفخ لاحد الی یوم القیامة لیکن بقی للاقریاء وحی الالہام
لذی لا تشریع فیہ:

پہ امام غناب دروغ تہرل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۳ امام غناب پہ حوالہ داخبرہ
موجودہ دہ چہ پہ ار باب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سہ شامل وی
جواب دادے چہ دے نہ مراد رومبئی انبیاء علیہم السلام وی حکہ
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریداکہ کہ چہ د ختم نبوت مطلب

داسے بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِمَجِيئِهِ
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: فرمای،

فکر کن در راہ نیکو خد متے | تا نبوت یا بی اندر امتے !

دے نبوت مقصد ہغہ قُربِ الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ
حاصلیزی اصل نبوت تیر مطلب نہ دے حکم چہ رومی پچپلہ کہ
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کتب بیکی: ع

با رسول اللہ رسالت تمام | تو نمودی پچو شمس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کتب لیکی ع

این ہسمہ افکار کفران زاد شان | چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کتب دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ لَكَانَ
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا
لَوْ صَارَ عُمَرُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ
وَالْيَاسِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَنْتَاقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عمرہ نبوت کہ دے،
ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کتب بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دستور مانہ کتب کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حی
نوغہ پخوانی (روان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حی نو کہ امتی
پہ حیثیت بہ را حی، پچپلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل
باب اول ص ۳۳ کتب فرمائی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ هُمْ فَلَا نَبِيَّ بَعْدَهُ أَيْ لَا يَنْبَأُ أَحَدٌ بَعْدَهُ فَلَا
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِلشَّرِّ يَعْتَبَرُ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ
رَوَّالٍ فِي الْمُرَقَّاتِ جُلْدُهُ ص ۳۳ الْمُقْفِي مَنْ قَفَا شَرًّا إِذَا تَبِعَهُ
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأُولَى عَلَى الْخَيْرِ هُمْ لَا يَنْبَأُ بَعْدَهُ وَقَالَ
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَى ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ،

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیاً دا بن ماجہ روایت
دے چہ یہ پکنی ابوشیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہ ذیب
التہذیب صحیح حدیث بخاری داسے دے کوقصی ان یکنون بعدہ
محمدا نبی عاشر ابنتہ ولیکن لا نبی بعدہ:

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دا امام ربانی پہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷ کتب الیکل
حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم المرسل
علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی فائیت اونیت،
لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ ۵، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں
چہ امام ربانی رح کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود اسے نہ دہ
مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول
کمالات کہ نبوت، یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوف رح پچپلہ دویم دفتر
۱۴۳ اومہ حصہ مکتوب ۷ کتب دا اهل السنۃ و عقائد او پہ بارہ کتب بیکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسی علیه السلام که نزول خواہد نمود عمل بشریت او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در نزوم حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶ مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسی علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان دہم زمانہ ایت خلاصہ دے، دختہ نبوت نہ علاوہ اہ دے کہن د حضرت عیسی علیہ السلام نزول دا آسمانہ ذکر دے، او کہ یوحنا د متعلق مرزا پچھلہ پہ "شہادۃ القرآن کہن لیک، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پر بدل دی انحراف) حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ
 پہ شاہ ولی اللہ دروغ تہل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۵ تفہیم شاہ صاحب لیک ختم بہ النبیین آئے لا یوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را بشکلو چہ دے علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ د تشریح شاہ صاحب در پچھلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۵ کہن کریب فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا يُبْکِنُ أَنْ يُوجَدَ بَعْدَ نَبِيِّ، اویا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۵ کہن لیک، مُحَمَّدٌ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ وَ دَعْوَتُهُ عَامَّةٌ لِجَمِيعِ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِيَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ بَعَثُوا اٰخَرِي وَ قَالَ فِي حُجَّةِ اللّٰهِ فِي حَيْثُ بَدَأَ هَذَا الْاَمْرَ نُبُوَّةَ اَلْفِ قَالِئُبُوَّةُ اِنْفَضَتْ بِوفاة النبي عليه السلام وَ اَلْخِلَافَةُ لَا سَيْفٌ فِيهَا بِمَقْتَلِ عُثْمَانَ وَ اَلْخِلَافَةُ

بِشهادة علي كرم الله وجهه و خلع الحسن، او پہ دے فارسی ترجمہ د خاتم النبیین کہن بیا لیک، نیست محمد بدر بیچ کس از مردمان شما و لیکن پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از او هیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم دروغ تہل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ دختہ زمانی انکار منسوب کریدے حالانکہ ہغوی، پچھلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خواہد نبی علیہ السلام دا قسم تصدیق دانت متی بہتر لہ ہارون من مؤسی الا انک لا نبی بعدی، چہ پہ ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تواتر نہ رسیدے دے او پہ دے دامت اجماع ہمدہ، اگرچہ الفاظہ "لا نبی بعدی"، پہ سند متواتر منقول نہ دی، نو د الفاظو دا عدم تواتر باوجود التواتر معنوی پہ دا سے دی، لکہ د فرضو د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کا فرد دارنگ د دے، "لا نبی بعدی"، منکرہم کا فردے، پہ تحذیر الناس ص ۲۴۵ کتب خانہ امدادی، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۵ کہنے لیک خاتمیت زمانی خیل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشستہ

پہ مولانا عبدالحی دروغ تہل

مولانا موصوف پہ "دا فع الوسوس فی اثر ابن عباس" ص ۳۲ کہن لیکل دی، رد اہل سنت علماء ہم کا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کر، سالت کہن ہینچوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دا دے چہ دا

مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ کدے
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبوت
حقیقی بالنسبة الی انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نعت النبوة
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصروف
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود کور
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یهودی مذہب چر بہ دے، خما پہ
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری
او دوی د نبی پہ بارہ کن داتخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)
داتولے عقیدے داسے دی چہ د یهودیت عناصر لری گویا کہ دا تخیر
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۲۳۳ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریک

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،
دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دہ بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم ددے مؤبدانہ تصور نہ
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کانے مؤبدانہ د اسلام د ہومی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملاد پزی»
رحرف اقبال، ص ۲۳۳ و ۲۳۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حشاس دی، کور چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
پہ ختم نبوت مضبوط پزی :- (رحرف اقبال ص ۲۳۳) مرنرا محمود
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۵ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ
(۲۴) خہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او د ملک دوار و غدا ان وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، خما
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت
نولے پہلے اندیا

۵) خما پہ رائے کن د قادیانیا نو صرف دوا لارے دی چہ با خود

خیلو رُو نرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حریف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۷) خما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیا ن یو بیل بوتلے اُمینی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئ داسے معامله کوی که څنگه چه پونو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څهونیز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څهونیز بل دے، د هغوی بل او څهونیز صحیح بل دے دغه رنگ څهونیز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۸) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے خما په خیال کښ قادیانیا ن به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیا ن د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حریف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غونج کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو به بائیکاټ او د ټولونو د پریزیا ت دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیات لری ده څومره چه سیکمان به د هند وانو نه لرے نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل مینج کښ و دونه کوی، هر کله چه قادیانیا ن په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ څان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد دے بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه د څه وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئ تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو لیکلو به ډک پک وی ا حریف اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښلونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه مښی او خما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه کښ وی نو دا د هغه د لوټے والی دلیل دے، دا لله تعالی نومونه کښ دی دا هم د الله تعالی د لوی شی دلیل دے، امام سیوطی رح پښه ورسا فرقة فی امور الاخره، کښ د قیامت آیتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبن په هغه کښه بکار ده مشهور نومونه ذکر کوو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ له دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخرینو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرَسْرِبِ الْحَسَابِ دے اوهم دامعنی دَحَضْرَتِ عَلِيِّ رَضِيَ

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ آتَى عَن

۲- الْقِيَامَةِ كُلِّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا سَوْدَةُ الْعَمْرَانِ آيَةٌ عَمَّا دَدے

نوم و چه دادا چه ددے معنی اُدریدل دی، او په دے ورخ بہ بتول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وخته ولا پروی تزکومے چه

الله تعالی جل شانہ اُغواہی۔ ۳- الْقَارِعَةُ قَرَعُ زَبْرَةٍ دَرَزْدَلُواوَيُجُولُوتُهُ وَيُطَلُّ شَيْءٌ دَدے ورخ دَوِيرے نہ بہ ہم زہونہ دَرَزَبِرِي او کَ چیری

الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ دَادْحَقٌ نَهَ مَا خُوذَدے، ددے نوم مطلب دَابَسُوْدَلِي

چه داورخ حَقْرَدَة او په دے کن دَشْک شَيْءِ خَمْرٍ كُنْجَانِشْ نَشْتَه دَالْحَاقَةُ مَا الْحَاقَةُ

۵- الْوَاقِعَةُ دَادَرُوْعٌ نَهَ مَا خُوذَدے مطلب داچه ددے بَوَاقِعِ کیدوکنی هِجْ شَک نَشْتَه بلکه داخامخا واقع کیدوکنی

حقیقت دے رَادَلُوْقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لَوْ قَعْنَهَا كَادِبَةٌ (دَغَشِي) دَدے ورخ له هَيْبَتِه

۶- الْغَاشِيَةُ بِرِزْوَانِهِ پَتَا شَيْءٌ اَوْ خَلَقَ بِهِ اَوْ تَرَشَّى هَلْ اَتَشَكَّ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

۷- اِرْزُقَةٌ

در آنرف معنی نَزْدے کیدل رَارِزُقَ الشَّيْءُ قَرِبَ، اودا ورخ دَحَقِيقَتِ پَهَاعْتِبَارِ سَهَا نَزْدَة دے حُکْمَ چه

خامخا راتلونکے غیز نَزْدے وی او تَلُوْنِکے خیز لَرے وی، بلہ دا چه مَرگ دَ قِيَامَتِ دَرَوَا زَهَا اومرگ نَزْدے دے رَارِزُقَتِ الْاِرْزُقَةُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ

۸- يَوْمَ التَّغَابُنِ غَبْنُ تَكْنَى اودو کے تہ وائی، پیدے ورخ بہ دا بِنِکَارَة شَيْءٍ چه پَر دُنْيَا كُنْ كَوْمِ خَلْقٍ پَه دَوَكْ كُنْ

چه دَعْمَرِ عَزِيْزِيْمَتِي بِرِخَدَتِي پَه كَوْمُوْمِضِرُوْخِيْزُوْنُوْكُنْ تَبِيْرَه كَرِهَا اود كَوْمِ قِيَمَتِي حَلُوْنُوْنَه مَحْرُوْمَه وَا ذَلِكْ يَوْمَ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذليله كوونكي ورخ چه دين نہ آوري دالی خلق بہ په دے ورخ پَه جَهَنْمِ كُنْ پَه دِيرَلَانْدے ذَلَّتْ كُنْ وِي

۱۰- رَافِعَةٌ اُجْتُوُوْنِکے ورخ كَوْمُوْخَلْقُوْچَه دَدُنْيَا پَه رُوْنْدِ كُنْ دَدِيْنِ غَمْرُوِي كَرِيْدَة هِنُوِي پَه پَه دے ورخ دَجَنَّتِ پَه لُوْرُوْ اُجْتُوُوْر دَشَهْنَشَاهِيْتِ مَقَامُوْنُوْكُنْ وِي، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَةُ الْكُبْرَى ددے معنی لويہ هلہ کلمہ دے او دَ قِيَامَتِ نَه بِلَه نَرِيَانَه هِيْجْ هَلْهَ كَلْمَه نَشْتَه چه په دے

کن بہ دَتَلُوْا نَسَانَا نُوْدَ قَسَمْتِ اَبْدِي فَيَصْلُه كِيْنِي دَرَفَا ذَا جَاءَتِ الظَّامَةُ الْكُبْرَى، قِيَامَتِ اَوْ حَشْرُ لَشْرَدَانَسَانِي رُوْنْد دَبِيْرَه ضَرُوْرِي خَانِکَه دَه چه په دے حَمَائِي خَوْشَالِي اَوْ تَبَاهِي دَارُوْمَدَار دے

اود قِيَامَتِ پَه بَارَة كُنْ دَرے خِيْزُوْنَه دَغُوْمِرِ فِکْرِ چو کَر دِي، ۱۲) دَ قِيَامَتِ وِجُوْدْ چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ صَوْرَتِ نَه وَا لُو، ۱۳) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۴) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۵) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۶) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۷) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۸) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۱۹) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۲۰) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۲۱) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۲۲) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۲۳) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

۲۴) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَعْمَلُوْنُوْبَدَلَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَرَوَالُو

رس د قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن د اعمالو، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اودوزخ اوداسے نور دیر، دتولونہ روچھ بہ موبزہ قیامت اود معاد صورت ذکر کوو اود دے عقلی اوفقلی دلیلونہ بہ پیش کوو،

د معاد اوقیامت نقلی ثبوت

را، بتول آسمانی دینونہ پہ قیامت قائمید اوپہ دوبارہ ژوندون متفق دی اوتول آسانی ملتونہ دامنہ، پہ شرح مواقف جلد ۱ تم ۲۹ کبن دانقل موجود دے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى جَوَارِحَ وَرُقُوعِهِ: یعنی تول ملتونہ اوشریعتونہ متونکی خلق دحشر اجساد پہ جواز اوقوع بانندے متفق دی۔

۳) تولو پیغمبرانو علیہم السلام د قیامت خبر وکول کریدی د کوثر چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موکبن نشته قرآن پوره تفصیل سرہ د قیامت بیان کریدے اوبیاد دے پہ بارہ کبن، مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ فرمائیل ددے ثبوت دے چہ قرآن د تیر شوو آسانی کتا بونودا مزلو اوعقائد تصدیق کوی نو حکمہ دا د نبوت، قیامت اود مجازات اعمال وغیرہ پہ بارہ کبن د ژومبو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، د قیامت نہی د آخرت ژوند د دنیا د ژوند نہ دیر زیات اویاید اودے و الْأٰخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، د آخرت ژوند بہتر اویاید اودے اویائے ا فرمائیل، اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰٓئِ صُحُفِ اِبْرٰهٖمَ وَمُوسٰی دامضمون د حضرت ابراہیم اود حضرت موسیٰ علیہما السلام پہ صحیفونہ موجود دے۔

د فلسفیانو د انکار تردید

فلسفیانو د حشر اجساد نہ انکار کریدے د عملونو بدلہ هغوی هم مہنی

خوبعضے د سعادت اوشقاوت روحانی اوبعضے دتاسیخ پد صورت کینے موبزہ بہ ددے تر دید کوو، خوا اول داوالو چہ د فلسفے د قوانینو پہ مطابق هم د انکار د منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی هر ممکن د قدرت اوطاقت لاندے منی اودا ظاہرہ دہ چہ حشر د اجساد د ممکن حکمہ دے چہ د حشر یوجزء انسانی روح دے، دویم د بدن ذرے، اودریم د بدن جو ربنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ پرقدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ د مرگ نہ ورا نندے د الله پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دانا ممکن اومتنع وے نو اولو خل بہ هم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر نزد دے دی د منلو د بارہ د قرآن بیان کریدی، وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْنَا وَكَهَ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی، رسورۃ الروم ایتہ عیے د انسانی قدرت د قاعدا مطابق دوبارہ پیدا کول د ژومبی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی هر کله چہ الله دیر لوئے دے نو هغه نہ دے دوار و تخلیقونو کبن هتخ فرق نشتمہ

دنیش د شتہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدا کوی چہ نیشتمہ سرہ خیزونہ بدلیزی مطلب دا چہ اول خیز یو وارہ ختر شئی نو دویم وارہم هغه شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو هغه بہ بل خیزری، لودا غلطہ دہ چہ پہ قیامت کبن بہ ہو بھو هم هغه انسان بیادوبارہ ژوندے شی، داشبہ بالکل باطلہ دہ حکمہ چہ د اول وجود زمانہ یو اود بل وجود زمانہ بلہ نو د اولے زمانے وجود ختم شو اویلے زمانے کبن بیاد موجود شو ختر شے بدلندے اوهم هغه شے دے، کومرچہ ژومبی وومطلب داشوچہ دلہ نشی کیدے چہ پہ یوزمانہ کبن یوشے ختر شئی اوهم پہ دغ زمانہ کینے هم دغ شے بیاد

موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز
 بعینہ وجود کیدی پشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض
 خود خندا اور دے چہ اولہ زمانہ د اول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د
 بل شخصیت جزو وی ہم د موی شخصی تہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ دا سے وہ نو دن سرے
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، د پوہ د پارہ یو آسان
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ (رڈ نیا)، کن موجود صر (معدوم) کیدو سرہ
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ ریبہ زمانہ کن ہم دہ انسان
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلا ہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو
 (رڈ نیا) چہ روان شو نو نہ لا ہو رکن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو
 (برزخ) او کراچی تہ چہ اُرسید و نولا ہو رکن نہ وو ر آخرت (دارے
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے
 پہ بدلیدوسرہ شخصیت بدلیزی کچرے دا سے وہ نو ک مکان پہ بدلیدو
 بہ شخصیت بدلیدو کوم سرے چہ پہ لا ہو رکن وی نو ملتان تہ پہ تلو
 او ر سیدو بہ د ہفہ شخصیت بدل شوہ و و حالانکہ دا سے نہ کیزی،
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار د اصلی اجزا و او د رُوح پہ یو والی دے دے
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار
 کولو سرہ د ہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو
 د غہ رنگ کہ د پنچلسو کالو یوسرے د ویر شو کالو نشی نورنگ او قد او
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ ورا پد و

پو حکومت ہم د ہفہ د نو کروی تنخواہ ور کولونہ پہ د غہ بنیادا نکار نہ
 کوی او د غتوالی او او بد والی پہ وجہ یو عدالت چرے
 د چامقدومہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تہ، د غہ رنگ
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن
 ہم شی، اصلی اجزاء تہ ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ
 سرے گنرے شی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبونہ

د رُوح متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ
 مجرد غیر مادی دے دے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور رُوح دوارہ جسمونہ دی
 (صرف دکثافت اولطافت فرق دے) نور عا دہ ہم د جسم اُشوا د ا د اکثر و
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ رُوح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف رُوحانی حکمہ دے چہ د جسم ا عا دہ نشترہ یوازہ پہ نرح
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لؤ یونان د فلا سفٹر الہین قول دے
- ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور رُوح دوارہ حویارہ موجود شتہ دا قول حلی، قول
 یوز بد بوسا دا غیب، معمرہ دقاخرینو امامیہ د لؤ اکثر و صوفیا و دے دا قول حضرت رُوح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ تہ جسمانی وی او تہ رُوحانی، دا قول د یونان تہ طب د حکیمان
- ⑤ د معاد د کیدو او نہ کیدو و ہیج فیصلہ ندا نشوہ توقف دے، چہ
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پر یوتے دے چہ رُوح د ہفہ
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ صر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ د انسان د بدن اور رُوح سرہ ترو ن لری خو
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د یونان د بعضے

حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخروالے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ، عاصد اکوری
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

را د جثو حشر بہ د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی
مذہبونوا لوؤدہ ۔

(۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اوبدئی اثر (خوندا اود بدی)
محسوسوی ، د اقسام مجازاة د حکماء الہیین قول دے ،

(۳) د نیک اوبد عملونو پہ بدلہ کینی د یوانسان روح بل انسان تہ بداید
تناسخ بجانا اة اعمال دے ، بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول
گوی ،

تتقید

دادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی
کتا بوکونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازہ روحانی
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او
بدلہ بہ یوازہ روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنرئی ، لکہ یوشل
اوبوند د انا زو غلا کوی ، روت کچہ او پوخ انا رنہ پیژنی اوشل انا روتہ
رسیدے نشی دوی ، د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او
شل پہ اوزہ سور کوی انا ررا ا شو کوی د باغ مالک دادوارہ عدالت تہ
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند
وائی چہ زہ وینم نہ نو غلا خنک کولے شم پوخ او کچہ انا رنہ خنک ا پیژندل
اوشل بدوائی چہ خہ انا روتہ رسیدے نہ شوم ما غلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارہ سرہ پہ موقع
پولے شوے دہ نوک علالت فیصلہ بہ ضروردا وی چہ غلا دوارہ کوی
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نوسزا بہ ہر دوارہ و تہ و کولے شی ، ہم
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوبد عمل نشی
پہ ہر کھلہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نوجزاء اوسزا دوارہ و تہ
شریکہ پکار دہ :

دے نہ علاوہ یوازہ ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ
د فائدے خوب اوبنی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ
پہ خراب خوب اوبنی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس
نودا قسم جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خو چندہ زیبا قہ
بلکہ پکار دہ چہ انسان د ہضہ پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد
طمع ہچوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچرے د انسان اصلاح نشی
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے
پہ خو چندہ زیبا تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید و نکی خوئے د پارہ
یوسری سرے لس زردہ (.....) روپی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ
رما صلولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ
یا کینی و کوی نو کور عقل او پائمل بہ خک بیکارہ شی چہ د لسوز و روپو
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام اوروغ سری
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار
د ہضہ بدلہ کار و کولے شی کومہ چہ دے نہ پہ خو چندہ زیبا تہ وی
میدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز و روپو امانت سپار لو
نقہ صان کولو او قریبا نئی و کولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت

نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په
 د و جهود درسته نه ده ،
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح
 دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدله صرف روح ته ورکولے شی
 مثلا د یو جرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په
 ذلیل خاوری او غنا ور کښ ولجوے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے
 (بله د خندا خبره دا چه د بداسری د بدن په خائے به سزا د جوړ
 باد ذلیل خنا وراو د خاوری بدن ته ورکولے شی ، نو دا خود خریه خائے
 کلور دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله دپاره
 خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله به دچا کښ په شی د ټولو نه
 که ورسره د نژدې ګډ خیال اګر ټکنو دے رغبت اړیند او جنجالی اشک
 جوړیږی نو ځکه دے بس کومر دتناسخ قائل کېدل په تصور خان باس
 دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل
 ځکه دا په مجازة اعمال کښ بشریکول اته ی پکار او دے ته سزا
 ورکول به دا یه وی لکه د یو قاتل ټوپک ته سزا ورکول او یا د یو مسافر
 او ټولګار تیشی او کړندی ته جزا ورکول کومر چه جومات یا خانه کې
 جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپله
 او کونک دے آله خود فاعل نه جدا وی دهغه جُزء نوی لکه یو
 توره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن
 شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په ادا نړه یو عمل کولے شی
 چه د روح د بدن په هرا ندام کښ ننوتے وی نو بڼکاره شوه چه
 آله ځکه دده چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خا غنا شریک

نو ټوپک د قاتل ، او تیشی کړندی د خانه کې د معیار په غم او خوشحالی
 کښ هچرے نشی شریک دے .

د تناسخ د پاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه
 را آخلی یا د غریبه کورنی یو دلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ،
 دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړیږی ، نو د هغه روح په ذلیل
 فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوی او دارنگ هغه وړاندی کښ ته
 خپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاویشی
 اطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا د ا دے چه انسان تر کار واخلی او د
 د پاره د جرم سابق هېڅ ضرورت نشته ځکه چه د د نیا نظام چلو لو د
 ا دے د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نه ا هڅے
 نو د خاړو و وجود به لغو او بے فائده و د ا هم د حکمت الهی د شان
 خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا د مو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری
 تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د
 هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے
 د د نیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور ټکن ټکن راغلو نو انسانی تمدن
 به بالکل د بے وړے شی د انسا فانونو معیبتونه او غمونه هم د حکمت
 الهی نه خالی دا یه نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه
 د و مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر د بڼه انسانی کمالات بڼکاره
 وی او په دے د الله لږے او نژدے بڼدگان پیژند دے شی .

په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی

تناسخ په نامنلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه
 هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے لکی ، یو انسانی عدالت کښ خو جرم
 نوردے شی په هغه د تا بتولو خاوری اګریشی هله پس ته سزا

ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلو بو تو قونبکال
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی او نہ مجرم نہ
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی
 ورکولے شی العیاذ باللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل
 دمرک او پیدائش شمیرکنی دجورخت نشولے دتناسخ تردید داسے
 دتناسخیانو پہ خیال کچرے د حیوانانو پیدائش دانسانانو دبداعیلو
 د پارہ د بدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکار دادہ چہ ک بدوانسانانو دمرک
 پہ مناسب شمیر کنی ہو مرہ خنا ورا و حیوانات پیدائش کولے خولے
 حکمہ نہ دہ چہ موئز وینو مثلاً یوورخ کنی یو لگ انسانان مری چہ پہ
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نیات مجرمان او بدکار وی، خوبل خوانور حیوان
 ہم پہ دغہ ورخ کرور و نہ اوارگونہ پیدائش کنی نو معلومہ شوہ چہ دجور
 پیدائش د مجرم نو حونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ کابندائی تحقیق
 پہ دہ دل دالله تعالیٰ د حکمت پہ جو پیدائش کنی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ
 دتناسخ د تردید یوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ
 منل ضروری وی چہ د مجرمانو انسانانو د حیوانانو د حونو یودی حال
 موئز وینو کورو چہ دا جندا جندادی انسانانو حونو کنی عقل او نطق
 لیکن حیوانی روحو نہ داہم ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے ک انسان روح داہ
 وے د انسان روحی پہ فطرت کنی د صبرے نہ کرکہ پررت دہ دا ہیچرے
 نشی کیدے چہ پیشو کنی رانوتو نہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ
 صبرے پسے مندہ کگری داوے نیسی او پہ خوندے اُخوری ہرکلمہ چہ د فطرت
 فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسان او حیوانی روحو فطرتو نہ جندا
 جندادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ
 ہرکلمہ چہ د مجازات اعمال دہ صورتہ زیوارے د روح معاد دتناسخ

اونا معقولہ ثابت شو، نو دے جوف یو صورت باقی پاتے شو ہفہ داچہ
 د مری بدن اورکوح دوارہ ژوندی کریشی او د حساب کتاب نہ
 پس د جنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی، داخبرہ
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو او کانبیائے کورامو علیہم السلام پہ تو اشتر
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون او معقول گنری، پہ ظاہر
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دؤر قاعدہ مبہمی دے، یو داچہ دامیرکن دے
 او محال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب او تعمیر الہی نتیجہ دہ :-
د جسمانی معاد رو وجہ دلیل | د مجازات اعمال پہ خاطر روح
 سرہ د جسم دویم بارہ ژوندی
 کیدل میکن دی او محال نہ دی، د محال دہ معنی دی، یو غرتی چہ مطلب
 گران والے او سخت والے وی لکہ یوسری نہ داو نیل چہ راخہ لاہو ہاتہ خو
 ہفہ خدر اگری چہ شتم تلے دا بل ورپورے اُبنلی چہ خانجا بہ تے نو ہفہ
 اوائی چہ ناممکنہ (محالہ) دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ بر کرے وے د ہفہ
 ارادہ شوے وے نولا ہو، نہ تلل ناممکن او محال نہ ہو، او بل د فلسفہ
 ناممکن او محال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یو خانے کیدل چہ ہیچرے
 نشی کیدے لکہ یوسرے یو کمرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم او نشتہ ہم یا لکہ
 دہ پتہ دقو کئے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلو، بناائی
 چہ پنچہ نہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خو پنچہ دی
 نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی دمشکل
 او د سخت واخلو نو ہفہ بہ وی خورا انسان د پارہ چہ د ہفہ بول کارونہ
 پراسبابو بنادی او اللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا امْرُؤُکَ

اذا اراد شيئاً ان يقول له كُنْ فيكون، اوله داچه متواتر خبر صادق ددے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دہ، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ دا ثابت شی نو دھے پہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی تجاہان ہیرو۔ شیما پہ ایتر ہم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہر گھہ چہ اعتباری ذریعہ سرہ ددے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثلہ، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو ددے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ ددے تصدیق آسمانی کتا بو تروا و انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تونو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا نول او جوریہ ول دی مطلب

داچه ددے نیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نر گوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکچہ شل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گوانہ نہ دہ چہ ہغہ خپل جوہ کرے تعمیر رز نیا) ورا ن کوی او دھے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکہ چہ داسے خور انسان لگیا دے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھے پہ خائے جوہ وی، نوخک اللہ تعالیٰ چہ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت دد تبا ورا ن کوی

او عمارت د آخرت پیر آباد کوی، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ ددھے در ستولے اور شتی نوالے پہ عقل ثابت شرہ،
د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل خالق کائنات انسان نہ روجھے ژوند ورا

کہور لیدلے کنٹے شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہر کم یکن شیباً صد کوراً، سورہ دہرآیہ علی او بیاب تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوندے کوی، انسان نہ روجھے حل بے نمونے پوٹے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجھے د انسان ہیج نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خک کہ گردن کیدیشی لکھ فرمائی:

لما بدأنا اول خلق نعيدهم وعدة، مؤمنون انسان روجھے حل جوہ کر و علینا اننا كنا فاعلين، سورہ انبیاء د دویم حل بے ہم داسے جوہ کر و اية عسک: دا کورن ہغہ وعدہ دہ موزن بہ ضرور داسے کوہ، و ضرب لنا مثلاً ونسی خلقه قال: ان انسان پہ مؤمن مثال خیر وی من نحي العظم و هي رميمه قل: چہ دا ورا ستہ ہدوکی بہ خوک یجیب ما الیدی انشاها اول مرة: ژوندی کوی، رھغہ چہ خپل سورہ یس اية عسک و: پیدا اشی ہیر کرونوم نہ ورتا وایہ چہ چار و جے وار پیدا کرے و رھغہ بے د دویم وار ہم ژوندے کوی، بلکہ دویم ایت شریف کنی دی:

وهو ا هون علیہ: د د دویم بارہ پیدا کول د رومبی وار پیدا کولونہ دیر آزیات آسان دی

دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی نے پہ انسانی نسبت اُ خود
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (دَا اللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلورم دلیل

یود رزی چہ کویت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ
چیر آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایو کار کندی (دے دغه رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نو دویم بارہ پیدا کول د ورتگی
غوندے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ
شکہ چہ کار (پیدا کول) یوتے،

وَ أَنْتُمْ أَنْتُمْ سَخَّرَ خَلْقًا أَمَّا السَّمَاءُ بَنَاهَا يَا سَنَّا سَوَّيْنَا كُرُون دى ك
رَفَع سَمَكًا فَسَوَّيْنَا سُرَّةَ النَّزْعَاتِ اَيْتَمِ آسمان چہ اللہ جوہ کر وادیر
پہ اوچت خائے هغه کیستودو:

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نوک هغه پہ نسبت انسان دیر ورتگی دے
هرکله چہ اللہ تہ د آسان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورتگی انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتگی شکہ تکلیف دی، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف تہ دے،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپارہ
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، د آسمان و نوا
د زکے کول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی
خو انسان نے د طاعت او عبادت خداوندی لپارہ جوہ کریدی
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونَهُ : مؤنبر پیر یان او بنیا دم د
خدا کے د عبادت د بارہ پیدا کرکئی او د عبادت نتیجہ دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند، مجازات اعمال، جنت او دوزخ هغه ندوی
نو د عبادت هغه فائده بنکارہ نشو، له دے وجہ د انسان پیدا کول
عبث شو، او په دے پنا د کائناتو پیدا کول هم عبث شو او په دے دول
به (العیاذ باللہ) د اللہ د اتول کار و نه عبث ثابت شی، چہ د اللہ تع
د حکمت له شأنه خلاف دے د اللہ تعالیٰ حکمت دادے چہ د انسان د
عبلو نو پوره نتیجہ دے قیامت بنکارہ شی د حکم چہ د نیا کین دا هغه نشی کیدے
رمونبر ورنده د تفصیل سره بیان کریدی، چہ د اللہ د عمل د کارخان
عبث ثابت نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین د اللہ حکمت تہ هغه
بنکارہ شی، په دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

د قیامت او مجازات اعمال شپږم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نه دے پیدا کرے، اَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ
أَنْ يَتْرُك سُغْدَى، (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چہ دے
په بکاره برینودے شی دغه نشان، اَيَحْسَبْتُمْ اَيُّهَا خَلْقُكُمْ عَبَثًا وَ
أَنْتُمْ أَلَيْسَ لَكُمْ رُجُوعُونَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ رآياتا سو
گمان کوئی چہ تا سو مؤمنین عبث پیدا کرئی یئی او د علونو نتیجہ مؤمنون د
پارہ به قیامت کین مؤمنین به نند راخی خود نیا کین بنه او بد دواره
قسم انسانان شته، شوک ظالم شوک منصف، شوک نا فرمانه شوک
فرمانبردار، شوک متقی، شوک فاجر و غیره، د نیا کول قومرونه د
اللہ د عدل او انصاف متنه کوی د دے په جوہ د اللہ تعالیٰ سلوک د
تولو سره یوشان نه دے بکار حکم چہ د اللہ عدل به بنکاره نشی
لکه یو انسان با د شاه چہ د افریق کوی وفادار او باغی سره یوشان سلوک
نه کوی وفادار له انعام و ر کوی او باغی له سزا و ر کوی په دنیا کین
دا هغه نشو کیدے رو با تہ تفصیل سره بیان شو دے:

نوڈ انسان دویم ژوند د الله دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له ا کچه ضروری
 ثابته شوه او قرآن د دے بیان د لبعه کړیدا ۰
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۞ اَيَا كُمْ مِثْلُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 کالفسيدین فی الارض اَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ ۞ به الله باندے یقین کوونکی او
 کالْفَجَّارِ ۰ نیکوکاره خلق مفسدانوسره برابر سائواوخدا ترسوسره
 بد بد کرداروپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب لاصلی یا مصنوعی د باره مفرد ضروری
 دے لکه انسان چه دخا ورے ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان
 له د دے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اوروغیره وصنوعی
 مرکب ر شربت شنجبین د اوپور سه کے اوچینو نه جوړ دے دادره واره
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،
 جواهر و او اوصافو نولو باندے حاوی ده. مثلا د یوزر وک رنگ چه
 تورا و سور رنگ نه مرکب وی، نو د ادرا به خان خان له خالص هم
 شته، د نیا کین غم او خوشحالی یو مرکب دے چه هرا انسان کین دا
 دواړه جمع وی، دا به انسان په د نیا کین نشته چه مکمل و خوشحالی له وی
 او هیچ غم و درد سره نه وی، اودا به هم نشته چه یتول د غم وی او خوشحالی
 هلو وی نه نو د تیر شوے قاعدے په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکار دی چه خوشحالی خان له یواک
 موجود وی لکه جنت کین د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازے موجود وی
 لکه دوزخ کین د بدانو د پاراه، او هم د دے نه د قیامت مجازات اعمال
 اود جنت اودوزخ ثبوت کینکے ۰

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیا کین به خلق هم

اگنره لکه یتول انسانان یو دا به مجموعه وی، چه اگنه علی اوقیعتی اجزاء
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکین همدی لکه د غنوبوتی
 کین یوا علی جزء د غنودا نه رغلم ده او بل ادنی جزء دے دوزخ او بوس
 دی دا نه دے د بنیادم خوراک ده او بوس د نگر و خوراک ده د دے بیلول
 پکار دی چه هغه د پاراه په د من کین د دے غوبلول او لوزول پکار دی
 غله به د انسان معدے نه حی او بوس به د نگر و معدے نه حی، د غه
 رنگ میدان حشر درمن اگنره چه هغه کین د نیکانو او بدانو بیلول
 مقصد دی و امتاز د الیوم ایتها المجرمون ۰ سورہ یس آیه عه
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّاسِ اَیَّ عَمَلٍ کَانُوْا عَمِلُوْا وَ لَوْ کَانَ
 تِلْکَ شِیْءًا لَّوَدَّ اُولُوْا الْبَاطِنِ اَنْ یَّکُوْنُوْا مِنْ اُولَئِکَ اَلَّذِیْنَ کَفَرُوْا
 انسانی معده شوه او بدن به خپل فطری خا لے جنت نه لاره شی گویا کین جنت
 دا دوزخ حیوانی معده شوه، اودا به شوه لکه نیکان غله او غم وی
 او بدن لکه بوس او روحه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوز لے شی په
 شونو وغیره کین

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان په فطرت کین د خالص
 آرام او خوشحالی تقاضا پرته
 ده انسان د فرد په شکل کین وی که د قوم یا د وطن په شکل کین وی او آر نوا
 تقاضا د دة په فطرت کین خا مخا وی اُس دا آر و پوره کیدل ممکن لکه
 وی چه مؤنر و راندے تفصیل سره بیان کړی دے چه نامیکن خا هشت
 او آر و باندے یتول د نیا متفق کیدے نشی لکه د نسا ه اغستونو نه بکیر د

ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا
 کین شکله نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بکاری خو
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت اوری و ذرعیت بغاوت او مرض
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه دنور و پتو فطری خواهشا تو انتظام د
 حکه کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دایه خواهش
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید و لیکه وی او انسان پرین
 تزیزی، اوس دے پوره کید و نکي خواهش د پاره د یولو دے بل جهان ضرورت
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولو دے وی او دانسان د فطری خواهش د
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشنه
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم
 السجد آیه ۳۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه
 وی کوم چه ستا سوزر، غواری یا دے تا سو په بنگاده اغوا لری) هلته
 په خوانی وی لود اوقوب به نه وی، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به
 نه وی، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے
 بنیاد دوزخ د دے ثابت پدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء
 یا ضد ادها، هرکیز په خپل ضد پیژندے نشی، شپه هله پیژندے نشی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندې نشی، چه تورا پیژنی گرم به هله
 پیژندے شی چه بیخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لار شی، جنت به همیشه وی بتول
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، بتوله بے آرامی او تکلیف
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه بتول جنت ته نه بوی نوجهنم
 حکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی
 دے کین خه اشکال نشنه، حکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه
 ده د نیا کین بنه او بد عملونه او خلق و ونو قیامت کین هم د دے نتیجه
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره بنگاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا بتول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال
 کین تیر شی هر په دے اوانه هر قوم په هر دور کین د بشری اصلاح د پاد
 انتظامونه کړیدی مختلفه ادارے جو په کړی مگر زه پوره اصلاح نشو
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
- ۲) قانون حکومت
- ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- ۱) په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث
 کیدے نشی،
- ۲) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو حکه چه
 جرمونه روح کوی تزکوم چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی را غلې
 نو د جرمونو سلسله نه ختمی لری قانون په دے د جهو مجرم نه په سزا و
 کولو کین، پوره کامیاب نه دے، هرکله کین د قانون حکومت نشی کید
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، کچونه قانون او

حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جرم
 کوی چه هلته خوک گواہ نه وی په ده بنا هغه که سزانه بیج شی او که
 اصلاح کارنا مکمله پاتے شی،
 بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی ده
 بعضه خائے کنی گواہ که اهی کول غواهی مگر مدعی علیه له ابره هغه
 ته غم مالی لالچ یا ویره ورکول هغه که گواهی نه بند کوی،
 بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن که مخالف فریق دو کیل په جرحه
 ده که گواهی مشکوکه اده اثره شی، او مجرم که سزانه بیج پاتے شی،
 کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله که حج په لاس کنی
 ده هغه غلط هم کولے شی بالخصوص هغه وخت چه په زپه کنی نه
 رحم او خدا ترسی نه وی، نورشوت او سفارش فیصله په بل مخ واپه وی او کچر
 سزانه بیج شی،
 کچرے سزا واپه وی شی نو هغه بهد جرم په جوب هومره سخت نه وی خوک
 چه جرم سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے
 همدغه وجه ده چه قانون او سزاگانے خوشته مگر جرمونه زیاتیر وی
 او قیدیان ربتیا یان ورخ په ورخ دیما دیبیزی، بنا په ده اصلاح
 بشری کار د زره ر ضیم نه ده اعه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
 انشی او بیبا که اشی نو که سزانه بیج نشی، که ده صورت دادے چه
 په زره او صبر کچر که مجازات اعمال، او قیامت داسه پخه عقیدت ده
 چه هغه نه سر یاسه دا فکر پیدا شی چه هر که گناه او حق تلفی کول خپل
 خان په آخرت کنی تباه کول دی او که خور و خور فانی فانی و په بدل کنی
 آخرت هغه داسی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سرکه کار نه ده
 دا هغه عقیده ده که کولے چه غله او اگوان عرب د جاهلیت فریب

خوک جوب کول او دده عقیده که پوخر والی په وجه که هغوی زبون او
 په ماغونه داسه روینا نه شو چه که هغوی نه که جرمونه، ظلم او حق تلفی
 نوم نشان ورک شو که بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده که کولے چه ده
 کچر یو او مشاهد و په بنیاد خپلواصلحی اثراتو نه که بنیا واقف کړه هم
 دغه یوه ادا نه چه که بشر مکمل اصلاح پر کیدے شی، هغه ده که
 مجازات اعمال، اقامت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات
 اعمال عقلا تا به بشر

دقیامت او مجازات یو لسم دلیل

انسان که کائناتو یو قیمتی جرم ده خور و ژوند ته لند ده آسمان
 نه مکه او غرونه که دیرے موده رایسه دی لیکن که انسان ژوند لکه که
 یسه دمرگ په یو چپه ختم شی لکه که چا کور کچر چه که خاوره لوغے وی،
 او که سرور و هم نو خاورین په زر تر زره که ختم شی او دغه قیمتی که سرو
 لوغے به دیرے موده پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه
 کوی، که نه معلومیزی، چه که قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
 اورد ژوند که کوم کنی چه که نه به که عملو نو به له ملا ویزی او دا به
 تا بتول غواهی چه که خسیس و شیو نو په مقابله کنی که قیمتی انسان غیر
 بهم دیر زیات وی و اراک الدار الاخره لیه الحیوان، که انسان اصلی
 ژوند د آخرت ده، چه ده قاعده پنا شو به فرق که خسیس اذله
 او که قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه ده قیامت دغه ده مجازات
 اعمال او دغه ده آخرت به

ده مجازات او قیامت دو لسم دلیل دنی سائین
 که اکثر خزاندا لیکي، چه که نوی دنوا په جوب کړ انسان شخصیت په
 دده خیزو نو به کار کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو
 خيال هيركهي خوب كبن ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .
 ۲) او قول د هوا په چپو كچې محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا
 بل خوا نه وے را ابر وے شي ددے رفتار په يو سيكنه كبن يولاك
 او شپك اتيا زره (۱۸۶۰۰) ميله دے ، ټول احوال په فضا كبن محفوظ دي
 خو يو بل سره كچې وچي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يو بل نه را بيل
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريډ يائي نظام نه چه
 په او كندا لي دريډ يو ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو
 خايونونه آوازونه را كاري او يو بل سره كچې وچي زي نه خكه چه د كو
 چه په او بډ والي كبن بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كبن بو حرارت
 پريزي چه په نزد د وخت كبن په نوي علمونو معلو موے شي ، ليكن
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه
 هغه د فضا نه بيرته را واخلې كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيزي چه په هغه كبن د نيت
 قول او فعل (چه محفوظ دي) نتيجه مرتبه شي ،
 دے نه علاوه د ماهرين ارضياتو د تحقيق مطابق د زوكه په خيسته
 كبن ديارلس سوه (۱۳۰۰) درجه كرمه شته حالانكه داو بويشو لوه پاره
 سل درجه كرمي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكه نه په نذكونو
 زلزله پيدا كيږي د بعضې پته اگني او د بعضې اڼه لگي داد هغه كرمي
 نتيجه ده كومه چه د زمكه په خيسته كبن پرته ده ادا ټول او د سمندار
 دا بو تر مخو لے ددے خبره دليل دے چه جهنم د زمكه او سمندار د
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قیامت تفصیلات

د قیامت کیفیت | د قیامت حقیقت دوه خیزونه را یو د دے
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ
 داداره الله دود ټوكوسره تړلي دي ، اول ټوكل تخريب د پاره دي او
 دويم ټوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقیقت كبن د د نيامرگ دے
 نامر عادت دا دے ، چه مرگ نه ورا نيدے هه مرض اورغ وي هغه
 چه په علاج بڼه نشي نودغه رغ د طبيبانو په خيال كبن لا علاج او
 هلك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعدے مطابق علاج
 ئے كوي شي كه علاج ئے ممكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نيزدے
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د
 نسان د پاره نود ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نوي نو
 ياد دے ټولو نودو كائناتو هېڅ ضرورت پاتے نشونو حك د انسان هلا
 سره دا ټول كائنات ا ترپے شي او هلاك شي نودغه قیامت دے
 ددے نه ورا نندے حالت د د نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت
 په اصطلاح كبن دے ته ا شرائط الساعة يا د قیامت نشانے وييلے شي كه
 چه يو سړي كبن د مرگ نه ورا نندے د مرگ نښانے ښكاره شي تر مرگه
 بړه شان وقفه وي دا خو وركوي انسان دے خود ټول عالم د مرگ
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لوئے شے دے
 نو دده د مرگ او نښو د مرگ كبن به ډيره وقفه وي ددے نښه د
 مرگ علامت كبري دي كوي چه شريعت بنود لي دي .

عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تریہ
 مھلک وسیلے شی لکہ چہ احادیثو کنی دی :-

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم نہ نقل کوی چہ خور
 پورے اللہ اللہ و گوئی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہن ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی
 او دے بہ د مؤمنانو د حورنہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے پہ بد خلقو
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے
 ددوی تو لو علومونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ
 دادی :-

د کامریکے دہم جنسیت پرستانو یعنی د لواطت د حامیانو د انجمن
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، پہ مطابق دامریکے
 فوج کنی یو کور او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکے پہ عامو خلقو کنی هر خلورم سہ پہ لواطت
 کینے بوخت دے :-

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) ہغه حرامیان وارہ دی
 د کو موغٹرونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے :-

هر کال د حرامیانو رو پیدائش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د
 پیدائش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوارس کم کس حرامی وی سنہ ۱۹۶۶
 د رپورٹ مطابق پہ سٹلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سٹلو کنی

پہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ ۱۹۶۶ پورے بہ هر پنجم
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویدہ پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلعے استعما لوی، د خدائے او داخل
 نہ انکار دے سود او شواب ددوی د ژوند یوغتہ بر بنہ ده پہ ریدہ کا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خور ول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی
 او تعجب دادے چہ د اگنا ہم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلیہ
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلود و ممره

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ د اتول عالم درے و رہے شی

دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی د اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ
 بہ پہ هر چیز برنی او کورنی، باندے موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَاصْوِقْ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأُكُلِ شَيْ نُودِ آسْمَانَ
 وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسُورَةٌ : اوز مکے کائنات بہ هلاک شی
 زم آیت ۶۷

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

کہ ہلاکت نہ داخل ہونے مستثنیٰ دی رہے اور دوزخ کار کو نکلی ضربتے رہے
حبت اور دھن خورے غلمان حکمہ چہ ددوی، پیدا ایش د بقاوت د بارہ
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلود مقر بے فریبے (۴) اور مدثرات
الامر کو موند چہ کارا غستل وی، د شہیدان و روحونہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بد و السافرہ فی امور الآخرۃ (کین - د
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کیری، ہم پہ دے کتاب کین د بیہقی
پہ روایت د مقائل منقول دی چہ د شیلی د دائرے فراخی د
د آسمانونو او د زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کین دی رکن نفع فیہا اُخریٰ فی اذہا
قیام یتظرون ہ سورۃ الزمر ایت ۷۵

دو بارہ شیلی پوک و ہلو سرہ بہ سرہ انسانان او حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا د ابن عباس رضی اللہ نہ پہ بدور السافرہ "کین منقول
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کیری چہ د بچی نہ تر بوم
پہ تول را ژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندہ غور زید
وی کچرے د ہفہ اندامونہ پورہ وی او ساہ پکین دا غلی وی، نو ژوند
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نو نہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ
درے دیرش کالہ وی،

د پوکل بہ د اللہ د "محمی" صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شیلی پوک و ہلو شی نو نہ
صری بہ ولا روی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کین بہ د خلوینتو
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلوینتو کالو کین بہ خلوینت ورتے دے
نہ د چکہ سپینا و بوباران کیری چہ د سرو پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکلونو کین بدلیری، پہ بد و السافرہ "کین د ابو الشیح د
روایت مطابق پہ شیلی کین د بتولو و حونو بہ شہر سوری دی ہفہ
کین بہ د غد و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خیلو خیلو قالبونو،
را و الوری او پکین بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ د زلف
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی دران زلزلة الساعة شئی عظیمہ
د سورة الحج ایت علی ہر کلمہ چہ ڈر نہ د کالبوت شکل پخیلہ یا د
مدبرات الامر فریبنتو پہ ذریعہ جو رہی، نو عرش بہ ہفہ سپین
آپ حیات خلوینتو ورتو پورے پیر و کیری،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب د کالبوت پہ غوہنیں قالب (کالبوت کین) بدل
شی، او بیا بہ دا ہچرے نہ بدلیری او نہ فنا کیری، د انسان بوجہ و جو
درماء الفناء او دز حکے د اوبونہ وو، او دا وجود بہ درماء الحیات او
د عرش د اوبونہ وی،

او ابو ہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کیری دے چہ دے تہ
(د ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کین د حونہ منتقل شی او ر و حونہ بہ را پاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسباب و روان دے، نو پہ دنیا کین پیدا کیدل ہم
پہ وار وادی، او مرکز ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیری او نہ تول
خلق یوحائے صری، بلکہ پیدا و ہست او مرکز کیدل پہ وار واد او ر وری،
لیکن د آخرت جہان د معنیو یا تو اذ جلال او د تدارت جہان دے دے تہ
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً ہم وکیلے شی، نو د دنیا بتول الہی
او انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کیری، اور پہ دویم حل پوک و ہلو
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول صری را ژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ

پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خود بیزی، انسان پہ رومی ژوند
رد نیابکن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبوتونو برا بن کولو
کار رمد بترات الامر، فرشتونو وغستواو دغه رنگ روح قبض
کول اوسره کول ئے ہم ددغه فرشتو پہ ذریعہ کول ۱

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوْا اَيْدِيْهِمْ : فرشتے ذروح قبض کولو د پارہ لاس
قُلْ يَتَوَكَّلْ عَلَىٰ مَلِكِ الْمَوْتِ الَّذِي ذُوُّوْا يَهٗ جِه ستاسوروح
وَكُلُّ بِلَيْكُم رِسُوْرَةُ السَّجْدَةِ آيَةٌ عَلَيْهِ : هغه فرشتے قبض کوی کوے چترتاسو
مقرر دی

د دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ پہ د نیابکن الله تعالیٰ انتظام
د ژوند اوسرگ اچلولو، دے نہ د الله تعالیٰ احتیاج او کمزوری نہ بلکہ
خپله باد شاہی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل
علیہ السلام کوی حکمچہ در اسجدا و الا دم، د تقاضا مطابق د مکی
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پورے چه جنت اودوزخ
پورے قول انتظام اوجدمت د انسانانو به فرشتے کوی، د جہنم انتظام
فرشتے چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به ہم د فرشتو پہ سپرد
وی قرآن کین ذکر دی، پہ رومی پوک وهل به الله تعالیٰ تجلی د امانت
په کائنا تودر خود زوی اور په دویم پوک وهلوسه به د احیاء و ممرو
ود خود زولے شی، دورا تولو پہ پوک وهلوکین به ہم نظر اوباقاعدک دی
شروع به د علویاتور آسمانوی نہ کیری، لکه اِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ
الانشقاق آیت علی و کومر تشقق السماء، بنا ئی چاسمان به مات کد
شی کومر چه د د نیاجت دے دغه رنگ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ه وَاِذَا
النَّجْمُ انْكَدَرَتْ (التکویر آیت علی) په مطابق دکائنا تودو بنا نہ
قول تسم ستوری به بیکاره او ختم کریشی رَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ رِسُوْرَةُ

الانفطار آیت علی او اِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ رِسُوْرَةُ التکویر آیت علی په
مطابق بتوے خوب دے او ترخے او به به یوحائے کریشی او په گرمی سره
به ختم کریشی د دے گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد
او غبار کین بدل کریشی زمکه به خوده کریشی، لکه قرآن فرمائی، وَاِذَا
الْبِحَارُ سُفَّتْ رَوُبُسَاتِ الْبِحَالِ بِسَاهُ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّثْبِتًا رِسُوْرَةُ
الواقعه آیت علی غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کریشی او تر به
خوردور گرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام
کیری اوسری قول به را ژوندی شی او د الله په محبتن به په قطارونو کین
اُدیری،

دمحشرنر مک

دمحشرنر مک به، د دنیا د نر مک نه بکله وی،
يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ په دغه ورخ به د دنیا د نر مک
نه بکله کره شی دویم داچه صفات به ئے بدل شی اودریم داچه یوار به ئے
صفات بدل شی اوبل وار به ئے ذات بدل شی، غوره قول دادے چه
صرف صفات به ئی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد
نمرفوع حدیث را غلے دے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ اَرْضٍ بِيضَاءَ
عَفْرَاءَ كَقَرْمَةِ النَّعِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِالاحد، او په صحیحینو کین د ابوسعید
خدری رضی الله نمرفوع حدیث را غلے دے،
تَكُوْنُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شه دادا چه خلق به په داسے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان
چه په دے به هخ قسم نینه نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا
چه دازمکه به د یودومی په شان وی، بعضه روایتونو کین چه د چاندی
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے د چاندی پشان دے،

بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی،
تَبْدَلُ الْأَرْضُ مَنْ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ، یعنی دُنْدُ نِیَاز مَکَہ بہ پہ دا سے نہ مَکَہ
بدلہ شی چر لکہ دچاندی بہ سپینہ وی، ابن جریر د زید بن ثابت
نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے۔

إِنَّهَا تَلَوْنُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا وَمِثْلُ الْفِضَّةِ، داز مَکَہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د
چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بدلید د دے۔

دمؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ نہ مَکَہ د کیک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
خوراک کوی، بدور الشافریہ صلی اللہ علیہ وسلم کین منقول دی، چہ مؤمنان بہ د
خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ نہ مَکَہ نہ خوراک کوی، او دگوشر ہغہ او بہ پہ
شکی کوے چہ د پیونہ سپین، وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی،

حافظ بن حجر فرمائی، دا دے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ
مردہ کین دلورے، تندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ صلی اللہ علیہ وسلم کین د
طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ د عرش دلالت
بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشی، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک
خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی، چہ چاہ نہ وی لیدی، نہ بہ تی پہا
خیال کین راغلی وی خوپہ دغہ خوراجہ باندا سے پرورث تیان مسلمانان
خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشکو
او د کسٹوری د خوشبو نیو د کوزے خیزی،

بیان د حوض کوثر

قرآن فرمائی، اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ نہ
حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغہ د امت
پہ جوہر حوض وی او پہ هغے کین د حضور، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہہ د مرفوع
حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ
هغے کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ هغے دی، پہ ظا ہر بہ

هغہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غاہے بہ ہے پہ یواننا ازہ وی
چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی
د هغے لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ هغے نیاتے وی
خود هغہ ستور کوم چہ موزن او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ
د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈ نہ بہ بیخے وی دا
بہ هغہ خلق خبئی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار
وی، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت
لکہ د خوارجو، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عنلی وی، ظالمان
بہ ہم دے نہ شرے شی دا بتول، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ صلی اللہ علیہ وسلم
نہ ترک اکتے شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
اوسنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب اوسنت عمل
کوونکی فائدہ اگتے شی حکم چہ آخرت کین بتول اعمال پہ جسمانی صورت
اختیاری بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار
صورتونہ اختیار وی،

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَامَا مَنْ اُذِنَ كِتَابًا بِمِثْلِهِ فَسَوْفَ يَحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيُنْقَلِبُ اِلَيْهِ وَرَكَرَكَ بِيْشِي نَوْهَغَہ بِآسَانِ حَاسِبِ
اَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : ورکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل

مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوِّفَ: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ
یَدْعُوا كِبُورًا وَيُصَلِّي سَعِيرًا سورة: چہ دے سالہ طرفہ عملنامہ ور
الانشقاق آیت ۷۷: کہے شی نو ہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ
او پہ دور ز کبہ بہ اغور زیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ
هَذَا مِرْأَةٌ أَوْ كِتَابُ كِتَابِيهِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْغَاثِ: نو ہغہ بہ دوشما
مَلُوقٍ حِسَابِيهِ: نہ نوردتہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا
یقین و وجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سر لا خما ملاقات وی:

رسورہ الحاقۃ آیت ۷۷

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: اوچا تہ چہ پہ چپ لاس کبہ عملنامہ
يَلْبِئْسَ نِيْلِي لَمْ أُوْتِرْ كِتَابِيهِ: رسورہ: ور کوشی نو ہغہ بہ افسوس کوی
الحاقۃ آیت ۷۷: چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکرے شوسہ
إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: ہرکس تہ بہ دے خدائے تعالیٰ حکم
حَسْبِيَ رَبِّي اسْمَاءُ بَلِ آتَىٰ عَمَلًا: وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ او تہ
پخپلہ دخیل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدور السافرا صکتا تا ۱۰۹: کبہ دے اُحادیثو پہ بنیاد بیان کہے شوسہ دے
چہ تولے عملنامے بہ دے لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ
ورخ میدان محشر کبہ وی او جمع بہ کوشی نوالہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا
پہ ذریعہ ہرکس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ دے ہغہ دے عمل پہ مناسب لاس کبہ
ورکری او دے ہرے عملنامے رومی الفاظ اِقْرَأْ كِتَابَكَ بہ ددہ او ددہ
دے پلار نو مرسرہ آواز کولے شی او حکم بہ ور تہ کولے شی دا عمل نامہ بہ
لوسنی او نالوسنی بول لوسنے شی، پہ دے وجہ حدیث شریف کبہ دی چہ
د اولاد ہنہ نو موثر بندہ شی، چہ دے چا نسب ثابت نہ وی نو ہغہ بہ دے

د مور پہ نوم بظہ شی، داد عقل خلاف نہ دے چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ
عملنامہ لو سنے شی، کوم علم چہ خدائے پاک دے استاذ پہ ذریعہ بندے
شی، ہغہ بغیر استاذ ہہ الہامی طریقہ ہم بندے شی لکہ دا نبیاء علیہم
السلام علوم او دے حیوانا نو علوم لکہ دے جولا دے خپلے جالے جوہر و لو علم، دے شا تو
دے چئی دے خپل کبہ جوہر و لو علم میں روتہ دے اجتماعی امور و علم کوم چہ
پہ علم حیوانات کبہ بیان شویدی، دے زمانہ کبہ نہ نہ تہ دے پر سید لو
حروفو پہ ذریعہ تعلیم و کولے شی ما پہ مشرق پاکستان کبہ پخپلہ لیدائی

گواہی

ا- دے نبیاء علیہم السلام او دے علماء کرام گواہی

دے جرم ثابتولو دے پارہ دے مضبوطا و اعتباری خلفتو گواہی ضروری وی
انسانا نو دے تولو نہ تہ وجہ دے نبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے
او دے خدائے تعالیٰ حکم و رسیدی دی پہ دا ہے خلقو بہ پخپلہ پیغبران
علیہم السلام گواہان جوہر زیری او کجہ دے دا پیغبران و انوار ثانور علم کوا
دے سولی وی نو ہم دوی بہ پر گواہان جوہر زیری، قرآن کریم فرمائی
وَجَاءِي بِالنَّبِيِّنَ وَالشَّاهِدِ اءِ اَوْرَ كَيْفَ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ
وَجُنَّا بِكَ عَلَي هُوَ لاءِ شہیدان رسا آیت عنک

۲- دے کرام کا تیسنو گواہی

دویم داچہ دے احکام و خدائے وندائی نہ دے انسانا نو خلاف کول او نہ کول
بہ خشکے بشکارا کولے شی، پہ دے بہ دے قسم گواہی پیش کولے شی
دا دے کراما کا تبین گواہی کولے چہ بیگناہ فر بننے دی ر کوم یقوم الا شہاد
ای الملئکة، او اذ ایتلقى المتلقین عن الیمین وعن الشمال
قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرک انسان
عملونه دوه مراغتوونکی فر بنتره را اخلی او کینرا و چپ طرف نه
نایسته وی خه لفظ د خولے نه و توسره شیش لگوونکے تیاروی اوهر
کس به دایسه راخی چه یفر بنتره به فی راوی او دویم به فی گواهی وی، که
دُر مشهور په حدیث مرفوع کن دی چه دادوه فر بخت به هم هغه
وی کوموبه چه نیکی او بدی لیکله به

۳- د اندامونو گواهی

کوماند امو نوچه عمل کرے وی د هغه به هغوی پخپله هم گواهی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا ۝ نَنْ رر به موبند دوی په خولو مهر
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا ۝ اَلْكَوْا و د دوی لا سونه به موبند
يَكْسِبُوْنَ ۝ ر سوره يس آية ۴۵ ۝ : سره خبره کوی او د دوی پینه به
هم د هغه عمل گواهی ورکړی کوم چه دوی به کول به

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ اَنْ تَشْهَدُوْا ۝ او تا سونشی بیج کیده چه به تا سو
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا ۝ گواهی اگری ستا سو فور و نه سترکه
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۵۱ ۝ : او خر هغه به

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هِيَ لَمْ تَشْهَدْ ۝ اودوی به خپلو خر منو ته وانی چه تا سو
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي ۝ خمو بند خلاف و لے گواهی اگری هغوی
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ به وانی چه موبند هغه خدایه گویا نه
قَرَالِيَهُ دُر جَعُوْنَ ۝ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۲۱ ۝ : کړو کوم چه هغه گویا نه کرے دے
او هغه تا سو و و چه وار پیدا کړی بی او هغه ته به واپس حتی به

۴- دخاله گواهی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِكُمْ اَلزَّلْزَلِ اَيَّة (۱۲) ابن
عباس رض د دے، آیت په تفسیر کن فرمائی، زمکه به د انسان د هغه

عمل خبر و د کوی کوم لے چه په دے کرے دے، دا بتول خلو ر قسیمه گواهی
شوے، د پیغمبر انوار فر بنتره علیهم السلام گواهی اعتباری ده حکه چه دواړه
گناه نه پاک دی، نوره دوه گواهی رداندا موبند و د خله هم اعتباری
حکه دی چه د اختلاف عادت دی دوی پخپله خبره نشی کولے الله پاک
بتر خبره را ابا سی لکه خنکه چه دوی به پخپله هم دا بیان کوی نو
والله تعالی نه زیات اعتباری به بل خوک وی،

دا اعتراض غلط دے چه اندامونه او خاله ژ به زلری نو خبره
به خنکه اگری، حکه چه یو انسان جامید شی، رکیست او تپپ، کین
خبره محفوظ کولے شی، خه وخت چه غواری نو هغه خبره آوری،
نوالله تعالی خوپه طریق اوئی دا هغه کولے شی، بله دا چه د الله کار دے ژ به
نه خبره ابا سی او که پینولا سولونه حکه چه بقول اندامونه د هغو بینه
دی اول لے ژ به نه خبره را و سته اُس د نورو اندامونو د الله پاک
قدرات و طاقت چه ا منلے شی، نو داسه خبر و مملو کن بیا هغ بیس پیش
نه وی، دے نه علاوه د نوزی تحقیق به نبیاد جناداتو او حیوانانو کن د مرتبو
په جوړ ژوند همرشته او گویائی هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو گویائی

د انسان د غوړ و لونه بچه د ده
اَيُّوْنَهُ ۝ وَاَقَالَتْ نَسْلَهُ ۝ عَلَيْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَلْبِطُ
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ يَسْبُحُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ
قَدْ عَلِمَ صَلْوٰتَهُ وَتَسْبِيْحَهُ،

حضور علیه السلام سهه دکانرو او د اوبن خبره په احادیثو کن ثابته
وی دا بتول شیرونه بنائی چه هر خه خبره کولے شی خو فرق دادے
چه د اخویا انسان او ریدے نشی او یا پر پوهیوی نه، خو آخرت کن به
د دے عادت په خلاف او ریدلے شی حکه چه آخرت هم د نا آشنا

شکو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ
 بنیاد م تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرار اگری او
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ
 واضح شی، حکمہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی
 غیر جانب داری لکہ پیغمبران او فریشتہ علیہم السلام، داندامونو
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،
 البتہ د خائے گواہی حکمہ دیرہ اعتباری دے چہ وہا نندے بیان ا شو
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے
 حکمہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یو دا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی
 دلند داسے ہم نشتنہ حکمہ چہ پیغمبران فریشتہ مکان اواندامونہ بتول
 اعتباریان دی د علماء و تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حکمہ د گواہی
 ہم اعتباری شوہ، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ
 دا ہم حکمہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددوی ہیخ لاندے بانندے
 ہیچر تہ نشی کیدے چہ داسے تیرکون د یو بل سرہ ا لری بکہ داندامونو
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حکمہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونو تول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: موزن بہ د انصاف تہ دتہ
 فَلَا تَطْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ رَيْبٍ مِنْهُنَّ: پہ ورخ ابدو بیابہ پہ چاہم حکم
 حَقِيْقَةً مِّنْ حَرِّ ذَرَّةٍ اَوْ تَيْسًا اَوْ كَفًى يَنْبَأُ خَسِيْبًا: نہ وی او کچرے د عمل وقتدار داری

د دے برابر وی ہر جہہ فی موزن نا و لو، اوموزن حساب د بارہ کافی یو
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ: (دھیامت پہ ورخ د عملونو تلک حق دی)
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّا ضِيْعًا: چہ دچا تولونہ دل نہ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَّسْرَبَةٌ: شوہ، نو ہغوی بہ زرہ
 س القادر آہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک
 شونو ہفہ لکاؤ نرہ کندہ دہ:

داسے نور و آیتونو کمز و احادیثو و اہل سنت د علماء و اجماع
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، تہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تلک د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب
 دا چہ اللہ بہ د عمل پہ برابر (زیلے کھے بہ تہ وی) د ہفہ جو کہ د انصاف
 فیصلہ کوی خودا قول حکمہ غلط مے چہ وزن او میزان پہ قرآن کنی
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر تہ و وچکے چہ انصاف دروند
 سپک نشی کیدے نو د چھوٹے رائے داسے صحیح دے، چہ دغرتلہ بہ جسمانی
 او حسی وی، معنوی تلہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی پہ
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رض د امر فوج حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلََوْ وَضِعَ: تلہ بہ ادرولے شی ہفہ بہ دومر
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْاَرْضُ كَوْسَعُهُ: فراخوی کچرے بتول آسمانونہ
 او زمکہ پہ دے کنی کینو دے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رح د احادیث د بخاری د آخری حدیث پہ شرح کنی حاکم
 نہ پہ روایت د سلمان رض او ابن مردویہ تہ پہ روایت د عائشہ رض او
 بیہقی تہ پہ روایت د انس رض او طبرانی نہ پہ روایت د ابو ہریرہ رض نقل کرینا

اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُونَهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلَهُ بِهِ
 نَكَّدًا بَوْنٌ ○ رَايَةٌ عَشْرَتَا ۱۵۰ : يَكْنَى وَرَأَى وَي، دَوِي تَهْ بِأَوْ يَجِيءُ
 شَيْءٌ جِهَ آيَاتِ اسْوَتِهِ حَيْثَا آيَتُوهُ نَهْ وَوَأَوْرُوهُ شَوِي جِهَ هَفْتَا سَوْدَرُوهُ كُنْزِ
 آخِرِي فَفَرَسَهُ رَفَكُنْتُمْ بِهَا نَكَّدًا بَوْنٌ، نَهْ كَفَرًا ثَابِتٌ شَوَاوُ دَرُو مَبِي فُقْرَهُ
 وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِي بُنْهُ، نَهْ دَ عَمَلُونُو تَوَلُّو ثَابِتٌ شَوِي،

دَمَوْزُون بِيَان

په میزان کین به خه تلله شی؛ په دسه کین دسه
 قوله دی اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول دے
 چه أعراضوا و اجسامونه به جسم جوړ کړیښی او تلله به شی اودا سے
 الفاظ ر یَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا، قسطلانی رح نقل کړیدی، او
 بدور السافره، ص ۳۵۱ کین د بیهقی د شعب الا بیان دا الفاظ نقل دی
 یُوْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُورَةٍ وَیُوْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجِرِ صُورَةٍ،
 یعنی نیکی به په ښه شکل او بدی به په خراب شکل کین راوړی شی،
 طبیی دمشکوة شریف په شرح کین دسه قول ته ترجیح ورکړی د د:
 دویم قول دادے چه عمل ناه به د عملونو د لزومیت په اعتبار تلله شی
 د دے دلیل حدیث در البطاقة دے اودا امام ترمذی رح و عبد الله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کړیدی او ښه رح حسن دے ورت و بیلی دی
 او ابن حبان هم په خپل صحیح کین دا حدیث راوړی د دے چه الفاظ د د:
 یُوْتِي بِالسَّيِّئَاتِ وَتَسْبِغُ بِسَجَلًا فَتَوَضَّعُ : یعنی یو کم سل غت کتا بون به
 فِي كَفَّةٍ وَيُوْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : یو چا بری کین کیښودے شی، او یو
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّجَلَاتِ وَ : ورکوتے پر چه د کاغذ به بل چا بری
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : ځکه کیښودے شی، نو دغه یو کم سل کتا بون به
 سپک وی او هغو ورکوتے پر چه به در نه شی،
 د دے امام الحرمین ترجیح ورکړی د ا و بیلی دی چه در وند وال به د

اجر پداندازی، قرطبی رح هم دا غوره کسرت له د کا و ذابن عمر قول د
 دریم قول دادے، چه هم عملونه به تلله شی چه په هغه د ترمذی او
 ابوداود هغه مرفوع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان د دے تصحیح
 کړی پدے د حدیث الفاظ دادی:

مَا يُوَضَّعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانُ كَيْفَ بِهِ ذَبْنَهُ
 خُوْكَ نَهْ زِيَاةٌ خَائِسَةٌ عَمَلٌ بَلْ نَشَى تَلَلَهُ دَسْ لَهْ حَافِظُ بْنُ جَعْفَرٍ
 تَرْجِيحٌ وَرَكْرَكَةٌ دَا، دَ عَمَلُونُو تَلَلُ بِهِ پَخْوَا دَ عَقْلُ نَهْ لَوِي خَبْرَةٌ كَسْرُ لَهْ
 شَوْكَةٌ لِيَكْنَ أَسْ خَوْ پَهْ تَهْرَمَا مَيْتَرُ دَ بَدَنُ يَأْ دَمَوْسَمُ دَرَجَةُ حَوَادِثُ
 مَعْلُومِي دَسْ شَيْ، حَالَا نَكْ دَا عَرْضِي دَسْ، حَمُونُو پَهْ نَزْد دَسْ دَوِي
 وارهوا قولوا کین اختلاف نفته، کیدیشی چه په دره واره و طریقتو
 (عمل د جسم په شکل، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) دے
 د باره تلله شی، چه په آخری فیصله کولو کین هغه قسم د شک شبهی
 ظاهری صورت ښکاره نشی،

امام ذهبی رح د علم په فضیلت کین د عمران بن حصین نه د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم حدیث نقل کړی پدے چه د علماؤ سیاهی او شهیدانو
 وینه به تلله شی خو د علماؤ سیاهی به در نه دی ربه و السافره ص ۱۴۱

تَلُونُكُ

تَلُونُكُ دَ عَمَلُونُو بَهْ خَوْكُ وَي، دَ مَخْتَلِفُو رَوَايَاتُو پَهْ بِنْيَا دَسْ كَيْفَ خَلْقُهُ
 رَا اللهُ جَلْ مَجْدُهُ بَهْ تَلُونُكُ وَي، دَا دَا مَامُ غَزَالِي قَوْلُ دَسْ الدَّرَةِ الْفَاحِزَةِ
 فِي كَشْفِ عُلُومِ الْآخِرَةِ) او دلیل كے د قران د آیت نبولے دے، وَ
 نَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ، یعنی مويز به ان دوه حان ته الله تعالی نسبت
 کړی د دے د

دویم قول دادے چه تَلُونُكُ بَهْ مَلِكُ الْمَوْتِ وَي او ویرود آنس بن

مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول داد سے چہ تلوک
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی د ابو هریرة
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرُّمُ قَدْ جَعَلْتُكَ حَكِيمًا بَيْنِي : اے آدم علیہ السلام مانتہ حیا او دین
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قُمْ عِنْدَ الْمِيزَانِ : اولاد پہ میخ کین منصف مقار کرے
حَمِيمِزَانِ سِرَّةِ اُدْرِيزَةِ

۳) خلودم قول داد سے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
ابو القاسم الاسکافی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

حیا پہ نرد دے خلود و اولو قول کین خہ اختلاف نشتہ د بتول صحیح د
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ او نیلو چہ تول بہ د ہفہ بہ حکم کین
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د ہفہ کار کوونکے ویلے شی، پہ دنیابن کو
پولیس چہ چالان اگری د ہفہ بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی د
رنگ عزرائیل علیہ السلام د سرو چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیابن عدالت کین د قانونی مشیر ضرورت وی دغہ رنگ د اللہ
عدالت کین د جبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دہ چہ
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راؤ پے دے او د قانون شکنی پہ
مقدمہ کین دہ پیشی ضروری دہ :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقلامہ پیشی دہ نودسہ پرست پہ حیثیت
حاضری ضروری دہ :-

د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ
عملونو تلو کین ہیج عرض نشتہ خو عملونو تلو د عدالتی کاروائی

تکمیل یو ذریعہ دہ (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ
د اگری کتو چہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (او تقسیاتی طور بہ امنی
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلوم بزی چہ نیک عمل یو پوتہ
او د اللہ لہ طرفہ د ہفہ بدل دغہ نہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، د اندامونو، او د خلک
د گواہوتیر و لو نہ مطلب دا ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دہ :-

۴) د دے ہولے کار و ایئی مقصد د ابنکارہ کول دی، چہ انسانی
اعمال د وصرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د ہفہ د پارہ ہم پہ دے
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال و :-

د غوریزا و ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید و او سپکید و پیژند لو کین دے
قولہ دی د، د دنیا د قاعدے پشان د آخرت ہم د اقاعدہ دہ چہ
درون چاہرے بہ سنکتہ او سیک بہ پور تھی د د جمہورو علماؤ
قول دے :-

۲) دویم د دے پہ عکس دے مطلب د اچہ کوم چاہرے پور تھی
ہفہ بہ دروندا او کوم چہ سنکتہ تھی ہفہ بہ سپک وی، خک چہ چیز

اور مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم
 حائے چہ جنت دے او د بند و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے
 د غنہ قول د ہدرا الدین زرکشی دے (البرہان فی علوم القرآن) او
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)
 (۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چاہری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی
 داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بند و چاہری نہ بہ نوراد تیرو
 سنن را اوزی نو داد بند و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ آلوسی
 د سوره قارعہ بہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کین او ابوالقاسم اللانکائی بہ کتاب
 السنۃ کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ وپاندے ادرولے شی،
 د نیکئی چاہرے بہ د عرش پہ بنی اترخ او پورے بہ ترحمت وی، او بدئی
 چاہرے بہ د عرش چپ اترخ تروی او پورے بہ ترحمت وی،
 د پل صراط تیریدل او نور
 پہ قرآن کین دی

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا
 رَبِّكَ حَتَّىٰ مَقْضِيًّا ۝ نَمَّ نَجِيًّا ۝ پل صراط پہ ذریعہ بہ جہنم کین نہ والی
 الَّذِينَ اتَّقَوْا ذُنُوبَ الظَّالِمِينَ فِيهَا ۝ داد الله پرے کربے فیصلہ رہے
 حَتَّىٰ ۝ د سوره مريم آیت ۷۱، ۷۲: بہ د الله نہ ویریتہ کرکے خلق مؤمن تھلا
 او ظالمان بہ ورتہ پہ گور و غور زور و کور کین نہ پوریزو:

پہ دے آیت کین د کردی چہ تول خلق بہ جہنم کین وارد پوری، مسئلہ حمد
 حاکم سرہ د سنن د نصیحہ او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسناد د جابر
 صرفو عا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگی

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی
 چہ د ہف مطلب د بتو لوجہ نہ تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا
 قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل ندی، دا
 قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول پہ مستدرک احمد او ترمذی
 کین دا ابن مسعود رض نہ صرفو عا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ
 خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د ہوا پشان خوک بہ د
 تیراس پشان خوک بہ د ہوا غلنو پہ پشان خوک بہ د سورلی پشان
 او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین
 اغوریزی:

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب نزدے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
 حساب بہ دوزخ سرہ نزدے دی، بیابان کا قرآن پہ دے کین غورہ دے
 شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ
 علیہ السلام پہ قصہ کین، وکما ورد د ماء صدائین را غلے دے ددے مطلب
 پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ ہفے نہ نزدے کیدل او حواتہ ورتل دی،

کچرے رومی قول تہ اگورے، نوڈ ہر چاہنہ تہ نتوتل بہ د عذاب
 د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم او را شر نہ کوی او لکہ دا براہیم
 علیہ السلام پہ ہغوی بہ دغہ اور یح او سلام، جو رہی لکہ طبرانی
 او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم مینا نہ تہ پتہ
 ہم نہ لگی، نو اہ وائی چہ موبز خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ
 وارد نہ شونو د الله طرفہ بہ جواب و کر لیشی، مگر پتہ علیہا و کھی
 خامدلا، تا سر پہ ہفے تیر شوی لیکن ہفہ مہ وو، طبرانی رح او ابن عدی
 د یعلی بن مہنہ رض نہ صرفو عا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمن تہ اوائی

تیرشہ ستا نور حیا اور مرکب و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہی
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کتب بہ
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا اعمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د فحور
 داؤفہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعودین دارنہا چہ او ویئی نو
 منافقان بہ مومنانو نہ خواست ا کری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بَرِّشَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ستا
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کتب تیر شو نو ہغوی بہ جواب
 ور کری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری
 حکمہ چہ نرا د عمل نہ حاصلیزی او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۲۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے ستیشن د پل پشان معلومیزی، ابن عساکر
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط او رتو
 د پختلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کین
 یوہ بر خہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ بر خہ را کو زیدل دی او مینحمتی د پخت
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و ص ۳۵۳ بہ بقی کتب داس رض نہ صرفو عامنقول
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کتب د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کتب دا بن
 مسعود رض نہ او مستدرک حاکم کتب دی چہ د بعضو د پارہ پہ د ویستہ نہ
 نہرے او تورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د (موقف) میدان حشر نہ شروع کیزی او
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، د کمنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع
 کیزی، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ . خٹکہ چہ بدو و السافرة
 کین د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ
 تیریزی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجارو تہ بہ
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کس د پارہ
 ضرور ہونو اس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ
 تکلیف او پتہ ہر حکمہ نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی

او بخیلہ قرآن کریم کتب ہم ذکر دے .
 ثُمَّ نَحْنُ الَّذِينَ أَنْفَقُوا وَنَدَّرُ الظَّالِمِينَ : بیا بہ مؤمن تقویٰ داروتہ د پل
 فِيهَا جَنَّتِهَا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ
 ور کمر و او کفار او فجار بہ ور تہ پر گوم وود او غوزو، پل صراط بہ ویستہ
 نہ نرے او د تورے نہ تیرہ صرف کفار او فجارو د پارہ وی د ہر چاد پارہ
 بہ داسے نہ وی، لکہ اس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خہ خطرہ
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن
 کتب ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کتب بہ جیز او مرکز بدلیزی د دنیا
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقویٰ دارو مرکز میلان بہ پور تہ
 یعنی جنت آرخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ رضی شئی
 ا رنگ دورنگ بہ شی او درز و رگذا بہ شی او د تقویٰ دارو میلان

اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، ددے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کیر دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کیری، لیکن کہ پینہ اوچتہ کیری اوپیا دتورے پہ تیرو دپورنہ نہ پرے پینہ کیری، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے دے، حیزا و مرکز بدلیدو وجہ دادہ چہ کفاروپہ دنیا کین جھنخی عملونہ کیری دی چہ دھے میلان اومائے مرکز جھنر نہ او جنتیان بہ کجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان اومائے جنت نہ لوی باقی جھنر دکفر او گناہ مثالی صورت دے، او جنت کایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو مجزاج گرم داورا تیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج بیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عا کین اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّجْرِ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جھانگنا ہونہ دو لو او دگنی بہ او بو او وینزہ، یہ صحیحینو کین حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِرِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجنت تکلیفونو کین کیر دے او دوزخ خواہشا نو کین کیر دے،

جنت نہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیریدو مطلب دا حقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقو ہر قسم تکلیفونہ تیر کیری دو او جنت دپارہ دے سرک تیار کرے وو، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت ترا رسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پھیل طبیعت تلک کجنت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ رنگ پہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلل دوی تہ گران وی مطلب دا چہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کیری دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کین تعلق وو، خپل خواہشات تہ پریشی وواو پہ شریعت تہ عمل کولو ہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تہ بانئی ور کول دوی تہ دشریعت دپارہ آسان وودوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپے وو چہ ہم پہ دے کین بہ ورنہ آمار مرزا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئی فراخئی اور نرا کین پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ دینکو او بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کین داسے نہ ورو، شریعت سرہ تہ تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ ہم عمل کولو تہ دے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تہ پہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورنہ دتورے نہ تیرہ شی او دویینتہ نہ بہ نہ شی، لکہ خٹکہ چہ ورنہ دنیا کین بنکاریدو او دے نہ دتیریدو پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ دینو او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

پہ پل صراط بہ رنر او دنوخ، قرآن، وی او با بہ دظلم بہ نہ کولو سر خاص صبری بدور السافرہ صکے

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو پوجہ آسان بیری
 ① کمزورے سرے دحکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول
 رطبرانی عن عائشہ رض

② ددین کار دپارہ جھانٹو نوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض
 جھانٹو نونہ بیابار تلل ر بزار پاستناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّادِ

۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ خان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الزناکبہ بد ورا سا فورا صحیح

جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت پہ دے عقیدہ اتفاق دے، چہ جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابو الحسن اشعری پہ مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیہ اصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چہ اهل حدیث او اهل سنّت پہ کومو عقائد او چہ متفق دی دہغ پہ تفصیل کین فرمائی: **وَاتَّانَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ فَخَلَوْا قَتَانِ** دجنت اودوزخ پیدا شویدی

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعین و تابعین نور اهل السنّة و الحدیث فقہاء و اهل تصوف پہ دے عقیدہ اجماع نقل کپید (ہادی الارواح د معتر لہ و دا وینا غلطہ دہ چہ اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت پہ ورج بہ پیدا کپیری چہ ضرورت بہ ئے ہغہ وخت وی، غلطہ حکمہ دہ چہ اُس د دوار و موجود والے عبث نہ دے بلکہ پہ دے کین فائدے دی،

د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونہ

- ۱) **تولوا نبیاء و علیہم السلام** د جنت زبیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر ہلہ قوی وی چہ دادوار، اُس موجودی،
- ۲) پہ صحیح احادیث کین: دمرک پہ رخت او پہ قبر کین د جنت دوزخ لیدل او دہغ اثرات محسوسول ثابت دی چہ داددے د اُس موجود والی دلیل دے، پہ صحیح احادیث کین داعہ ذکر دی، چہ د بعض نیکانو

لکہ شہیدان، صید یقینو، انبیاء و بعض مؤمنان نور و حویپس لہ مرک د جنت د نعمتونو نہ فائدے آخلہ او بدکاراہ خلق د دوزخ تکلیفونہ تیروی د قیامت نہ ورا ندے د نیکانوا و بدانود جنت اودوزخ سربط او ارتباط دا بنائی چہ اُس ہم دادوارہ موجود دی او د قیامت نہ ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلائل

پہ قرآن کریم کین د آدم علیہ السلام پہ جنت کین آستوکنہ او بیازمکے نہ راتلل ذکر دی، د جنت آخرت والہ ہغہ دارالثواب دے، داصحیح قول دے د امام رازی رحمہ اللہ داقول دابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفہانی نقل کول رچہ د آدم علیہ السلام د کین دوحائے دزمکے یو باغ وو، او پچیلہ د امام رازی پہ دے کین خپلہ رائے نہ بنکارا کول، یاد بنائی داوینا چہ داد آدم آسمان جنت وو، یاد بعض صوفیاء نور داوینا چہ د جبل یا قوت یو باغ وو، یاد یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفہان متعین کول، ہول د عقل او نقل نہ خلاف دی

وجوہات دادی

د آدم علیہ السلام د کین و حائے آسمان د جنت وو، ہر کلمہ چہ د جنت لفظ پہ لامک تعریف سرہ ذکر شی او پہ الفاظ کین زبیر د یو باغ مراد کولوخہ قرینہ ہم نہ وی نوجنت نہ بہ مطلب ہلند دارالثوابی باخصوص پہ دے صورت کین چہ د قرآن الفاظ پہ دوو فرینو دا کواھی کوی چہ د آدم علیہ السلام د کین، و حائے آسمانی جنت وو، یو خو پسرورت طہ کین چہ کوم صفتونہ د جنت بیان دی ہغہ ہم آسمانی کیدے شی کوم چہ دارالجزاء دے زمینی نشی کیدے، ہغہ داسے چہ اللہ تعالی آدم علیہ

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہ ہوا
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کین خنگہ داخل شو
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغیو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنگہ پلین شوکنہ
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر او نہی نشتہ او نہ مکلف کیدال
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنگہ ہلتہ راغلو،
 ک آسمانی جنت تہ داخل نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو
 د دے خلو روا رہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خبر
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو او دھغوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اورینزار ار سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد و لے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید و اردامتحان او زمینت کول

نہ و و، دریم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز
 ک جرمات د بندیز خلتہ نہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت
 ک مکیکن نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جو رہ شوہ و
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ
 حکمت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 ک آسمان تہ پہ خیز و لووا بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،
 ک آسمانی جنت کین ک آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت
 ک د مہ حکمت دا و وجہ د آدم علیہ السلام پہ اولاد کین
 د اشعور مضبوط کپ ریشی چہ د دوی اصل وطن
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے او دوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی او دے تانید د قوائی آیتونو سیاق او سباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا تو او دھغوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرور و نومیلہ لریہ
 موہن تہ گرمی اورینزار ار سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کشیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد و لے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینے د استوگنے نہ بند و د ہسے پینید و اردامتحان او زمینت کول

دویم حکمت

لکہ خنکہ جہ دے واقعہ نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کین د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانو یو کول دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چه هغه په دایه کا (هغه اونے نه خورل) چه گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا بے وی گناه هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چه قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چه د آدم علیہ السلام دے فعل کین اراده دنا فرمانی نه وه خکه چه جنت د شرعی احکامو مخائے نده چه د هغه خلاف کول گناه ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د مطلب وی، چه مبتلا یوم اکثر بخورنه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چه د دے په خلاف کولو کین د رنجور نقصان دے هر کله چه بد هیزی ا کړی نو د کثیر هیز نقصان ا نشورنه دے حکم عدلی ا نقصان د رنجور ا شو چه رنجی نریات شو یا بل رنج بیدار یا د احکم عام وورد هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قس بولو او نونه بند بزو او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بند تریه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چه هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، وَعَصَىٰ اٰدَمُ رَبَّكَ فَقَوٰى) چه د دے جواب داد دے چه حقیقت کین عصیان او غوا یت نه وو بلکه په صورت د دے رو د دے ژ بے د قواعد و په لحاظ هغه نیکی نه هم بدی و پیله شی کوم چه د بدی هم شکله وی، لکه د جزو سَبَّیْنَه سَبَّیْنَه مُثَلِّهَاتُ سوره الشوری عت اَوْفَمِنْ اَعْتَدٰى عَلَیْكُمْ فَاَنْتُمْ فَاَعْتَدْتُمْ عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدٰى عَلَیْكُمْ

وره البقرة آیه ۱۹، و مبی آیت کین دے د اشکلی په وجه د بدی د لے ته بدی او نیله حالانکه بدل اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کین د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او نیله شو، حالانکه بدل اغستل خه بدی د گناه خبره نه ده د طور د ا هه خلق وائی چه د سپیره بدل لے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د مبی سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کین د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د بولو هر ودا چه دے واقع کین د الله دا حکمت بنودل وو چه هر کله آدم علیہ السلام د ا هه یو کار ا کړو چه صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کین دے د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ژوند غمتونو سرگردانو کین دے مبتلا کړو او کار هم یوو نو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چه حقیقی گناه کوی او یوه مرغه بلکه بتول عمر په گناه هونی ا هم وی نو د هغه به خه حال وی خورمه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ور خرا ا وزی، او هغه همیشه ژوند به خه خورمه خراب وی،

دریم حکمت

دریم حکمت داد دے چه جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کین دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه زمکه کین تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چه د جنت حجت مو نصیب شی،
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،
 د دنیا نظام هم د ا هه جوړ دے چه شوک محنت کوی نو هغه راحت بیا موی،

خلوہم حکمت

د آدم علیہ السلام اور د ابلیس کے واقعہ نہ انسان تہ دا ثبوت و رکول
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لوئے دشمن دے دہغہ کار د اللہ
 نابعداری نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کنے اے اب مکل دی
 انسانیت او ابلیسیت کنہ بہ جاری عداوت وی، خود انسانی کامیابی
 بہ دے کن پت دے چہ ہغہ د ابلیسی خویند ارکونہ خان انسان
 اودہ نہ دخیل پلار مقام او خیل وطن اصلی بہ گوتور شی گوند
 د اصلی وطن نہ بہ لاس و پختل وی،

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دہر مکے شہوند، تہ د آدم علیہ السلام لا بد تو لو
 حکمت دا ہم و وجہ د جنت د خوشحالو د ک ژوند د دنیا د غم
 چک ژوند سرہ مقابلہ کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم
 السلام کنہ برابر جاری وی چہ غور یزیش وند د آخرت دے حکم
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کن اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی
 شانہ اند غور زوی، اود د الا حق خیر و ابغی، راعلی آیت
 د انصوہ چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر
 د اولاد آدم بہ ہغہ کو ششو نو کن د بچلتی چہ پیدا کری کوم
 د جنتی ژوند گتلو د پارہ کوی،

شپروم حکمت

د آدم علیہ السلام قصہ د ابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ پو آئی
 پہ دے کن د اللہ تعالیٰ دا پتہ حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا
 د ابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ د دے
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار اسیری او د دین د دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کن د دین د حفاظت خیال
 او چند بہ پیدا کوی، انسانی وجود یوور کوئے حکومت اگنرہ د دے
 اندامونہ د رعیت پشان او روح دے دیو بادشاہ پشادے، قانون الہی
 و شریعت د دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
 ابلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو امداد کوی، چہ دغہ
 دستور نہ مہی کچرے د انسان روح د خپل دے حکومت پہ بچ کولو
 او بہ حفاظت کن پاتے راشی نو دشمن بہ پر خیتہ و اچوی او د دے
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و د کری (کہ من صبا لبنان
 کن چہ اسرا نیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یکرانی
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی اودغہ انتظام بہ مضبوط وی
 نو ابلیسی چلو نہ بہ بقول ہیکارہ شی، د دے ہنکارہ مثال د پاکستان
 حکومت دے چہ بہ خوا کن د بھارت یومکار د شمن حکومت موجود
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ
 ناست و د خپل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش د ک انتظام بہ نہ
 کولو او د پاکستان بری، پوری او فضائی فوج بہ د نیشٹ برابر و جکی
 وسلہ او جنگی قوت نہ بہ ہنکار نہ راستل، دا خود غیب دشمن بھارت
 صدقہ دہ چہ پاکستان کن د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا د ابلیس پہ د دشمنی کن پت دے
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ داتا گنج بخش، خپل ہغہ سرید
 دا بے پوہ کوی کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کر شو، دا وقعا
 علامہ اقبال بہ خپلو شعرو نو کنے دا بے بیاباوی ع

ہستی اور نیک بازاریت	راست و عظیم مذکورہ یا راست
فضل حق داندا گہ دشمن قوی است	برکہ دانائے مقامات خودی است

کشت انسان را عیب باشد صحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کپنه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰ پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا ابو هریره رده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوړو لو د دے تعریف آوری دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هېخ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژند کپلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیا وی څیزونو د پورته د پاره ځکه که په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نبوی شیبو لومړی الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کپنه هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسمان او زمکے فرق دے کچرے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لید و به ته هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه څښلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوند و نه بدنی او روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دا نقشه را بڼکلی ده، لَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویرے او د غم نه بیخی پات د دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه: یعن د جنت په ژوند کین به هغه و لکم فیها ما تاند غون ﴿۱۰۲﴾ نزلآ شے ملا ویری کوم چه په زړه کین تیر وین غفور بر جیم ﴿۱۰۳﴾ رسوره حکم ش او هغه شے به هم ملا ویری کوم چه السجده آیه ۳۱ و ۳۲: اغونینتے شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلانان وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور احاد یثوبن د دے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۴﴾ صَحَّةٌ لِّاَمْرَضٍ ﴿۱۰۵﴾ یعن د جنت په ژوند کین بې نیازی شبات لا همرم حیات لا موت : او غنی توب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اور څ پکین نشته ځوانی شته بودا توب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه تندرستی نصیب شوه په د دجه د الله ارشاد دے: وَرَأَتْ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لِهٰی الْحَيٰوةِ اِنَّ سُوْرَةَ عَنكَبُوْتِ آیة عِلٰلٍ :

چه یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کینے راخی چه دیو جنتی سرری طاقت به دیوسلو مضبوطو خورانا نو هو صره وی هیشه دپاره او هیز کموت پر یکنی نه راخی دهغه بنائست به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکوکین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه ددیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی ۶

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه راکوز نیدال په بحث کین شامل دی ۶

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان ته خیزول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه راکونډول دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکمچه په تیر شوو خوارلس سووکالوکین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولون ددعه صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶ ۶

حَيَاةَ اِسْمِ بَعْثِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَنَزُولُهُ : تر دے وخت دمسیح علیه السلام مِنْ السَّمَاءِ بِجِسْمِهِ الْعَنْصَرِيِّ فَمَا اجْتَمَعَ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْاُمَّةُ وَتَوَاتُرُ بَعْثِهِ الْاِحَادِيثُ : سره دآسمان نه دده راکوز نیدال ددعه یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے، اوله متواترو احادیثو ثابت ددے په جامع البیان تفسیر کین د ابي متوفی نه، تفسیره تفسیر وچیزه نقل شویده وَالْاِجْمَاعُ عَلَى اَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَيُؤَيِّدُ الدِّيَّيْنِ : حضرت عیسی علیه السلام پر اسمان کین ژوند دے، راکوز نیزی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوط ددے، دارنگ دامام شوکانی رح په ۸ ساله راالتوضیحه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالْاَعْلَامِ مُحَمَّدٌ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، کین هم تواترو اجماع مذکور ده، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواترو اجماع ذکر شویده، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر، کتاب الطلاق کین لیکلی دی، الْاِجْمَاعُ عَلَى اَنَّهُ رُفِعَ بِدَلِيلِهِ حَيًّا، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند دے پورته کپه شویده،

دارنگ په رفیع الباری کین دادریس علیه السلام د ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده، دانشان را، مرزا غلام احمد، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام داسی ژوندون او د دوباره راتلون تضریح کپه د اودا کتاب دده د اقرار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶

۶۷، مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین د اِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا، په تفسیر کین لیکلی، چه په دے کین د مسیح علیه السلام په جلالت اندازا تلوته اشاره ده، کپه نری نه قبله، نو هغه زمانه هم دا تلویکه ده چه مسیح علیه السلام به سره دجلالت په دنیا راکوزشی، و جلال الهی به گداهی نیست او نا بود کوی، کما زمانه دغه زمانه د باره د ادهاص په توگه واقع شویده ۶۶

۶۸، مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین، د هُوَ الَّذِي ارْسَلْنَاكَ تفسیر ددعه بیا نوی چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی دے دنیاته تشریف راوړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کین خورشی، رہم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کہنے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ ک قتل نہ
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہد، صاحب عیسیٰ علیہ
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے
 د مسیح علیہ السلام ک ژوندون او ک ہفہ ک نزل پہ مسئلہ بہ مو بنز
 دقرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پہ رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ داجماع
 پہ رنرا کین مو بنز پہ دے مسئلہ بحث کروا

د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنرا کین

را، و مکروا و مکرا اللہ، و اللہ خیر: یهود و ک حضرت مسیح علیہ السلام
 المکیرین آل عمران آیت عک: پہ خلاف چل اکروا و اللہ د ہفہ
 ک بیچ کولو چل اکروا، د اللہ چل ک بتولو چلو نو و اللہ نہ دیر بنہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کدی دے ر یهود یا نو د حضرت
 مسیح علیہ السلام د پارہ ک قتل او سولئی چل چو پ کرے وو، خو دا
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکڑا اووے وئیل چه تا بہ زہ
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷

بیایہ آئینہ کمالات ص ۱۰۰ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چه ہفہ دیرہ زر پورہ کیدو کتھ دکا) بیامرزا صاحب پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے ہفہ علیہ السلام د ہغوی
 ر یهود و) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ادرھلے شو، کٹھل آوری دل سپرے
 خونزل توتے مسخرے و پورے کیدل ہفہ الیدل آخرے پہ سولئی
 اخیڑ لو، د امرزائی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف دقرآن ندے،
 بلکہ یولو تے بہتان دے او ک ذات الہی ک شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل اکروا و اللہ پاک د

د ہفہ ک بیچ کولو چل اکروا و بیایہود و ہفہ پہ بکونو او کپور و اوہلو
 کٹھل کے ہم ورتہ اکرل توتے مسخرے کے ہم و رپورے اکرے پہ
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیامہم قرآن دا ادبیل چه اللہ خیر المکیرین
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے دمرزائی تحریف دا دغانہ
 جو بہے کرے بتوتے ہم اظنی شی چه د سولئی نہ را کوز لو پہ وخت
 یهود و ہفہ صرا کترو لو، لیکن آخری سلگئی کے پاتے وے چه پہ علاج
 کولو بنہ شو بیاکشہر تہ لاپ و او دیرہ مودہ ک پس پچیل مرگ مرشو
 خوبیا ہم ددہ ک مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بت جو رنشو
 او نہ خہ ہجیبہ واقعہ آشوبہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ ک حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ
 مقابلہ کولو کین د اللہ ک تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفہ خہ اکرل کوم چه ہغوی غوختل
 او بیامہم د مرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفہ وعدہ بلندہ او کامیاب
 شو، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او دقرآن والا خدا
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل اکرو،

کچرے د ماغون کپور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل اکرو چه ہفہ بیغزتہ
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفہ ک بیچ کولو و،
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفہ کے آسان تہ پور تہ کروا و یهود
 د ہفہ یو وینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیین نور و غیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو
 لیکن پہ خوارلسی صدی کین د مسیحت ک کان پر استوار الا دانا معقول

مطلب دحاً مذکور کرو :

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ خُذْ هَذَا فِي يَمِينِكَ
 وَرَأَيْتَكَ إِلَىٰ وَمَطِّئُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 أَوَجِبَتْ كَرِيمٌ أَوْ كَافِرًا لَوْ نَهَى بِهِ
 الْإِلَهِي مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا
 كُنْتُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ رَسُولَهُ عِمْرَانُ
 اية عه

دے بیابا بہ زہ فیصلہ اکر مر دھنے چہ کوم تا سو جگرے کوئے .

در توفی، یہ بارہ کنی دابوالقیامہ پہ کلیات کنی دی

التَّوْفِيقُ الْأَمَاتُ وَقَبْضُ الرُّوحِ وَعَيْبَةُ دَنُوْفِي مَعْنَى مَرْكُولٍ أَوْ رُوحِ
 اسْتِعْمَالُ الْعَامَّةِ وَالْإِسْتِغْنَاءُ أَخْتَابُ قَبْضِ كَوْلِ دِي أَوْ دَابَّهِ اسْتِعْمَالُ
 الْحَقِّ وَعَيْبَةُ اسْتِعْمَالُ الْبَلْغَاءِ عَوَامُ كَيْنَ لِيَكُنْ دَبْلُغًا وَبِهِ نَزْد
 ددے معنی پورے وصولوں اور صحیح اغستل دی گویا کہ دھغوی پہ نزد پہ
 مرگ دتوفی اطلاق پر دے حیثیت سے دے چہ پہ دے کنی دیو خاص اندام
 نہ بلکہ دہول بدن نہ روح آغستے شی، نو کچرے خدائے پاک دچا روح
 سرکہ د بدنہ واغستونو ہفہ تہ پہ طریق اولی توفی ویلے شی، حکمچہ کہ
 توفی پہ مفہوم کنی روح سرکہ د بدنہ اغستل پورا تہ دی، عیو ما روح بغیر
 بدنہ قبض کوئے بنی ٹو حکم پہ مرگ دتوفی اطلاق دیر کیبزی اور دلہ
 داراز دے، چہ د عیسیٰ علیہ السلام حالت دھا مو حالانہ تو لہ مختلف و،
 اور ہولونہ زیات، ہم ضرورت پہ موقفہ ہم اللہ تعالیٰ د عیسیٰ علیہ السلام
 دصوت، لفظ استعمال گھرو، بلکہ دتوفی، لفظ ئے استعمال کرو چہ
 ہفہ دروح یوازے قبض کو لو یا روح سرکہ د بدنہ قبض کو لو نہ شامل چہ

داخلی غلطی دکا کہ ٹوک اوائی چہ حن ائے فاعل وی اوی روح مقبول وی نور توفی معنی بہ مرگ وی
 ہا لغوی کہ موثر دادر مرگ پہ معنی اُمنون دابن عباس شاکر و ضحاک پہ معالم کنی و تقدیم اور تاخر قول
 چہ د متوفیک، معنی بہ داعی وی، چہ زہ بہ تاصر کوم پہ زمکہ را کو
 ولونہ پس او دلیل ئے دا آیت دے، اللہ یتوفی الانفس حیث موتیہا
 والئی کم تمت فی متامہا، دلہ فاعل اللہ پاک دے او مفعول
 ذی روح دے، خود خوب پہ وخت دتوفی، معنی بیابا ہم مرگ نہ
 نو ددے حقیقت نہ پس پہ تیر شوی آیت کنی د عیسیٰ علیہ السلام
 دتوفی، معنی مرگ نہ دے، بلکہ ددے معنی پورے خیزول وی،
 لکہ چہ دامطلب تر ابن عباس رض ہم پہ صحیح قول کنی اغستے کہ چہ دا
 روح المعانی کنی ذکر دے، او دھستے علیہ السلام د حال مناسب ہم
 دہم حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ چہ د یهودی گیرے پہ وخت کوئے
 پریشانئی وے نو ہفہ پہ دے وجموے،
 را، چہ زہ بہ د یهود دے تہ نے اور ظلم نہ پچ شم کہ، نہ ہتو ہفہ پہ جواب
 کنی اللہ تعالیٰ افرمائیل ریعسیٰ ابی متوفیک، زہ بہ ناوا خلم او د
 ہغوی د نیچے نہ بہ د خلاص کر مر، لکہ چہ بل آیت کنی فرمائی
 وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ، زہ بہ تانہ دہر رسید و نہ بنی
 اسرائیل بند کریم :-
 (۲) دویم فکر نو سرکہ داؤو چہ زہ بہ د زمکہ پہ کپڑخہ کنی پچ کیبزم
 چہ یهود بہ مانہ نشی را رسیدے کہ بل شہ صورت بہ وی ۲۹
 نو ددے پہ جواب کنی اللہ پاک افرمائیل چہ زہ بہ د خپل طرف
 آسمان تہ را پور نہ کریم :-
 (۳) د خپلے موربی بی اور خاندان د پارہ پریشا نہور، چہ د خلقو
 د تہنو ٹو گلو پہ وجہ بہ د ہغوی شہ حال وی لہا اللہ افرمائیل،

توفی کنی ہفہ دامطلب تر ابن عباس

وَمَطَّهْرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ
 یعنی زہا بہ دمکراؤ نہ تا او ستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہ کلام نظام
 دقرآن او د محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ
 السلام او د ہغوی ذوالدے ژوند بے داغہ دے،
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما د پور تہ کولو پس بہ خما د تابعدار
 بچہ حال وی ہوا اللہ تعالیٰ ا فرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ چہ تر
 قیامتہ بہ ستا تابعداران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ
 نہ ہم حقیقت دے، د اسرائیل و جود پہ دے وعدہ خکہ اثر نہ
 آچوی چہ قرآن پچہلہ د یہرود د ذلت او مسکت د وہ استثنائی صورت
 بیان کریدی، یو دا چہ یہود مسلمانان شی او د اسلام پہ پناہ کن
 راشی، او د ربیم دا چہ د یومر عیسائی پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ سورہ ال عمران اُس کہ اسرائیل مرجعہ دی
 نو پہ دویم استثنائی صورت کن حکم چہ دوی د برطانیہ امریکہ آؤ نورہ
 عیسائی قوم نو پناہ آغستویہ و جا صوبہ جود دی د یہود و اقتدار
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان اذیت دار د
 عیسایانو د آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ
 دوی کہ محتاج دی نو خپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی،
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ :،
 او بل د سامان قوت تیار آولو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ مَا
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ ط ہر کلمہ چہ مسلمانان متحد شی او خپل مشترک
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرے، نو مسلمانانہ بیا ہچک ٹیکت
 نشی ورکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانڈے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی او پہ اسلام کنس بخریف اکرے
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزاؤ بانڈے عمل کول دی، لکہ
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزاؤ بانڈے
 عمل کولو پہ بوجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزاؤ دادی
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر بیگز، د پیغمبرانوح علیہم السلام اخلاقی
 قدرونہ تے دخیل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، دنسل
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، بزنا، لواطت، جوارئ شراب
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومہ کمزوری کریدی چہ دوی
 بوجہ ہم برطانت د کوہ یا اوویٹ کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور
 دلا سہ و ہلے کیری اُس خوتوہ تہ جور شویدی خوتوہ تہ نہ قبلین
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ دوی کمزوری زہنوں
 دوی لہر د سامان قوت پہ پرینود و چہ اسلامی جزء دے، او د
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ داد ستور چہ غیر اسلامی جزوہ
 مجبورہ کرے، او پہ خپل لوہے قوت ر اسلام کن تے بخریفونہ اکرل او
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راوی،

۳- وَ يَكْفُرْ هُمُ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بَهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ كَمَا سَوَّلَ اللّٰهُ
 وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَّوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ
 لَهُمْ ط وَاِنَّ الَّذِيْنَ اَخْتَلَفُوْا فِيْهِ
 لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
 اِلَّا اِتِّبَاعَ الْظُلْمِ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ
 دے دے او نہ تے پہ سولگی کریدے صرف

دیہود وہ زہونود ہدایت د بندیز
 مہر کیدے دے دوی د کفر پہ وجہ
 او پہ حضرت مریم بانڈے د غبت بہتان
 تر لولہ تور پورے کولو، پہ وجہ او پہ دے
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے
 رسول عیسیٰ خوتے د مریم بی بی دے
 دے حالانکہ نہ دوی ہفتہ قتل کرے

عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 الْأَلْمُومِينَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهْيًا
 النساء آیه ۱۵۶ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا ہل کتا بو ہنچر بو پوتے بہ دا سے نئی خرابان بہ پلہ، دہفتہ دمرگ نہ بروچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ پہ دوی گواہی پہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، خاک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکم چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ پہ سولی خیزوے شویدے، لیکن ہلت نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ پہ سولی اخیزوے شوخو پہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی پہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی پہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی اخیزو لوخر ہلت مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (کہ) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ مراجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیزوے شی حکم چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پاتے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسیٰ علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچہ او جسہ دوارو اجنول دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے روح نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسیٰ علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِيمًا
 ذکر جات، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ پہ رقعنا بعضہم کون بعض ذکر جات، کن " ذکر جات" پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کن درفع روحانی رفع پہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود خدائے دہفتہ درجہ بلند کرے غلطہ حکم دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نور اندے مخلوبیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ او چتہ درجہ نشتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہنچ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کن ریل، دوہ مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دا معنی دل تہ دا خلوچہ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او دیکل، استعمال بہ غلط دی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہل داتلہ چہ دا سے ویلے شوے دے چہ یہود و پہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے

درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالی هند
 له و شهادت رتبه ورکری، او په داسه به د بیل استعمال هم صحیح شوی
 و په دلتنه د مرزایانو د انوکړه په یه کچه دی بلکه تحریف ده، چه د
 ربانیل په موجب (په سولئی موے سرے ملعون وی، نو د بیل) په
 تقاضا مقابله به داسه جوړ یزی چه الله تعالی د سولئی د قتل نه بیخ
 کرو کوم چه لعنت وواو د هغه په مقابله کین له ورنه درجه بلند ے کرے
 نو مقابله هم راغله او مراد هم پورا شو، زه وایم چه دا حواله باطل وروغ
 او غلطه حکم ده چه با بیبل کین ے هغه سولئی شوی سړی ته ملعون وین
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید
 وی، نو د مرزایانو د غلط خیال مطابق په دے کین بیامقابله قوت کیزی
 او هسار نو پرتو تر جوړ یزی او داسه نسبت د الله کلام تر کول د هغه
 تو هین دے «اعاذنا الله»

دویمه وجه د داسه چه روحانی رفیع الله تعالی هر نبی نرو کرپے
 ورا، خصوصاً د تونو نریا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
 کرے شوی وده، نو د عیسی علیه السلام خصوصیت په دے صورت کین نه
 ووا دلتنه خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مگر د رفیع جسمانی
 کومه چه خاص ده عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری
 وی، خلورمه وجه د داسه چه دے رفیع نه پس په قرآن کین «وکان اللہ»
 عزیزاً حکیماً الفاظ راغلی دی کوم چه د بیل بنی د پاره په دے انداز
 کین نه دی راغلی نو دے نه هم معلوم یزی چه رفیع جسمانی مکرده به کوم
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مکرده دی چه لفظ که عزیزاً
 پیر دلالت کوی او د حکمت اظهار هم دے چه لفظ که حکیماً پیر
 دلالت کوی، او د بیان به اس مؤنن بز وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلوم یزی هغه د داسه چه د اهل کتابو توی
 فرستے به د عیسی علیه السلام د وفات نه وپان دے په هغه ایمان راوړی
 کوم به چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره
 له آسمانه را کوز کړی شی، بل رفعة الله، نه صعود ثابت شوی په دے آیت
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح ے داسه د رواقی من
 اهل الکتاب الا لیومینن په قبل موتی، نه دا ثابت یزی چه هر فرقه
 د اهل کتابو به پیر ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپان دے حکم چه د
 ربه (د موتی) دواړه ضمیرونه (د حضرت عیسی علیه السلام ته
 راجع دی رکیومینن، کین نون تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارح
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به ے د اسی چه د اهل
 کتابو توی فرستے به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړے شی.

هم دواچه ده چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابو هریره رض فرمائی رخا قرءوا
 ان یشکروا ان من اهل الکتاب الا لیومینن به دمنه دا بنود له
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آساند
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، د امستله خالص نقلی ده په عقل نه
 معلوم یزی په دے وجه د ابو هریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
 لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه به ابو هریره رض ضرور او ربدی
 وی، چه بتول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
 نه پس ایمان راوړی، د موتی (ضمیر) کتابی ته راجع کول صحیح حکم
 نه دی چه انتشار د ضما نرو د بلاغت له شا نه خلاف دے، دویم (موتی)
 قین به عیث او د بلاغت له شا نه خلاف حکم وی اچه معنی به ے دارنگر

لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند ہونے کا کید و نہ شرمیری اور نہ مقررے فریضے شرمیری، دے دے وار و خایر نوکین و قرب نہ مراد جسمی جسی اور آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے دے آیت پہ تفسیر کین امام رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کبیر کین او ابو السعود رم پہ خیل تفسیر کین حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال د جسم سرہ ذکر کبیدی اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کتوئے من المقررین د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرر ب کید و مطلب د هغه آسمان تہ پور تہ کول د فریضتو ملگورتیا ورتہ حاصلیدل او بیا دنور و امور و تکمیل د پارہ د هغه علیہ السلام زمکے تہ نا ز لیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د مسیحی قوم نو فتنو ختم کولو د پارہ:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر رنپا کین

بخاری کین ابو هريرة رض د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی، فرمائی د قسم م د پہ خدا توی چه علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چه حاکم به وی، انصاف دار صلیبی قوت به مات کوی او د خنزیر د قتل حکم به ورکوی او د بتولو خلق د مسلمانید و په وچه به د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلقوتہ تہ به دومرہ مال ورکوی چه خوک قبلو لوالا بہ تہ دی، او دعبادت شوق بہ دومرہ زیات شی چه خلقوتہ به یوہ سجده د توتے د نیا د دولت نہ دیوہ بنہ ہنکاریزی، بیا ابو هريرة رض دے تصدیق د پارہ دے آیت آرخ تہ کوجہ ورکرا چه د هغه معنی داده در په دے وخت کین به داعیہ یوکتابی پاتے نشی چه په عیسیٰ علیہ السلام به ایمان نا نوری رد مرنا د قول مطابق قرآن نہ پس د بتولونہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چه حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د عیسیٰ علیہ السلام په مینخ کین نہی نشته او د هغه به را کوزیری، چه خد وخت تے او بیئ نووے پیژئی، د هغه قلد در مینا نہ سور سپین دے، دوو زیرو جامو کین به را کوزیری د سرو بینتر به فی معلومیری چه گویا کین او په ترے لاخاشی اگر چه او بہ تہ توی رسیدے، نو په اسلام به خلقوسوہ جہاد کوی، صلیبی قوت به مات کوی، د خنزیر د قتلو حکم به ورکوی جز یہ به بند کوی، په دے وخت کین به د اسلام نہ بغیر جول د یئو نہ ختموی، د جال به قتل کوی، په زمکه به غلوینت کاله اسیزی او بیا به وفات شی او مسلمانان به پور د جنازے توشخ اگری را بودا د عن ابی هريرة رض مرفوعا جلد ۳ ص ۳۳

(۳) په مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام نہ نقل کوی بیدی چه ابن مریم به په زمکه را کوزیری واد به کوی اولاد به کیزی په زمکه به پنجه غلوینت کاله پاتے کیزی او بیا به قوت کیزی او دفن کیزی به حما په مقبره کین نو قیامت کین به زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو مقبرے نہ پاسو مچر د ابو بکر رض او عمر رض په مینخ کین به وی،

(۴) په صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چه حضرت عیسیٰ علیہ السلام به د دمشق په مشرق کین په سپینہ منارہ په دوو جامو کین دوو فریبتو په مینخ کین را کوزیری، د پارہ دلا سو تو تکی به کپه فریبتو ایینی وی، د جال په رنگ د دروازه بیاموی اووے به توشخ و ژئی:

د مسیح علیہ السلام په ژوندون آیتونه دیر دی او احادیث د تواتر حد تہ کتبی چه د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موید د به اختصا په غرض په پنچو آیتونو او خلو رواحا دیشوا کتفا کرا، حضور علیہ السلام په دے اصل دیشو کین د ایمانی د تحفظ او د گمراهی نہ د بچ کولو د پارہ د حضرت

مسیح علیہ السلام چہ کوئے فیضے نیشانی دکر کرمیدی ہنر کافی شافی دی۔ او کو مگر ہا ہنچہ د استعارا تو او مجازا تو پیرور پورہ تاریخ او بود نیا بکلوئی نشی، نو ہغوی د پارہ د قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے احاد بشو کین د حضرت مسیح موعود علیہ السلام د پیژند لوچہ کوئے بنکارہ فیضے نیشانی دی ہنر پہ منبر دادی،

۱) د مسیح موعود علیہ السلام بہ پلار نہ وی، نو د عامے ضابطے خلاف بہ ہنرہ خیلے مور بی بی مریم، تہ منسوب وی۔ د مرزا غلام احمد پلار مرزا غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ د ہنرہ نسبت بہ پلار تہ کید او مور نہ تہ

۲) ہنرہ بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد د انگریزا نو غلام وو،

۳) ہنرہ بہ عادل وی، د اللہ تعالیٰ قانون چکول عدال دے، د مرزا پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او د انگریزا نو قانون پہ دے او ددہ پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اکر وکوم چہ دے نہ وپا ندے چوے ہم نہ وو، پخیلہ ددہ اقدار دے چہ پلار تہ تے پخو د آسونو سوارہ درگرمے شوی وو او دہ د سکنہء پہ نظریک د آزادئی کین بہ ہنرہ ستا د صلیبی قوت مسند کولو د پارہ جنگ کرسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا پخیلہ د خپلورا تہ قصد د بنکارہ کرے دے، چہ زہ د انگریز صلیبی حکومت د پارہ بود اسے فوٹ تیار کرم چہ د انگریز حکومت وفاداری،

۵) د حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ د خنزیر خوراک ختم شوی لیکن د مرزا پہ وخت کین دازیات شو بہ

۶) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ پخلو دومرہ مال وروی چہ شوک بہ تے

قبلو نکی نوی، مرزا خو ہچالہ مال ورنکرو، بلکہ پخیلہ تے اغستو چندہ اغستل تے عام کرہ او د بہشتی مقبرے د پارہ تے چندہ غونپل د ایمان یو شرط اُتیا کلو بہ۔

۷) د عبادت خوند بہ د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات نشی چہ دیوے سجدے قیمت بہ د خلقو پہ نظر کین د توتے دنیانہ زیات وی لیکن د مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان د لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ د آسان نہ پہ زمکہ را کو زیزی لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او ہم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فربتو بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام لا سونہ ایینی وی لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو فرشتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ سپینہ منارہ را کو زیزی، لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ لگی شہی پہ دژگند، بہ یهو دی د جال قتل کری، لیکن د مرزا پہ قسمت کین نہ خورگند لیدل وو او نہ دد جال، البتہ ددہ روحانی اولاد دد جال قوم یهو دوسرہ تعلق پہ دے وخت پیدا کرو، چہ د عالم اسلام نہ ددوی تعلق ختم دے، خبرہ داسے معلوم میری چہ دد جال پہ ظاہریدو بہ دوی د ہنرہ مدد د پارہ د غلتہ د اسے موجود وی،

۱۲) د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ یو باطل دین ہم پاتے نشی لیکن د مرزا پہ وخت کین باطل دیتونہ پہ جوین وو

او د اسلام خلاف نور نوی دینو بہ را برسیرہ شوچہ پہ ہنرہ کین د ہنرہ د مرزائیت ہنرہ دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیمانہ

د ہنرہ د مرزائیت ہنرہ دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیمانہ

ایتم بم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترکہ
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے
نہ وادہ وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادہ کوی اولاد برے
کیزی، لیکن دے میرزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادہ ہم ویرا اولاد
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اویلے۔
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او کجریے بند و لوہے سوال
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہ لو خلقو بودین یعنی اسلام
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یوم مذہب جنگ بہ نشی کینے
لیکن دے مرزا بہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل
دے ہنہ مثال بہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن دے مرزا بہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن و امن نوم لو
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارہ ہنہ دے سلعے او سامان جو بہ شو
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہ لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا بہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمارا نو او تاویلا تو بہ نورقرآن
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اگانے او تہ تے اکرے

دے ہنہ بہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہ پنے پنے بنانے بہ
دایے یوسری ریرزا ویرا ویرا۔ اویلے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے
سمون خوری، بہ دایے بہ سرے او پینوتا ویلو نو خود تہ لو بادیشا
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ الکبرج او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرج بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکن

فی حدیث المفراج فلما دخل
بجسده فانه لم يموت
الى الان بل رفته الله الى
هذه السماء واسكنه بها
وحكمه فيها وهو شيخنا الذي
رجعنا على يده وله بنا عناية
عظيمة ولا يفعل عنا ساعة
وارجون اذ ركه في نزل له انشاء
الله تعالى

دے ہنہ بہ موز لو یہ مہربانی دے او موز نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ توخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہ تہ زمانہ بیبا
موم۔

بہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہ لو نہ زیات نزد
پیغمبر دے او تہ نضاری او مسلمانان دے ہنوی لوئی او شخصیت معنی

آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو
 محتاج نه دے ، بلکه داسے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۰۰ کنس د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت
 دے ، چه هغه په عراق کنس داسے سر په لیده و وچه خوراک جنک لے
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی رپه اندلس کنس یوه داسے بنخا واک چه د شلوکالونه
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کنس دعینی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د
 رحمت په نوم د یوه شکر خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب
 کنس داسے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبر لے خپلے بنکته ته هم
 ورکړه هغه چه نه خو به راوینه شوه نو نول عمر لے خوراک ته مامت پینښور
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب دادے چه د آسمان اوزو لے
 نسبت په خپل مینځ کنس لکه د غزل آسمان او د اوری د داسے (د زمکے) دے
 هرکله چه خدا لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر بو نو مخلوقاتی د
 خوراک انتظام فرماییلے دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام
 کول هغه نه گران دی خه ! هچرے نه دی گران !

۲۰۲ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسیٰ د نزول حکمت
 وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ
 لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَتَّبِعُونَهُ
 قَالُوا أَفَرَّرْتُمُوَّ أَخَذَتْهُمُ
 ذُلُّكُمْ أَصْرِي ط قَالَوا أَفَرَّرْنَا

خه وخت چه الله تعالی د نبیا نو د عهد
 و لغتو چه خه کتاب او علم ماد ر کړو
 او بیانا سوند یو لوسه رسولی راشی کوم
 چه تاسوسره کتاب ته هم بتیا وائی
 نو تاسو به په هغه ایمان را وری او
 د هغه مدد به کوی . وے فرماییل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَإِنَّا مَعَكُمْ مِّنْ
 الشَّاهِدِينَ (ط) سورة ال عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او پیل
 آیه علیه : چه موخا اقرار کړو ، نو وے فرماییل تاسوس گواها اسی
 اوزا به هم تاسوسره گواها نیم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاء و
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کنس اغسته
 شوه و لکه یوا کنس حضور علیه السلام (نبی الامم) او (نبی الانبیاء) هم
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد
 بالواسطه) املو ، بتولوا انبیاء و علیهم السلام د حضور، علیه السلام
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات
 کتاب استثناء و باب عشا او باب عتس کنس داود علیه السلام په زبور باب
 عشا کنس ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات) کنس حضرت
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عشا آیت ع تراثت علیه
 کنس اعلان کړیدے ، اس د دے خبرے ضرورت و وچه د د
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو
 صورت د دے دا شو چه بتولو پیغمبرانو علیهم السلام ته د مامت
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغمبر حضرت
 عیسی علیه السلام تر آخرے زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیبا دغه
 نبی د حضور علیه السلام د یوا متی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د بتولو پیغمبر شوه

انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت
 اوصاف ادا کری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبرانود
 پیغمبری عہدہ واضحہ کری۔ د پیغمبرانود پیغمبری دا عہدہ د حضور
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکمل کول حکم ناممکن ووجہ د حضور
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبرانو
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر
 رالبریل پہ دول دا قہتی ضروری ووجہ پہ نزول د عیسیٰ علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نوداخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسیٰ علیہ السلام نزول د حضور علیہ
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۳۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د نزول حکمتونہ دادی
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال ققتہ ختمول او د جال قتلول دی
 د جال بہ د خدا ایئی د عوبداروی، نو عیسیٰ علیہ السلام بہ د توحید
 الہی قائمولو پہ غرض د جال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ
 نہ سوا د بل چا خدا ایئی تہ خلق را بلی ددے بل حکمت بہ د عیسیٰ علیہ
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د اہلکارہ کول وی چہ د اللہ نہ
 بغیر د بل چا د خدا ایئی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د خدا ایئی دعویٰ لوی
 لوی د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د لاسہ د ریلہودی د جال او د یہودی
 کوجا لیا تو قتل کیدل د ہغوی ریلہودی د دے دعوے ترویج کول
 اوسرور کول دی د کوئے د ختم چہ ہغوی حضرت عیسیٰ ہم خپل
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) او د ہغہ د مریدانوتباہی چیرہ مناسب معلومیزی،
 موہنوزوران دے بیان کری دی، چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے وجہ مسیح دے چہ د ہغہ خاص خانے د
 اوسیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وجہ
 مسیح دے چہ د ہغہ کینرہ ستریزہ دا سے رنگا لکے چہ ہوار لیوور
 کرے شوے وی۔

۴۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ادرولے دہ،
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی
 ختمیدنے، کہ یونیک حکومت کارخانے جورے کری و سلعہ راجع
 کری نو خدا تہ دشمن، فسادیان، دنیا تہاہ کوونکی مشرقی اومغربی
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایٹمی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ اوتباہی
 پہ چلونونکی دوسرہ واران دے دی چہ پہ مادی طاقت لے دغہ صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ دا سے یو لور
 روحانی طاقت پکار ووجہ د ہغہ پہ یوشف او د دعا پہ یوجملہ داتول
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دور شی، دے کار د پارہ حضرت عیسیٰ
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ ہغہ کنی خلور غت خلافت عادت
 روحانی تہ نہ جمع دی، ہغہ دروج القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، واید نہ بروج القدس،
 آسمان تہ د روح القدس پہ ذریعہ اوجت کریشو، د آسمانہ راکوزید
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ ددو و فرشتو پہ اوبڑوالینی وی واوضعا
 گفیرہ علیٰ آجنجہ مکملکن، دا حدیث دلواس بن سمان پہ روایت
 د مسلم شریف دے، ددے خلور و خاص روحانی تہ تواتر بہ داوی

چه دده ددعا په یو جمله به نول یا جوچی ما جوچی فسادی فو توند
په خپل خپل خاڼه تباہ شی بوله زمکه به ددوی د مردارو نه بد
بونیه شی، په مسلم شریف کین د نواس بن سمان په روایت حدیث
شریف دے، چه یا جوج ما جوج به حضرت عیسیٰ علیه السلام او د
هغه ملگری را گیر کری رفیکر عب نبی اللہ عیسیٰ و اصحابه فی رسل
اللہ علیهم التّعاف، الحدیث،

حضرت عیسیٰ علیه السلام او هغه ملگری به دعا کری نو الله به د هغوی
په ختمونو رگر د تونو یورنخ را ولی، فیصبحون فرسی کموت نفس
واحدی، نو تونو به د مردارو دا به د یوسه شی لکه چه یوسه
مردارو وی یولیشتم زمکه به هم ددوی نه نشه نرویی د بد بو نشی
نه به که پکه وی نو الله تعالی د جنتی او بنا نو پشان غنبت غنبت مارغان
را لبرزی هغوی به د غنمردارو چرته بل خوا یوسی،

د دنیا و را تونو کی غنبت خدا لے دشمن طاقتونو د جالی نسته ده د کوم
متعلق چه د عمران بن حصین په روایت په مسلم شریف کین حدیث ذکر د
ما بین خلق آدم الی قیام الساعة په ادم علیه السلام د پیدا نشه نه تر
امرا کبر من الدجال، قیامت پور د دجال د فتنه نه
بله غنپه فتنه نشته :

دیا جوج ما جوج په باره کین ذکر پکار دے چه دا خسته دے
یا جوج ما جوج ته په عبرانی ژبه کین د غوغ ما غوغ او په انگریزی ژبه
کین د کاک میگاگ وائی د عقیده الاسلام مشعل روس او چین
یا جوج دی، او برطانیه او امریکه ما جوج دی چه بعضی د ستر کاس
میگاس او بعضی د چین ما جوج او کرنا سخ التواریخ د آدم علیه السلام
د ختم کون د وانه تر تاریخ د و القونین پور د ستر کاس تاریخ

هېو طی لیکل دے او کله یا جوج ما جوج هر کافر ته د بیله شی، لکه د ختر
په حدیث کین وی،

من یا جوج و ما جوج الف و مکم رجل یعنی په دوزخ کین به یا جوج
ما جوج زر کسان او تا سو یوکس ر یوکس په زر و کین حافظ ابن حجر رح او
قرطبی رح د دے شریح کړید، د ای منہم و منن کان علی الشریک
مثلهم و رجل منکم ای من و منن کان مثلهم گویا
کین د زر و نه مطلب مطلق کافر او د منکر، نه مطلب مطلق مؤمن
دے ر سیدین جوکار ایسور، د یهودو په عقیده کین د حدیث درجه لری
په (خزائن الروم، کین عبرانی خط سره موجود دے، په دے کین نقل
دی، چه "عالم به د شکره نه پس یتیم شی او د هغه نه پس به در کوک
ما کوک) جنکو نرویی او پانے زمانه به د ما شیخ وی صاحب ناسخ
"ما شیخ مبارک، خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته و بیلی دی او په
ر عبری کمار کین در ما شیخ نه پس لیکلی دی چه د دے نه پس به دنیا
یتیمه به محافظه پانے شی، یعنی نبوت به ختم شی،

پنجم حکمت

پنجم حکمت دادے چه د موجوده دور د عالی فتنو او د ایلمی تبا هو
بانیان یهود او نصاری دی، د اشتراکیت بانی کارل مارکس یهودی دے
ر و چه ایلم بم جوړونکے شوپن هار، یهودی دے د نوی تهدیب خد
هیرو ویکه د فاسقانہ معاشرے او انسان کن سامراجیت بنیاد مسیحی طاقتور
قائم کړیدے او د تو زومند هېو نو خصوصاً د مسلمانانو عقیده او عملو نه
خرا بوونکی قومونه هم عیسایان دی، په دے وجه ضروری و که چه د یو
اسرائیلی پیغمبر چه عیسای قوم لے خپل پیشوا عیسی د دلاسه دده د امت
پیدا کړی فساد و نه ختم شی، غرض دا چه د عیسی علیه السلام امت ما دی

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذمکے طاقتونہ کھنے ک مقابلے توان
 نہ لری پہ دسہ وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے کدسہ
 کجالی قوتونو تالی ستہ دال صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او
 مسیحی دکان چلوو دیارہ کدجالی قوتونو کتے مضبوط کرے او ک
 اسلام بتولہ گنہ (دخوار لوسوسو وکالو مسلمانان کافران کپری
 تباہ کری:

فائدہ

کذوالقرنین کبند متعلق

پہ دنیائکے داوخت دیر بند ونہ
 دی ٹوڈچین دیوال چہ دیروڈ
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کین (نکو دے) او پرتگی ژبہ کین
 د بو قور قہ) ویٹے شی،
 ڈویم: کبخارا او ترمذ پہ منیخ کین چہ ورتہ (دربند) ویٹے شی، داد تیرور
 پہ وخت کین موجود ہو۔
 دریم: کدراغستان، بند۔ ددے نؤم رباب ابواب دسہ اول (بند)
 ہم ورتہ ویٹے شی، بستانی پیردائرا المعارف، کین ددے تفصیل
 بیان کریدے:-

خالورم، ہغہ بند دسہ کوم چہ رکابیشیار قفقازم سرہ پیر داڑیال کڈرہ
 کین مے ریاقوت) پہ رمعجم البلدان، کین لیکلی دی چہ دا کویلی شوے تانے
 نہ جوہ دسہ اودا نور دسہ دکا شو دی بنا پہ دسہ، کڈقرآن کتشریح
 مطابق کذوالقرنین بندہم داخلورم دسہ، پہ رناسخ التواریخ کتدا
 بنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہم کبیری، چہ رخر دار،
 پہ کتاب المسالک، کین لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ کذوالقرنین

دبند کتحقیق کپارہ کما ہرانو بولکیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند کڈقرآن
 مطابق کذوالقرنین بنداً تاکلوی کذوالقرنین دسہ بند تہ پہ فارسی ژبہ کین
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کین، وامریکیو، او پچینی ژبہ کین رو پچاگ کورائی، وائی
 یعنی کڈکور، دترہ کڈکور، مطلب کڈگورس سائوس، دسہ چہ دا کڈکبیسرہ
 نؤم دسہ،

ذوالقرنین

کذوالقرنین دسہ سفرہ پہ قرآن کین ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او
 دریم غالباً شمالی دسہ، ذوالقرنین خوک وو، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر
 سورہ کہف کین لیکلی چہ دا کدمقدونے سکندر کفیلقوس خوسے ک
 کرسطو شاگرد وو، امام رازی ارسطو تہ بنکارہ کافرو شیلی دی، بعضو
 ذوالقرنین کیقباد تہ ویٹلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو کین بادشاہ
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام کزمانے سالی بادشاہ
 تہ۔ ذوالقرنین ویٹلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وو کدچہ
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس
 (گورس) گنری دا اخیر صحیح دسہ نور بتول غلط دی نور ا قوال ہم
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، کمصعب بن عبد اللہ او کعبد اللہ بن ضحاک
 سند صحیح نہ دسہ حافظ بن حجر دسہ تردید کریدے، او دابراہیم
 علیہ السلام کزمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک (پہ تاریخ تائیت
 تہ دی چہ دوی کابراہیم علیہ السلام کزمانے وواو ا ہم تہ دی ثابت نہ
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان نہ وو، سائوس
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وو او ۵۹ھ قبل از مسیح کین تیرشیدے
 صحیح خبرہ دادا چہ دا بند ہم کڈ جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناکم دہ
 تہ نیک سرے خو ویٹلی دی او ددسہ بند نسبت کولی کڈ تہ درست

بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دہ سے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، او د نمر و و بیدال پہ
 عین حیمہ، کن د سمرنا د سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت
 المقدس تعمیر لے کر و او یسعیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق
 د تاریخ نہ علاوہ د یسعیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۴۵ عتاک او د
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۴۱ آیت متاک د زکریا علیہ السلام کتاب
 باب ۴۱ آیت عتاک او د عزرا باب ۴ آیت عتاک نہ داضتے شویدے
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا دونه دی، ابراہیم زردشت
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستاد
 اعوذ باللہ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم داسے د
 رکنتھات اصطرک کن د الہاتہ ہم مؤمن او د مجوسیت د شن و بیلی
 شویدے، سائرس ذوالقرنین کد دارا نہ وہاندے نیر شویدے، ک
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے د ہغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن
 کثیر زہم پہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کھی او نتر بہ مرا اوزی، داہم ضعیف روایت
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۰۰
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،
 فَمَا اسْتَطَعُوا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوْحَ مَا جُوْحُ نَهْ بِبِنْدِ خَطْلِ شَى
 لَكَ نَقْبًا (سورہ الکہف آیت ۸۴) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے
 او خلقو د غلطی نہ ور تہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط
 والے بیان کریدے او د ہفے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے ہلنتہ د بند ذکر شنتہ دے
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعراب قدا اقتراب من فتح روم
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۸ کن دکر مانی
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ
 دگو تے د کرئی پہ اندازہ یوو تے اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب
 لے ہرگز داندے چہ دغہ د ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج
 بہ پر اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوس
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد
 شویدے پہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرونہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری :

تتمہ

دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ
پہ وخت امام رازی رحمہ تعالیٰ

کبیر کینی دکفار و پیدائشی عذاب اشکال و نہ پیش کو پیدی، احقر بہ ک اللہ
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

رُومِئِي شَبِه | پیدے مسئلہ غیب اشکال دادی چہ داد خدا

د انصاف نہ خلاف دہ، ددے جواب دادے
چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دکظلم مطلب داد
چہ دبل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا ائے ملک دی
خدا ائے پخپل ملک کینی تصرف کوی دبل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

دویمہ شبہ | ہمیشہ عذاب دکذاب ائے رختہ خلاف دے

د دے جواب دادے چہ دکجرم سزا عین رحمت
دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق د رحمت نہ خلا کبری
دسایمہ شبہ | دکجرم وخت لیز دے یعنی دکبلوغ نہ تو صرگہ

اود عذاب وخت ختمید و نیکے نہ دے دامنا سب
نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادے، چہ دکجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ
د کے مار داکہ دیو گھنٹے یا گئے غور نہی لیکن سزا پہ کالو نو خوری
اصلی خبرہ دادہ چہ سزا دکجرم د نوعیت پہ مطابق ورکولے شی د هغ
کہ وخت پہ مطابق نہ، دکفر د جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم
سختہ پکار دہ، دویم جواب دادے چہ دکفار و جرم دکفر ہم نہ
ختمید و نیکے دے پہ مرگ ختمید ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پائے شوگہ دے ژوندے دے نوپہ خپل اختیار دہ کفر
بتول عمر نہ پریبوت دکرا گیری دا او مجبوری پہ، حالت کینی جرم پائے
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ منی، مطلب دا چہ دکفر جرم ہم
نہ ختمید و نیکے دے او عذاب ائے ہم نہ ختمید و نیکے مناسب دے۔

دریم، جواب دادے، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ
انعامات و کمالات و نہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لا محظ
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادے، چہ دکفار و سزا دطبی تاثیر پہ دول دہ، لکہ
د سرطان جراثیم چہ دکجمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ
او تکلیف کینی وی، دکفر جراثیم ہم دائی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم
پہ اور کینی ہمیشہ پائے کیدل، فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ
د جسمانی رفح (سرطان) اثرات او نتیجے د جسم پہ ختمید پہ مرگ
ختہ شی او دروحانی رفح دکفر) اثرات او نتیجے دروح سرہ تہلی دی کوم چہ
ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ دروح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی
نہ مناسب دی چہ عذاب دکفر د ہم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادے، چہ دھر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف
بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی تر هغے بہ پپکین دہرد
ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی دنہ دنار تہ ویستون ریلوے
حروف تر هغہ وخت موجود وی ترکومہ چہ د شیشہ موجود وی،
هرکله چہ کانپے دکپنتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نو هله بہ
دہ داودغہ حروف ختم شی، دغہ رنگ دکفر نہ هر خد پورے چہ روح
کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم تر هغے وخت وی مگر دادے
پہ روح کینی ورنوتے دے چہ دکبیلید و امکان ائے ہدی و شستہ نہ

کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی
مطلب داچہ سبب یعنی کفر ترخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کبن داسے نونے دے
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ودرہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام (اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر شعبہ عربی پشاور یونیورسٹی

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور بنار

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونہجہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچہا
دپارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم دانش و تبلیغ دپارہ کدین علم ضروری دے۔ او
کدین دزدکری دپارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری دے۔ ددے
مقصد دپارہ تاج کتب خانے تاسوا دپارہ بنائستہ علمی مکتبے و کتابوہ شکل
کینے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کینے د ہفے نہ یوہ بنائستہ تبلیغ
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او مرکز پس تیز صدقہ جاریہ جوہر

ڈسٹریکٹ اعظم پاکستان مولانا شیخ رشید دیوبندی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑبہ کینے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑبہ کینے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر
ہل نشہ چہ پہ ہفے کینے قرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، دینوا تفسیرونہ
خلاصہ او موجودہ زمانے د ہر قسمہ مسائل و ضاحت د قرآن مجید پہ کرا کینے و ہر
شوع دے۔ د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او پہ کورونو کینے د زمانو دپارہ عظیمہ تحفہ
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری دی چہ نور خلق خان سورہ کینی
او ہفوی تہ د ددے درس اوردی۔ انشا اللہ د زہونو او عملونو اصلاح پہ پینتوڑبہ کینے
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کینے چاپ شوع دے

دشاہ ولی اللہ اوشاہ عبد القادر د فارسی اورد و تفسیر د نواسانہ پینتوڑبہ

آسان تفسیر

پہ یو جلد کینے د قرآن مجید بہترین پینتوڑبہ کینے دے۔ چہ پہ دے کینے د
قرآن مجید د لفظی ترجمہ سورہ سورہ پینتوڑبہ کینے د خیال ہم سکتہ شوع دے۔
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ د قرآن پاک د ترجمہ
دزدکری دپارہ دا پہ موجودہ زمانہ کینے یو لئے نعمت دے۔ پہ مکت خط کینے
ہم چاپ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کینے ہم ترلا سہ کیندے شی۔

تاج کتب خانہ

ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی. پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژادہ. تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک توفیق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوڑی "غایۃ السعایۃ فی شرح مافی الهدایہ" د پینتو ترجمہ انتظام او کړو او فقیر داعظم الشان زینو:

تاج الهدایہ پینتو شرح هدایہ

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کینے

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے. دا هغه څه او څوړه چینه ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر خپله تنده ماتوی. د احادیثو په ذخیره کینے

مشکوٰۃ شریف

ته نور مقام حاصل دے. مونږ به د پینتو لوستونکو دیکر د مشکوٰۃ شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے. او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا. د دے کتاب په لوستلو سره د څوړنې صلی الله علیه وسلم ټول مبارک ژوند او حکمونه د سترگو په وړاندے او کړنې. ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زړونو کینے پیدا کیری او غلط عادونو او عمنو نه پر د بچنه ورکیری. د علم دین د طالبانو ته علاوه په کورونو کینے زمانه ته هم په آسانه لوستل شی. مشکوٰۃ شریف پینتو په پخو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے.

* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن تر مزی دے. علماء وای چہ د چاپه کور کینے تر مزی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے او کتري لکه چہ د دوو جلدونو مو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے تر مزی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے. (زیر طبع)

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کوی

تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه. په پینتو ژبه کینے دا د نورو نه لویه تفسیری ذخیره ده چہ د حوا او علامو د پاره یوشان اہمیت لری.

مشکوٰۃ شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر لور چاپ کیدو کک دے چہ په لوستلو ته سترگه پخیری.

تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پکیزه ژوندات حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے. دے کتاب کینے بیان شوی وی. د سین د وسیعې سندوی او او د نورو علمو د تصدیق دے.

مکمل موج

د مانع په پار کینے په پینتو ژبه کینے د نورو د فوسو او مستند کتاب چہ هر قسم مسائل پکینے په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی. په پینتو ژبه کینے د موج په پار کینے د دوه مضمن کتاب د ستاسو نظر ته وی شیر شوه.

د د د مستند

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازک مسله په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی. چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی.

د خلاصہ منیب او قدرتی پینتو شریف

د مدرسو د طالبانو او ماسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی.

تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه نوره تحفہ ده. د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصنیف "تاریخ اسلام" سره لور کینے. ناستو د رطوبت د دے چہ د دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصه خوانی پینتو

سیرت النبی

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹریٹ مینہ ایمان تھے۔ وہ۔ یہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اور درود و میل۔ ذہنی تعلیمات زور کول ذہنیہ و ژوند حالات معلوموں ذہر مؤمن نرا و نیتے دپارک چیر ضروری دی۔

دا دپیتون خوش قسمتی دلا چہ ذہ سیرت النبی پہ ذخیرہ کتبہ یوبہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پیتوڑہ کتبہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے دیوستر عالم اور مجتہد "سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب سیرت و عربی، فارسی، اردو اور انگریزی کتابوں پر پور اور خلاصہ دے۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات و سیرت پہ بارہ کتبہ ذہ دنیا د لوید لوید علما و تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ علاوہ د غیر مسلم علما و خراج عقیدت، حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذہ تعلیمات و بہترینہ خلاصہ اور ذہنیہ د مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کتبہ چیر پہ وضاحت مرہ جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ چنپ کوڑ کتبہ اوساتی

ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اور نانہ لہ پکار دی چہ دکورنی ژوند پہ بارہ کتبہ ذہ اللہ اور رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ غرض دپارک مونہ یو چا شستہ اور آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنہ کتبہ ذہنیہ علون ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت اور نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نیتے شی اور بکارہ شی چہ زونہ ناپورہ خلق و چل چہالت پہ وجہ شرمی کتاہوڑ کتبہ مبتلا دی اور خانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہرہ دہوکے دے، ولے پہ "کوڑہ کتبہ مستدر" ہر دے سے کتاب تہ دیکھ شی۔

کتاب

• اسلامی فقہی علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو
 ژوبہ کتبه د قفقی درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبه، قدوری، کتہ
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب |

اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی |
- دفقہ دھر یو اہم بحث نہ دہانت د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیآ پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پورلہ پتے بیان شوتے دی۔
- دیو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید دکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، روڑے، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، تیارت، مضاربت وغیرا
 اود موجودہ زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ
 دہانت شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اونولی نو د قفقی پہ درسی کتابونو پورہ پہ
 ورتہ د پورہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نورو خلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوندن د ہاد پشان تیریدنی، ہرہ شپہ او ہرہ وچ موند
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندیہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو
 کتہ بیابیا د قبر او آخرت د ژوندن بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندیہ د

مستند کتاب تلکرة المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ کھرتے دے۔ چہ پہ ٹوٹا رتے ژوندنہ د نیلے کیری، اوینتہ اودریدنی
 سترگے د اویکونہ د کے شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ
 او نصیحت دپارہ دیر بنائشہ کتاب دے۔ یکونے، مولانا سید روح اللہ د مازات

تاج کتب خانہ۔ عملہ جنکی، قصہ خوانی پینور
 فرن ۱۱۲۲۵۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**